

Masculiniteit in deze tijd

Onderzoek naar de geleefde ervaring van masculiniteit bij Nederlandse mannen in relatie tot het gedachtegoed van Jordan Peterson

Inge McGee

Masterthesis

Universiteit voor Humanistiek, Utrecht

5 april 2024

Scriptiebegeleider

Caroline Suransky

c.suransky@uvh.nl

Meelezer

Annika Smit

a.smit@uvh.nl

Scriptie-coördinator

Annemiek Schilpzand

Voorwoord

Deze masterthesis is de afsluiting van mijn masterstudie aan de Universiteit voor Humanistiek. Mijn tijd aan de universiteit stond in het teken van weerstand, ‘trage-vragen’, grenzen ontdekken en verleggen, mezelf verliezen en ontdekken, en vragen en inzichten over de relatie met de ander. Het is ‘grappig’ dat mijn afstudeeronderzoek mij brengt bij de geleefde ervaring van mannelijkheid en het gedachtegoed van Jordan Peterson. Hierin heb ik geprobeerd de grenzen van mijn kennis te ontdekken en te verleggen. Met betrekking tot mijn onderzoek naar het gedachtegoed van Peterson ging dit vaak met weerstand gepaard. De interviews daarentegen waren een verademing waar ik volop van genoten heb. Ik wil alle mannen daarom bedanken voor hun deelname aan het onderzoek. Ook wil ik mijn begeleider Caroline Suranksy bedanken voor je feedback, je aanmoedigende woorden en je warme/vriendelijke aanwezigheid. Ook wil ik Inge-Marlies bedanken voor het mee denken, doorvragen en de empathische wijze waarop je dat doet. Verder wil ik mijn lieve vrienden aan de UvH bedanken: bedankt voor het meedenken, mee-leren, samen door bikkelen, de koffiepauzes, klets sessies en nog veel meer. Ten slotte wil ik mijn moeder bedanken, want zonder jou had ik het nooit gekund.

Samenvatting

Het debat over de aanwezigheid van een masculiniteitscrisis wordt zowel in de academische als publieke ruimte gevoerd. In het publieke debat hierover neemt Jordan Peterson een prominente en controversiële rol in. Maar hoe verhoudt zich dit tot de geleefde ervaring van mannelijkheid onder Nederlandse mannen? Ervaren zij ook een crisis in masculiniteit? Om deze reden wordt de volgende vraag in het onderzoek onderzocht: Wat vormt de kern van het gedachtegoed van Jordan Peterson met betrekking tot masculiniteit en zin- en betekenisgeving, wat is de voornaamste kritiek daarop en wat kenmerkt de geleefde ervaring van mannelijkheid van jonge Nederlandse mannen in relatie tot het gedachtegoed van Jordan Peterson? In het onderzoek komt het perspectief van tien mannen en hun ervaringen met betrekking tot mannelijkheid aan bod. Dit onderzoek biedt een eerste verkenning van de diversiteit aan ervaringen van mannelijkheid. Tot slot worden aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan.

Sleutelwoorden: Zin- en betekenisgeving, genderidentiteit, masculiniteit, feminisme, identiteitspolitiek

Inhoudsopgave

.....	1
Voorwoord	2
Samenvatting	3
H1: Introductie	6
1.1 <i>Problemativering</i>	6
1.2 <i>Doel en vraagstelling</i>	10
1.3 <i>De geleefde ervaring van mannelijkheid</i>	11
1.4 <i>Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie</i>	11
1.5 <i>Kernconcepten</i>	12
1.6 <i>Opbouw van scriptie</i>	12
H2: Conceptueel kader	13
2.1 <i>Introductie</i>	13
2.2 <i>Zin- en betekenisgeving</i>	13
2.3 <i>Genderidentiteit</i>	15
2.4 <i>Masculiniteit</i>	16
2.5 <i>(Intersectioneel) Feminisme</i>	17
2.6 <i>Identiteitspolitiek</i>	18
H3: Methodologie	20
3.1 <i>Methodologische benadering</i>	20
3.2 <i>Literatuuronderzoek: Het gedachtegoed van Jordan B. Peterson en de voornaamste kritiek</i>	20
3.2.1 <i>Selectie van literatuur</i>	21
3.2.2 <i>Selectie Primaire bronnen van Jordan Peterson</i>	22
3.2.3 <i>Selectie Bronnen, kritiek op het gedachtegoed van Peterson</i>	22
3.2.4 <i>Methodologische analyse voor deelvraag 1 en 2</i>	23
3.3 <i>Kwalitatief empirisch onderzoek: de Geleefde ervaring van Mannelijkheid</i>	23
3.3.1 <i>Respondenten</i>	24
3.3.2 <i>Diepte-interviews</i>	25
3.3.3 <i>Dagboeknotities</i>	25
3.3.4 <i>Analyse</i>	26
3.4 <i>Ethische overwegingen</i>	28
H4: Peterson, kritiek en de geleefde ervaring van mannelijkheid	29
4.1 <i>Jordan Peterson, de man en zijn gedachtegoed</i>	29
4.1.1 <i>Jordan Peterson, als auteur en publiek figuur</i>	30
4.1.2 <i>Jordan Peterson, zijn gedachtegoed omtrent zin en betekenisgeving en masculiniteit</i>	32
4.1.4 <i>Samenvatting en Wat wil Jordan Peterson hiermee bereiken?</i>	41
4.2 <i>Kritiek op gedachtegoed Jordan Peterson</i>	43
4.2.1 <i>Wie zijn de auteurs Rowson en Burgis et al.?</i>	43
4.2.2 <i>Wat is hun kritiek?</i>	44
4.2.3 <i>Wat willen Burgis et al. en Rowson bereiken?</i>	55
4.3 <i>Nederlandse mannen en masculiniteit</i>	55
4.3.1 <i>‘Mannen, omgang met zichzelf’</i>	55
4.3.2 <i>‘Mannen onder elkaar, Mannen onder anderen’</i>	61

4.3.3. ‘Mannen en (opvattingen over) de wereld’	64
H5: Conclusie en Discussie	73
5.1 <i>Conclusie</i>	73
5.2 <i>Discussie</i>	77
5.2.1 Sterke en zwakke punten van het onderzoek	77
5.2.2 Relevantie en Positionering	77
5.2.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	78
Referenties	79
Bijlage I.....	83
Bijlage II	84
Bijlage III.....	85
Bijlage IV:.....	87

H1: Introductie

1.1 Problematisering

Verschillende opvattingen over mannelijkheid

Over het algemeen wordt masculiniteit gezien als een overkoepeling van gedrag, taalgebruik en handelingen die optreden in specifieke culturele en organisatorische contexten, en die geassocieerd worden met mannen en daarmee cultureel gedefinieerd worden als niet-vrouwelijk (Itulua-Ambumere, 2013, p. 42).

Sinds 1950 is onderzoek naar masculiniteit binnen de sociale wetenschappen een topic (Itulua-Abumere, 2013, p. 42). Deze interesse in masculiniteit is ontstaan vanuit feministische theorieën, waarbij het streven naar gendergelijkheid een belangrijk uitgangspunt vormde. In de ontwikkeling van het gedachtegoed rondom masculiniteit zijn tussen 1950, 1980 en 1990 drie theoretische *waves* te onderscheiden. Deze ontwikkelingen hingen onder andere samen met theoretische veranderingen in het feministisch denken. Daarbij wordt ook een vierde *wave* onderschreven, 2010 wordt als het begin jaar van deze *wave* gezien (Castanier, 2022, p. 3).

In de eerste *wave*, eind negentiende en begin twintigste eeuw, stond de problematisering van de gender rol van de man centraal (Itulua-Abumere. 2013, p. 42) waarbij onderzoek werd gedaan naar de mogelijke gevolgen voor mannen in hun pogingen om aan strenge dominante verwachtingen van de masculiene ideologie te voldoen.

In de tweede *wave*, de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw, ontstond het concept *hegemonic masculinity* (Itulua-Abumere. 2013, p. 42). Deze vorm van masculiniteit omvat het idee van mannelijke dominantie en het uitoefenen van macht en autoriteit over vrouwen en andere mannen, met onderdrukking, geweld en privileges als gevolg (Fernández-Álvarez, 2014, p. 48).

De derde *wave*, vanaf 1990, werd beïnvloed door feministische postmoderne theorieën. In deze stroming lag de focus op dominante discursieve praktijken van het zelf, en hoe het identiteitsgevoel van mannen verband houdt met gendermacht en weerstand (Itulua-Ambumere, 2013, p. 43).

Er zijn auteurs die een crisis in masculiniteit signaleren. Volgens Lemon (1995) was deze notie van crisis in de jaren 90 al niet nieuw. Zij beargumenteert dat in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw, of wel tijdens de eerste *wave*, al door verscheidene auteurs werd geschreven over een moderne crisis in masculiniteit bij mannen. Deze berichten verschenen toentertijd voornamelijk in de volkspers (Lemon, 1995, p. 61).

De theorievorming rondom de moderne masculiniteitscrisis is in de jaren 80 van de vorige eeuw, ofwel tijdens de tweede *wave*, onder andere betoogd door Joseph Pleck (1981, in Lemon, 1995, p. 62). Pleck betoogde dat mannen in moderne samenlevingen blootgesteld worden aan een ongeëvenaarde druk wegens veranderingen op sociaal, economisch, historisch en politiek niveau. Deze druk om aan botsende en tegenstrijdige verwachtingen te voldoen, kan door mannen als crisis worden ervaren. De tegenstrijdigheid komt voort uit de verminderde noodzaak van het vervullen van traditionele rollen van de man, maar tegelijkertijd het voortbestaan van mythen, stereotypen en sociale verwachtingen rondom de invulling van de rol van de man. Deze dubbelheid houdt mannen gevangen in verouderde opvattingen over wat zij moeten doen om te bewijzen dat ze een man zijn.

De theorievorming van de derde feministische *wave*, stond in het teken van een deconstructie van de categorie “vrouw” (Karaian & Mitchell, 2008, p. 65). Dit was van invloed op theorievorming van masculiniteit omdat eenduidige definities van genderidentiteit bekritiseerd werden: *“They critique seemingly clear-cut notions of identity such as the belief that being a woman means the same thing for all women across time and space”* (Karaian & Mitchell, 2008, p. 65). Dit werd te simplistisch gevonden, zij wilden afstand doen van dichotoom/binair denken, waarbij ook nuance aangebracht werd in het binaire idee dat *“women as good and men as bad”* neerzet. Er werd gestreefd naar minder rigide genderrollen, om erkenning van alternatieve vormen van mannelijkheid en vrouwelijkheid mogelijk te maken (Karian & Mitchell, 2008, p. 77)

De vierde feministische *wave* wordt gekarakteriseerd als een beweging naar online platformen en het gebruik van digitale technologie (Waling, 2017, p. 34). De verplaatsing naar online platformen heeft er ook voor gezorgd dat feministische *topics* zichtbaarder zijn en individuen zich beter kunnen verbinden met elkaar. In deze *wave* is de focus (nog) meer komen te liggen op het erkennen van diversiteit rondom genderidentiteiten, zoals intersectionaliteit, transgenderidentiteiten en feminisme voor mannen.

Volgens Mark Millington verkeert masculiniteit altijd in een staat van crisis:

... In the sense that it is always open to challenge, always anxiously seeking to reinforce itself, always having to adapt, but never what it claims to be. As a consequence of this, the archetype of hegemonic masculinity has less and less cultural prestige, and a lower exchange value in democratic societies and in the home. Thus, private or public display of behaviors and styles shaped by machismo is more and more often the object of irony and criticism (2007, in Fernandez-Álvarez, 2014, p. 53).

Daartegenover zijn er auteurs die het idee van een masculiniteitscrisis verwerpen. Heartfelt (2002) betoogt bijvoorbeeld dat dit discours mannen pathologiseert en sociale controle versterkt. Hij bekritiseert het idee dat culturele waarden als assertiviteit, onafhankelijkheid en objectiviteit worden gezien als problematische ‘masculiene waarden’. Waarbij van mannen verwacht wordt te rouwen om hun machtsverlies door in contact te komen met hun emoties. Echter beloont het bovengenoemde discours passiviteit en wordt weerstand gecriminaliseerd (Heartfelt, 2002, p. 1). Volgens Heartfelt (2002) is het machtsverlies van alledaagse mannen een feit, echter betreft dit niet een verlies van macht in relatie tot vrouwen. Het betreft daarentegen een verlies van macht in relatie tot kapitaal, wat evenzeer voor de alledaagse man als vrouw aan de orde is.

Mannelijkheid in de publieke ruimte

Wetenschappelijke bevindingen over het bestaan van, en de omgang met, de masculiniteitscrisis zijn aldus uiteenlopend. Echter wordt dit debat niet alleen in de wetenschap, maar eveneens in de publieke ruimte gevoerd.

Zo stelt Esther Perel, Belgisch-Amerikaans cross-cultureel psycholoog, bekend van podcasts en lezingen, dat mannen in een existentiële crisis zitten.¹ Mannen weten niet meer wie ze zijn omdat zij als ‘man-zijnde’ te lang achterover hebben geleund. Daarom pleit Perel ervoor dat mannen nadenken over wat hun normen, waarden en identiteiten zijn. Enkel op deze wijze kunnen zij loskomen van benauwende stereotypen als: sterk, zelfvoorzienend, heteroseksueel, en angstloos zijn.

Jens van Tricht, beaamt in zijn boek en zijn lezingen ook dat er een crisis in mannelijkheid is, echter stelt hij dat een crisis niet erg is als mannen daardoor uit de

---

¹ Waterval, D. (2019, 2 januari). *Wordt dit het jaar van de man? Hij moet in elk geval aan de bak*. Geraadpleegd op 15 januari 2024, van <https://www.trouw.nl/nieuws/wordt-dit-het-jaar-van-de-man-hij-moet-in-elk-geval-aan-de-bak~bd5789a1/>

mannenbox kunnen breken. Hij pleit voor een rechtvaardige samenleving met rechtvaardige genderverhoudingen tussen mannen, vrouwen en iedereen die zich niet thuis voelt in deze hokjes (Van Tricht, 2023).

Er zijn echter ook mannen in de publieke ruimte die vanuit de context van een masculiniteitscrisis pleiten voor een dominante en exclusieve masculiene identiteit, en deze uitdragen en verdedigen:

Some men insist on exhibiting and defending a dominant and exclusivist masculine identity, associated with the values and privileges of a given class, race or ethnic group, given beliefs, ostentatious and obligatory heterosexuality and, of course, hegemony over women with the aim of reducing the personal and social impact of the changes brought about by feminism (Fernandez-Alvarez, 2014, p. 53).

Een voorbeeld hiervan is de populaire *influencer* Andrew Tate, die met zijn *content* jonge mannen leert hoe ze geen *loser* meer hoeven te zijn door te sporten en dominant te zijn (NOS, 2022). Tate beweert dat de natuurlijke staat van de vrouw onderdanig is en dat de vrouw eigendom is van de man. Daarnaast beweert Tate dat de vrouw bij een verkrachting verantwoordelijkheid draagt voor het vergrijp. Een tweede voorbeeld is de *RedPill movement* die de metafoer van de film *the matrix* aanhaalt.² Zo worden jonge mannen wakker geschud voor de ‘werkelijke’ realiteit, een realiteit waarin de onderdrukking van de vrouw een illusie is en de man werkelijk onderdrukking ervaart door toedoen van de vrouw.

Jordan Peterson is één van de meest prominente figuren in het debat rondom de masculiniteitscrisis. Peterson, voormalig professor aan de universiteit van Toronto en voormalig klinisch psycholoog uit Canada, is in de afgelopen jaren enorm in populariteit gestegen door zijn uitspraken op televisie, zijn aanwezigheid op sociale media platforms zoals Youtube en zijn zelfhulpboeken.³ Het gedachtegoed van Peterson is controversieel. Onder zijn aanhangers wordt hij doorgaans gezien als seculier profeet of als meest invloedrijke publieke intellectueel in de Westerse wereld. Critici zien hem echter vooral als gevaar. Zo beweert Peterson bijvoorbeeld dat feminisme en identiteitspolitiek de westerse samenleving zullen vernietigen. Ook ontkent hij het bestaan van *white privilege*, door te beredeneren dat

---

²*Misogynist Incels and Male Supremacism*. Geraadplaagd op 15 april 2023, van <https://www.newamerica.org/political-reform/reports/misogynist-incels-and-male-supremacism/red-pill-to-black-pill/>

³ (Peterson, 2023, 16 maart). Geraadpleegd op 15 april 2023, van <https://www.jordanbpeterson.com/>

dit gewoonweg de kracht van de meerderheid is. Tevens verwerpt hij intersectioneel feminisme en de postmoderne wetenschap. Alhoewel hij zichzelf een klassieke liberaal noemt⁴, worden zijn standpunten vooral omarmd door (extreem) rechtse gemeenschappen (Lindvall, 2018, p. 12). Peterson's ideeën worden gedeeld op sociale media platforms zoals Reddit, waar mensen hun frustraties over bijvoorbeeld 'feminazis' en 'social justice warriors' delen en hoe hier mee om te gaan.

Peterson richt zich in zijn werk in het bijzonder op de moderne jonge man, die naar zijn mening gefeminiseerd is en verwijderd is van de klassieke religie. Dit maakt dat de man zonder doel of wortels door het leven gaat en zich in een spiritueel drijvende staat begeeft (Lindvall, 2018, p. 5). Zijn doel is dat deze mannen zich weer leren verbinden met klassieke invullingen van masculiniteit. Hoewel zijn werk in eerst instantie niet specifiek toegespitst was op mannen, bestaat zijn achterban wél voornamelijk uit mannen (Peterson, 2022).

In tegenstelling tot de argumenten die Peterson geeft met betrekking tot de crisis in masculiniteit, betogen anderen, zoals Perel en Van Tricht (2023) dat de opkomst van nieuwe masculiniteiten positief is, niet enkel voor het verbeteren van het leven van vrouwen, maar ook voor mannen zelf (Fernandez-Álvarez, 2014, p. 53). Ze betogen dat mannen ondersteuning kunnen gebruiken bij het loslaten van de eeuwenoude onderdrukkende vormen van masculiniteit, om zo tot andere vormen van man-zijn in de wereld te komen (Fernandez-Álvarez, 2014, p. 53).

1.2 Doel en vraagstelling

Het kennisdoel betreft meer inzicht te krijgen in (1) het gedachtegoed van Jordan Peterson en (2) de kritiek op zijn werk en (3) de geleefde ervaring van mannelijkheid onder jonge mannen in Nederland in relatie tot het gedachtegoed van Jordan Peterson. Hieruit volgt onderstaande hoofdvraag:

Wat vormt de kern van het gedachtegoed van Jordan Peterson met betrekking tot masculiniteit en zin- en betekenisgeving, wat is de voornaamste kritiek daarop en wat kenmerkt de geleefde ervaring van mannelijkheid van jonge Nederlandse mannen in relatie tot het gedachtegoed van Jordan Peterson?

---

⁴ (Callaghan, 2018, 21 April). *Right-winger? Not me, says alt-right darling Jordan Peterson*. Geraadpleegd op 15 april 2023, van <https://www.smh.com.au/world/north-america/right-winger-not-me-says-alt-right-darling-jordan-peterson-20180417-p4za14.html>

Ter beantwoording van bovenstaande hoofdvraag dienen de volgende deelvragen:

1. Wat is de kern van het gedachtegoed van Jordan Peterson met betrekking tot zin- en betekenisgeving en masculiniteit?
2. Wat is de voornaamste kritiek op het werk van Jordan Peterson met betrekking tot masculiniteit en zin- en betekenisgeving?
3. Wat is de geleefde ervaring van mannelijkheid onder jonge Nederlandse mannen?

1.3 De geleefde ervaring van mannelijkheid

Zoals hierboven beschreven, wordt het debat rondom mannelijkheid uitvoerig gevoerd in zowel de publieke als wetenschappelijke ruimte. Maar hoe denken Nederlandse mannen hierover? Om een dieper inzicht te krijgen in de geleefde ervaring van Nederlandse mannen omtrent hun masculiniteit, ga ik kwalitatief onderzoek doen onder Nederlandse mannen tussen de 20 en 35 jaar oud. Daarbij ga ik ervan uit dat mannen in deze leeftijdsgroep in aanraking gekomen zijn met het publieke debat rondom mannelijkheid. Op basis van interviews kan inzicht verkregen worden over hun geleefde ervaring van mannelijkheid en kan onderzocht worden hoe deze ervaringen in relatie staan tot het gedachtegoed van Peterson en welke andere perspectieven er te ontdekken zijn.

1.4 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Dit onderzoek is wetenschappelijk relevant omdat het bijdraagt aan kennis over het spectrum aan visies op masculiniteit, zin- en betekenisgeving en aan het onderzoeksveld van genderidentiteiten. De inzichten uit dit onderzoek naar de meningen en ervaringen van jonge mannen in Nederland kunnen mogelijk worden ingezet in vervolgonderzoeken naar masculiniteit en de invloed van publieke figuren zoals Peterson op de geleefde ervaring van genderidentiteit in relatie tot zin- en betekenisgeving.

Dit onderzoek heeft humanistische wetenschappelijk relevantie omdat inzichten over de geleefde ervaring van mannelijkheid raakt aan inzicht over zin- en betekenisgeving. Onderzoek naar zin- en betekenisgeving is namelijk een relatief nieuw aspect binnen humanistiek. De bevindingen uit dit onderzoek kunnen hieraan bijdragen.

Dit onderzoek is maatschappelijk relevant omdat het bijdraagt aan kennis hoe jonge Nederlandse mannen in het debat staan rondom masculiniteit in Nederland in relatie tot het gedachtegoed van Peterson. Daarnaast draagt dit onderzoek bij aan kennis over mogelijke verhoudingen hiertoe. In Nederland speelt dit debat namelijk ook. Peterson's populariteit

wordt zichtbaar wanneer wij kijken naar zijn sociale media-accounts. Op 25 maart 2024 heeft Peterson 7,81 miljoen volgers op *Youtube* en 8,3 miljoen volgers op *Instagram*.⁵

1.5 Kernconcepten

Een aantal kernconcepten staan in het onderzoek centraal. Deze concepten komen hier kort aan bod, maar worden in hoofdstuk 2 verder uitgewerkt. Deze komen nu op chronologische volgorde aan bod, (1) zin- en betekenisgeving, (2) genderidentiteit, (3) masculiniteit, (4) (intersectioneel) feminisme en (5) identiteitspolitiek.

1.6 Opbouw van scriptie

Dit onderzoek is onderverdeeld in vijf hoofdstukken. In hoofdstuk 1 wordt het onderzoek geïntroduceerd. In hoofdstuk 2 wordt theorievorming over vijf kernconcepten die van belang zijn in het onderzoek uitgewerkt in een conceptueel kader. Deze concepten zijn (1) zin- en betekenisgeving, (2) genderidentiteit, (3) masculiniteit, (4) (intersectioneel) feminisme en (5) identiteitspolitiek. In hoofdstuk 3 worden de methoden beschreven, zo maakt het onderzoek gebruik van methoden voor literatuuronderzoek en methoden voor empirisch kwalitatief onderzoek. In hoofdstuk 4 komen de bevindingen van het onderzoek naar voren. Allereerst komen de bevindingen van de literatuurstudie naar het gedachtegoed van Peterson aan bod, daarna volgen de bevindingen van de literatuurstudie naar de kritiek op het werk van Peterson, en tot slot worden de bevindingen uit het kwalitatief onderzoek gepresenteerd. In hoofdstuk 5, tevens het laatste hoofdstuk, worden de conclusies en de discussie weergegeven.

---

⁵Peterson, J.B. [jordan.b.peterson]. [Profiel pagina]. Instagram. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van <https://www.instagram.com/jordan.b.peterson/> en Peterson, J.B. [@JordanBPeterson]. [Profiel pagina]. Youtube. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van <https://www.youtube.com/@JordanBPeterson>.

H2: Conceptueel kader

2.1 Introductie

In dit hoofdstuk zullen de centrale concepten in het onderzoek worden uitgewerkt. Het uitwerken van deze concepten is van belang om de hoofdvraag te beantwoorden. De concepten vormen een kader waarin de bevindingen geplaatst kunnen worden. Het eerste concept betreft masculiniteit. Dit concept staat centraal omdat het onderzoek meer inzicht in de geleefde ervaring van mannelijkheid wil verkrijgen. Omdat dit concept niet eenduidig te definiëren is en ook veranderlijk is, is het tweede concept zin- en betekenisgeving. Dit concept schept meer duidelijkheid over veranderingen in visies van mensen en hoe deze visies van invloed kunnen zijn op hoe mensen handelen in hun leven. Daarnaast is gekozen voor genderidentiteit, (intersectioneel) feminisme en identiteitspolitiek.

2.2 Zin- en betekenisgeving

Het concept zin- en betekenisgeving is om verschillende redenen onmisbaar in het onderzoek. Allereerst is theorie over dit concept van belang om deze naast Peterson's gedachtegoed over zin- en betekenisgeving te kunnen leggen. Daarbij is het concept van belang, omdat zin- en betekenisgeving invloed hebben op hoe een individu ervaringen interpreteert. Daarom raakt dit aan de 'geleefde ervaring van mannelijkheid' die in het onderzoek onderzocht wordt.

Baumeister, een bekende Amerikaanse sociaalpsycholoog, conceptualiseert zin- en betekenisgeving als mentale representatie van mogelijke verbindingen tussen dingen, situaties en mensen (1991, in Park, 2010, p. 257). In Park's (2010) conceptualisering van het proces van betekenisgeving maakt zij onderscheid tussen *global meaning* en *situational meaning* (pp. 258- 259). Waarbij *global meaning* refereert aan het algemene oriëntatie systeem van een individu, deze bestaat uit doelen, gevoelens en overtuigingen. Overtuigingen met betrekking tot rechtvaardigheid, voorspelbaarheid, en coherentie, maar ook overtuigingen met betrekking tot de zelf. Zodoende beïnvloeden zij hoe een individu zijn ervaringen van de wereld interpreteert. *Situational meaning* gaat daarentegen over de betekenis die aan een specifieke situatie gegeven wordt. Wanneer de situatie als stressvol ervaren wordt, wordt een proces in gang gezet over hoe hier mee om te gaan.

Schumann en van der Geugten (2017) voegen een existentiële laag toe aan Park's conceptualisering van betekenisgeving (p. 524). Deze existentiële laag staat voor de dimensie van tijd en ruimte die aanwezig is in het leven van mensen (Jacobs, 2002, p. 245). Vanuit dit oogpunt kan het leven gezien worden als een proces omtrent het vinden van je eigen 'weg'.

Veranderingen in de existentiële laag kunnen de ervaring van coherentie, betekenis of controle beïnvloeden. Zo kunnen bepaalde ervaringen nadelige effecten hebben en leiden tot isolatie en verwaarlozing van de zelf. Tevens kunnen gebeurtenissen ook tot een verhoogde zelfreflectie leiden en een individu inzichten geven over wat er werkelijk toe doet en hoe diegene door het leven wil gaan. Dit proces gebeurt aan de hand van levensthema's die naar de voorgrond treden binnen een persoon en als onontkoombaar ervaren worden.

Schuhmann en Van der Geugten (2017) brengen deze existentiële dimensie samen met een morele dimensie in wat zij omschrijven als existentiële betekenisgeving.⁶ Voortbouwend op theorieën van de filosoof Charles Taylor, beschrijven zij de existentiële dimensie met een ruimtelijke metafoor. Zo zien zij existentiële betekenisgeving als oriënteren binnen een morele ruimte. Deze ruimte wordt als moreel gezien omdat werken aan bepaalde levensthema's ruimte opent voor vragen over het goede leven. Het vinden van antwoorden op deze vragen resulteert dan in voor het individu geloofwaardige visies op wat het goede leven is, en geven daarmee richting aan dit leven (Schuhmann & van der Geugten, 2017, p. 524). Een succesvol betekenisgevingsproces betreft dan het georiënteerd blijven op deze visies van het goede leven. Om je te kunnen oriënteren is het noodzakelijk om een bepaalde regie over handelingsmogelijkheden te ervaren. Dit wordt ook wel *agency* genoemd (Schuhmann & van der Geugten, 2017, p. 525).

Hans Alma schrijft in haar boek *Verlangen naar zin*, dat mensen verlangen naar een zin- en waardevol leven en hier op 'eigenzinnige' wijze vorm aan geven (Alma, 2021, p. 11). Ze schrijft dat reflecties op menselijke ervaringen een wijsheid met zich mee brengt, ze kunnen inzicht geven in de zoektocht naar zin in deze huidige tijd. Voor Alma komt het verlangen naar zin voort uit "onze vroegste lichamelijke ervaringen met de wereld" (Alma, 2021, pp. 21-24). Deze lichamelijke ervaringen hebben invloed op het basisvertrouwen dat we ontwikkelen, en wat invloed heeft op de rest van ons leven. Zo stelt Alma dat we op zoek zijn naar een balans tussen een verlangen naar veiligheid en een verlangen grenzen te verkennen en te verleggen. Ook zijn onze vroege ervaringen met spel (en spelregels) belangrijk om sociale vaardigheden te leren, het perspectief van een ander in te kunnen nemen en te leren over verschillende manieren om naar de wereld te kijken. Spelregels leren ons dat er een collectief perspectief kan zijn, ofwel een gedeeld perspectief. Dit is van belang omdat elke samenleving collectieve perspectieven kent, deze variëren van expliciete regels in wetgeving, tot minder expliciete regels, zoals normen en waarden. Minder expliciete collectieve

---

⁶ Gehanteerde vertaling *Existential Meaning*

perspectieven zijn minder duidelijk (minder spelregels) en worden door leden van een groep met elkaar gedeeld aan de hand van rituelen, verhalen, beelden en omgangsvormen. Dit noemt Alma een sociale verbeelding.

Voor Alma (2021) zijn geborgenheid en nieuwsgierigheid twee centrale aspecten van het verlangen naar zin. Deze aspecten staan in een spanning tot elkaar, “een sterk verlangen naar geborgenheid kan onze nieuwsgierigheid verlammen, en voor het bevredigen van onze nieuwsgierigheid moeten we vaak wat geborgenheid opgeven” (Alma, 2021, p. 27). Voor Alma heeft de ervaring van zin te maken met het steeds weer aangaan van deze spanning.

In ons moderne Westerse denken, speelt de ‘zelf’ een centrale rol, maar is het tegelijkertijd een ongrijpbaar ‘iets’ (Alma, 2021, pp. 28- 33). Zo kunnen mensen continuïteit en zekerheid ervaren, maar ook ervaren dat ze in gevecht zijn met zichzelf. Alma bevraagt of we de ‘zelf’ kunnen begrijpen op een manier die recht doet aan deze ervaringen. In haar antwoord komt naar voren dat het individuele verlangen naar zin op spanning staat met verlangens van de sociale omgeving. Zo kan het in aanraking komen met het perspectief van een ander, ons inzichten geven in onszelf (zelfbesef). Zelfbesef geeft ons enige voorspelbaarheid over hoe we op een omgeving reageren. Ervaringen met anderen laten stemmen in ons achter, deze stemmen hebben soms tegenovergestelde boodschappen. Alma ziet de zelf als dialogisch en narratief, we kunnen interne stemmen (door oefening) organiseren om te achterhalen welke stem het dominantst is. Zo kunnen wij richting geven aan waar ons verlangen naar zin ons naartoe brengt.

2.3 Genderidentiteit

Wood en Eagly (2015) conceptualiseren gender als de betekenis die toegeschreven wordt aan mannelijke en vrouwelijke sociale categorieën binnen een cultuur. Wanneer een individu deze betekenis internaliseert, wordt dit onderdeel van de identiteit. Zo dient genderidentiteit een mens zichzelf te begrijpen in relatie tot de cultureel bepaalde mannelijke en vrouwelijke betekenissen die gekoppeld worden aan het vrouw of man zijn. Zodoende kan genderidentiteit denkwijzen en gedrag beïnvloeden (Wood & Eagly, p. 2015, p. 461). Daarbij is genderidentiteit iets wat veranderlijk is tijdens de levensloop. Naast gender spelen andere sociale categorieën ook een belangrijke rol bij het vormen van een zelf, zoals bijvoorbeeld sociale klasse of etniciteit. Samen vormen zij een veelzijdige zelf.

Paul Verhaeghe, psycholoog, schrijft in zijn boek *Identiteit* (2019) over de manier waarop we een identiteit verwerven. Hij stelt dat we dit door middel van een proces van identificeren met

de ander en afstand nemen van de ander doen (Verhaeghe, 2019, p. 28). Hij stelt dat het gevoel van zelfvervreemding illustreert dat onze ‘ik’ van buiten komt. Met zelfvervreemding bedoelt hij de momenten waarop we ons verdeeld voelen en ons zelf inconsistent vinden, we denken A en B, maar doen uiteindelijk C. Verhaeghe erkent net als Alma (2021), dat we boodschappen van anderen kunnen internaliseren, hij zegt hierover dat deze boodschappen zorgen voor een onvermijdelijke puzzel, waarvan de stukken niet goed op elkaar aansluiten (Verhaeghe, 2019, p. 28). Sociale verhoudingen zijn dus van wezenlijk belang voor onze identiteitsvorming. Verhaeghe stelt daarbij dat in de sociale verhoudingen bepaalde anderen meer gewicht/kracht geven, in het bijzonder het andere geslacht en autoriteit (Verhaeghe, 2019, p. 29). Hij stelt dat mensen van het andere geslacht een noodzakelijke tegenpool zijn om de eigen genderidentiteit vorm te kunnen geven. Zo stelt hij:

Mijn mannelijkheid hangt af van hoe ik vrouwelijkheid heb leren percipiëren. Als de vrouw bij uitstek een bron van alle kwaad is die mij tot zonde wil brengen, dan word ik een angstige-streng man die in haar zijn eigen wellust (geilheid) bevecht. Als vrouwen zachte en verzorgende maar dominante wezens zijn, dan word ik de man-zoon die toch steeds zijn autonomie buiten haar moet zien te vinden. Enzovoort. (Verhaeghe, 2019, p. 29).

Verhaeghe eindigt de paragraaf met ‘enzovoort’ om aan te tonen dat elke poging om tot de essentie van ‘de’ man en ‘de’ vrouw te komen, gedoemd zijn te mislukken (Verhaeghe, 2019, p. 29). Hij omschrijft essentiële definities van genderidentiteiten daarom als zijnde een middel om een maatschappelijke orde in stand te houden, het zijn vooroordelen, zoals “vrouwen zijn dom en zwak, mannen zijn slim en sterk, dus hoeven vrouwen niet te studeren en kunnen zij geen leidinggevende posities innemen” (Verhaeghe, 2019, p. 29).

2.4 Masculiniteit

Binnen het veld van onderzoek naar masculiniteit wordt geaccepteerd dat deze (te) complex is om te conceptualiseren. Globaal gezien kan men masculiniteit zien als gedrag en taal, specifiek binnen een cultuur of organisatie, voornamelijk toegeschreven aan mannen, en gezien als zijnde ‘niet’ feminien (Itulua-Ambumere, 2013, p. 42).

Watson (2015) betoogt echter dat een binair begrip van masculiniteit en femininiteit te kort doet aan de complexiteit. Omdat masculiniteit niet gereduceerd kan worden tot het lichaam, de geest, de cultuur maar juist deze componenten omvat en meer (p. 107).

Conceptualiseringen zoals *hegemonic*, hybride en inclusieve masculiniteit erkennen dat masculiniteit niet binair begrepen moet worden, maar als iets dat veranderlijk is.

Kimmel betoogt dat masculiniteit een set constant veranderende betekenissen is, dat door relaties met de zelf, de ander en de wereld vormgegeven wordt (2002, in Fernandez-Alvarez, 2014, p. 49). Deze conceptualisering van masculiniteit doet afstand van het streven naar een essentiële definitie van masculiniteit of monolithische entiteit van masculiniteit. Zowel mannen als vrouwen kunnen in meerdere of mindere mate masculien zijn.

Seidler (2019) benadrukt dat de kaders van de *American Psychological Association* (APA) over mannelijkheid, een flexibele acceptatie van traditionele mannelijke normen als voordelig omschrijven, maar dat dit situatie afhankelijk is. Zo bieden de richtlijnen mannen een breder scala aan aanpassingsreacties en gedragingen. Echter kunnen de richtlijnen mogelijk ook schadelijke gevolgen met zich meebrengen. De schadelijkheid schuilt in een strenge en onbuigzame naleving van dezelfde normen. Zo worden gedragingen als risico nemen en competitiviteit als mannelijke richtlijnen besproken en op een continuüm van gezond tot ongezond geplaatst. Affleck et al. (2018) benadrukt hierin dat de hoge percentages van mannen die zelfmoord plegen, middelen gebruiken, interpersoonlijk geweld gebruiken en zoeken naar hulp afwijzen, allemaal aantonen dat een starre naleving van traditionele masculiniteit negatieve gezondheidsimplicaties met zich mee brengt.

2.5 (Intersectioneel) Feminisme

In hoofdstuk 1 is aan bod gekomen dat er vier *waves* van feministisch denken te onderscheiden zijn. Het feminisme is een concept, ideologie en een sociale beweging, met verschillende stromingen die ieder hun eigen interpretaties onderschrijven (Waling, 2017, p. 34). Waling stelt dat het feminisme als volgt het best begrepen kan worden:

Feminism is best understood as a movement that encompasses a range of disciplines (history, politics, ethics, philosophy, social sciences among others) focusing on dismantling of gender inequality. It seeks to highlight the ways in which gender inequality is systemic, institutionalized and practices in everyday settings and interactions ... While feminism is mainly focused on the plight of women, I find it useful to think of feminism as highlighting the oppression of the feminine ... Identities, practices and social structures deemed feminine or 'non-masculine' then become targets for marginalization and oppression. (Waling, 2017, p. 34).

Opvallend aan deze conceptualisering is het onderscheid tussen vrouwen en het vrouwelijke/femininiteit. Door de focus op het vrouwelijke te leggen, blijft overeind dat vrouwen vaak het doelwit zijn van marginalisatie en onderdrukking, omdat zij overduidelijk geassocieerd worden met femininiteit. Maar ontstaat er een opening voor inclusiviteit, omdat elke 'ander' die als feminien gezien wordt hier beroep op kan doen. Zoals bijvoorbeeld homoseksuele mannen waarvan gedacht wordt dat zij ideale mannelijke eigenschappen missen. Waling stelt dat deze conceptualisering het makkelijker maakt om te begrijpen dat het feminisme (voornamelijk de vierde *wave*) voor mannen van toegevoegde waarde kan zijn.

In de titel van dit hoofdstuk staat intersectioneel tussen haakjes. De theorievorming omtrent intersectionaliteit is afkomstig van feministen uit de derde *wave*. Door vrouwen van kleur die betoogden dat de feministische theorie te gelimiteerd was zonder de notie van verschil hierin mee te nemen. Beginnend met verschil in ras, etniciteit, klasse en cultuur. Wetende dat de implementatie van deze verschillen veel invloed zou hebben op het feministische discours (Thornton Dill & Kohlman, 2012, p. 2). Dit kan als begin gezien worden van een veranderende feministische focus op (gender) diversiteit.

Sara Ahmed is een Brits-Australische schrijfster en academicus, haar onderzoeksveld bestaat uit een combinatie van feministische theorie, lesbisch feminisme, *queer* theorie, *affect* theorie, *critical race theory* en het postkolonialisme. In haar boek *Living a Feminist Life* (2017) schrijft zij over het feminisme als een wordingsproces, waar bewustwording van gender een belangrijk onderdeel van is.

Becoming a feminist, involves coming up against the world ... becoming a feminist is an affective inheritance, how our own struggles to make sense of realities that are difficult to grasp become part of a wider struggle, a struggle to be, to make sense of being. (Ahmed, 2017, p. 19).

2.6 Identiteitspolitiek

Identiteitspolitiek kent zijn oorsprong vanuit feministische theorie. Alcoff conceptualiseert identiteitspolitiek als het gebruik van de eigen identiteit als politiek vertrekpunt en als drijfveer voor actie en verandering (1988, in Hekmann, 1999, pp. 3-4). Met als voornemen de relatie tussen identiteit en politiek te problematiseren, en zelfs identiteit te problematiseren en

overbodig te maken. In de praktijk blijkt echter dat bij identiteitspolitiek een vaststaande identiteit voorwaardelijk wordt voor politiek handelen.

H3: Methodologie

3.1 Methodologische benadering

Dit onderzoek wordt benaderd vanuit een sociaal-constructivistisch wereldbeeld waarin de menselijke ervaring en betekenisgeving centraal staat (Cresswell, 2021). In een sociaal-constructivistische ontologie gaat men uit van meerdere realiteiten, in tegenstelling tot één waarheid die wij als mensen objectief kunnen waarnemen. Hieruit volgt dat kennis subjectief is en dat de onderzoeker onontkomelijk beïnvloed wordt door persoonlijke *biases* en interpretaties. Hetgeen het noodzakelijk maakt om kritisch te reflecteren op interpretaties.

Om reflectie op eigen oordelen en handelen te bevorderen, wordt binnen dit onderzoek, voor zover mogelijk, gebruik gemaakt van het Caritas- en Coöperatieprincipe van de argumentatietheorie of informele logica (Smaling, 1997, p. 134). Deze keuze is vanuit ethische motivatie gemaakt, om recht te doen aan de meerdere percepties over de aard van verschijnselen. Daarnaast betoogt Smaling dat een bewuste en vaardige toepassing van bovenstaande principes wenselijk is binnen kwalitatief onderzoek. Omdat zij de methodologische risico's verminderen en de dialogische intersubjectiviteit bevorderen.

Dit onderzoek betreft kwalitatief onderzoek. Hierbinnen is het unieke verhaal net zo, al dan niet belangrijker dan, het vaker voorkomende verhaal. Het doel van deze vorm van onderzoek betreft niet het vinden van waarheid, maar het ontdekken van mogelijkheden (Smaling & Hijmans, 1997, p. 120). De onderzoeker tracht een of meerdere aspecten van de aard van een verschijnsel te ontdekken, te beschrijven of in verband te brengen met elkaar.

Om de hoofdvraag te beantwoorden worden meerdere dataverzamelingmethoden gebruikt. Dit wordt methodetriangulatie genoemd (Verhoeven, 2018, p. 163). Daarom zal dit onderzoek van zowel literatuuronderzoek als van kwalitatief empirisch onderzoek gebruik maken. Bij literatuuronderzoek worden teksten, boeken en artikelen geanalyseerd (Verhoeven, 2018, p. 151). Daarnaast kenmerkt kwalitatief empirisch onderzoek zich door het feit dat het niet om cijfermatige gegevens draait (Verhoeven, 2018, p. 154).

3.2 Literatuuronderzoek: Het gedachtegoed van Jordan B. Peterson en de voornaamste kritiek

Het literatuuronderzoek naar de kern van het gedachtegoed van Jordan B. Peterson leidt tot beantwoording van de eerste deelvraag: 'Wat is de kern van het gedachtegoed van Jordan B. Peterson met betrekking tot masculiniteit en zin- en betekenisgeving?'. Vervolgens wordt middels literatuuronderzoek naar de voornaamste kritiek op het gedachtegoed van Jordan B.

Peterson een antwoord gevormd op deelvraag 2: ‘Wat is de voornaamste kritiek op het werk van Jordan B. Peterson, specifiek met betrekking tot masculiniteit en zin- en betekenisgeving?’. De bevindingen hieruit zullen vervolgens van betekenis zijn bij het interpreteren van de bevindingen uit het kwalitatief empirische gedeelte van dit onderzoek. Om uiteindelijk antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag: ‘*Wat vormt de kern van het gedachtegoed van Jordan B. Peterson met betrekking tot masculiniteit en zin- en betekenisgeving, wat is de voornaamste kritiek daarop en wat kenmerkt de geleefde ervaring van mannelijkheid van jonge Nederlandse mannen in relatie tot het gedachtegoed van Jordan B. Peterson?*’

3.2.1 Selectie van literatuur

Er is een selectie van literatuur en videomateriaal gemaakt met gebruik van de online databases *Google Scholar* en *Web of Science*, *Youtube*, UBU bibliotheek en literatuur die tijdens mijn studie Humanistiek een rol speelde. De selectiecriteria daarbij waren: (1) betrouwbaarheid (2) relevantie (3) actualiteit. In de overwegingen om betrouwbare, relevante en actuele bronnen te selecteren. Is voor het werk van Peterson gekozen voor zijn meest populaire boeken. Deze zijn niet van wetenschappelijke aard, maar geven wel de nodige relevantie en actualiteit weer. Om de relevantie te vergroten zijn uit de boeken enkel onderdelen van de bronnen gebruikt waar de kernconcepten masculiniteit/*masculinity*, zin- en betekenisgeving/*meaning*, gender/*gender*, identiteitspolitiek/*identity politics* en feminisme/*feminism* gebruikt zijn.

Bij de selectie van kritiek op Peterson is werk van academici gebruikt om de betrouwbaarheid te vergroten. Daarom is indien mogelijk gekozen voor werk dat in wetenschappelijk tijdschriften gepubliceerd is. Er is echter ook gebruik gemaakt van het boek *Myth and Mayhem: A Leftist critique of Jordan Peterson*. Dit boek is niet van wetenschappelijke aard, maar wel door academici geschreven. De kernconcepten zijn hierin ook leidend geweest voor de selectie van hoofdstukken uit de bronnen. Samen vormen deze kennisbronnen de inhoudelijke basis voor het beantwoorden van hoofd- en de eerste twee deelvragen. Van de gekozen literatuur is een inhoudsanalyse gedaan. Een inhoudsanalyse is een vorm van kwalitatieve dataverzameling waarin de documenten over een onderwerp geanalyseerd worden (Verhoeven, 2018, p. 154).

Met gebruik van deze concepten is richting gegeven aan de selectie van documenten voor het onderzoek. Deze concepten komen overeen met de uitgewerkte kernconcepten in

hoofdstuk 2, namelijk: masculiniteit, zin- en betekenisgeving, genderidentiteit, feminisme en identiteitspolitiek.

3.2.2 Selectie Primaire bronnen van Jordan Peterson

Om deelvraag 1 te kunnen beantwoorden is een selectie gemaakt van het werk van Jordan B. Peterson. Peterson heeft totaal drie boeken geschreven, namelijk: *Maps of meaning: The Architecture of Belief* (1999), *12 rules for life: An antidote to chaos* (2018) en *Beyond order: 12 more rules for life* (2021). In zijn eerste boek *Maps of Meaning* (1999) stelt hij dat de grote mythen en religieuze verhalen, afkomstig uit de orale traditie van verhalen, een morele intentie hadden, in tegenstelling tot een beschrijvende. Namelijk, dat zij geen weergave zijn van hoe de wereld eruitzag, maar een weergave zijn van hoe een mens zich behoort te gedragen (Peterson, 2018). In de daaropvolgende boeken bouwt hij voort op dit boek. Daarom richt het literatuuronderzoek zich op specifieke hoofdstukken (essays) uit zijn laatste twee boeken. Uit het boek *12 Rules for Life: An Antidote to Chaos* (2018), is gebruik gemaakt van het voorwoord, de introductie, regel 1 ‘*Stand up Straight with Your Shoulders back*’, regel 2 ‘*Treat Yourself like Someone You are Responsible for Helping*’, regel 7 ‘*Pursue What is Meaningful (Not What is Expedient)*’ en regel 11 ‘*Do not bother children when they are skateboarding*’. Uit het boek *Beyond Order: 12 More Rules for Life* (2021) is gebruik gemaakt van het voorwoord, de introductie, regel 2 ‘*Imagine Who You could be, and then Aim Single-Mindedly at That*’, regel 4 ‘*Notice that Opportunity lurks where Responsibility has been Abdicated*’, regel 5: ‘*Do not Do what You Hate*’ en regel 6: ‘*Abandon Ideology*’

3.2.3 Selectie Bronnen, kritiek op het gedachtegoed van Peterson

Met gebruik van de selectiecriteria betrouwbaarheid, relevantie en actualiteit, is ervoor gekozen de kritiek op Peterson uit de publieke ruimte niet te onderzoeken. Daarentegen wordt de voornaamste academische en inhoudelijke kritiek op zijn werk onderzocht. Deze kan ook betrekking hebben op wie Peterson is als publiek figuur. Dit wordt op basis van het werk van drie auteurs gedaan. Namelijk Jonathan Rowson (2018), Conrad Hamilton en Trejo’s hoofdstukken in het boek *Myth and Mayhem: A leftist critique of Jordan Peterson* (2020) wat zij samen met Ben Burgis en Matthew McManus hebben geschreven.⁷

---

⁷ Dit boek wordt in het vervolg geciteerd als ‘Burgis et al.’

3.2.4 Methodologische analyse voor deelvraag 1 en 2

Als richtlijn voor het onderzoek naar de kern van het gedachtegoed van Jordan Peterson omtrent masculiniteit en zin- en betekenisgeving, en de kritiek daarop, wordt de methode van de conceptuele analyse gebruikt. Koenis en Bijsterveld (2018) stellen dat een conceptuele analyse een passende methode is om te achterhalen wat een auteur met een concept, ofwel een complex begrip waarvan de betekenis niet direct duidelijk is, bedoelt. Daarbij is het van belang om naast de bedoelde betekenis van de auteur, ook te onderzoeken wat de auteur probeert te bereiken met de betekenis van het concept (Koenis & Bijsterveld, 2018, p. 5-10). Een conceptuele analyse helpt daarom bij de selectie van bronnen en het begrijpen van de intenties van een auteur. Dit is bevorderend voor onderzoekers die deel willen nemen aan het publieke debat.

Het uitvoeren van een conceptuele analyse bestaat uit vier stappen. Allereerst is het belangrijk om informatie over de auteur te verzamelen. In dit onderzoek is dit gedaan door iedere auteur op *Google* op te zoeken en inzicht in diens expertise te verzamelen.

Ten tweede is het belangrijk om meer te weten te komen over de semantische betekenis van een concept. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de extensie (*denotation*) en de intensie (*connotation*) van een concept. Met de extensie wordt de directe betekenis van een woord bedoeld en met de intensie wordt bedoeld wat een woord suggereert of impliceert. In dit onderzoek is deze stap wel gezet, maar wordt het niet expliciet in de bevindingen gepresenteerd. Ten derde is het belangrijk om te achterhalen welke interventie een auteur voor ogen heeft wanneer deze het concept gebruikt. In dit onderzoek wordt voor elke auteur gekeken wat de intentie is. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de drie verschillende interventies die Koenis en Bijsterveld onderscheiden. Deze zijn, ‘verhelderen’ (een interpretatie van een concept duidelijk maken), ‘opponeren’ (de definitie van andere auteurs aanvallen/weerleggen) en ‘verleiden’ (de lezer van een nieuwe visie op een bestaand concept). Tot slot is het belangrijk om kennis te verzamelen over de historie van een concept.

3.3 Kwalitatief empirisch onderzoek: de Geleefde ervaring van Mannelijkheid

Om deelvraag 3 te kunnen beantwoorden is naast het literatuuronderzoek ook gekozen voor een kleinschalig verkennend kwalitatief onderzoek naar de geleefde ervaring en betekenisgeving van masculiniteit door jonge mannen in Nederland. In de selectie van respondenten wordt gestreefd naar vertegenwoordiging van een breedspectrum aan meningen om recht te doen aan de complexiteit van masculiniteit en te trachten deze beter te begrijpen aan de hand van individuele ervaringen.

Het gebruik van kwalitatief onderzoek biedt een waardevolle benadering om de individuele ervaringen en perspectieven van deze mannen te begrijpen. Middels semigestructureerde diepte-interviews, een open en nieuwsgierige houding van de onderzoeker, en ruimte voor de diversiteit aan meningen, worden de respondenten aangemoedigd om vrijuit te spreken over hun eigen ervaringen, opvattingen en attitudes ten aanzien van masculiniteit. Mogelijke tegenstrijdigheden en nuances in de perspectieven van de respondenten worden verkend. Om dit te bewerkstelligen is inspiratie gehaald uit wat Smaling (2010) empathisch begrijpen noemt. Hij pleit voor het optimaliseren van empathisch begrijpen in onderzoek naar mensen. Met empathisch begrijpen doelt hij op *“Empathic understanding is understanding another person on the basis of empathy; this understanding is directed at comprehending or explaining the experiences, mental states and behavior of that person, also in their interrelationships”* (Smaling, 2010, p. 3).

3.3.1 Respondenten

Voor dit onderzoek is data verzameld van 10 jonge Nederlandse mannen van tussen de 20 en 35 jaar oud. Een belangrijk criterium was dat zij op de hoogte waren van het huidige debat over mannelijkheid. Om respondenten te werven is in eerst instantie contact opgenomen met Stichting Patriakraakt. Zij houden regelmatig lezingen en mannen groepsgesprekken om met elkaar te praten en te reflecteren op hun eigen toxische mannelijkheid. Een van de vrijwilligers heeft de uitnodiging voor het onderzoek uitgedeeld aan de deelnemers. Hier kwamen echter geen interviews uit voort. Daarna is contact gezocht met een medestudent die recent onderzoek had gedaan naar het gedachtegoed van Peterson. Aan hem is naar mailadressen gevraagd van mannen waarvan hij dacht dat zij over mannelijkheid in gesprek wilden. Aan de hand van zijn informatie is per mail een uitnodiging gestuurd naar 5 mannen (Zie bijlage I). En vanuit de geïnteresseerden zijn meerdere interviews ontstaan, waardoor er een sneeuwbal effect ontstond. Het nadeel van de sneeuwbal methode is dat de kans op een homogene onderzoekspopulatie groter wordt. Om dit nadeel te verkleinen is aan de respondenten gevraagd of zij mannen kenden die een andere kijk op mannelijkheid hadden dan zij. Uiteindelijk zijn de interviews binnen een periode van vier weken afgenomen.

Het merendeel van de respondenten studeert aan de Universiteit van humanistiek, namelijk R1, R2, R3, R4, R5, R6, R7, en R9. Waar zij zich in het studietraject begeven verschilt wel. Drie respondenten zijn ten tijde van het onderzoek bezig met de afronding van de Master (R4, R6 en R9). Twee respondenten zaten in het tweede jaar van de Master (R3 en R7). Eén respondent zat in het eerste jaar van de Master (R5). Twee respondenten zaten in het

laatste jaar van de Bachelor (R1 en R2). Eén respondent was net afgestudeerd van zijn studie Bedrijfskunde en al aan het werk (N8). Een andere respondent was al vier jaar aan het werk als beleidsmedewerker (R10). Ondanks dat een groot aantal van de respondenten aan de Universiteit voor Humanistiek studeert, is geprobeerd om een diverse sample aan data te verzamelen. Alle respondenten identificeren zich als man en waren op het moment van het interview tussen de twintig en vijfendertig jaar oud, aan de belangrijkste twee criteria is daarmee voldaan (Zie Bijlage II).

3.3.2 Diepte-interviews

Er is gekozen voor semigestructureerde diepte-interviews, deze dataverzamelmethode biedt ruimte om door te vragen op bijvoorbeeld ervaringen en motivaties voor dagelijks handelen (Boeije, 2005). Daarnaast is voor deze dataverzamelmethode gekozen omdat de rol van de onderzoeker hierbij tijdens de interviews zichtbaar mag zijn (Verhoeven, 2018, p. 149). Hierdoor kon ik op momenten reageren op wat er gezegd werd en zo mijn vervolgvragen inleiden. Om de objectiviteit van het onderzoek, de beleving van de respondent te waarborgen en daarmee een bepaalde afstand tot het onderwerp te waarborgen, is gebruik gemaakt van standaardisatie. Standaardisatie bewerkstelligt je door het interview op te nemen en door een gesprekspuntenlijst te hanteren (Verhoeven, 2018, p. 163).

Het merendeel, zeven, van de interviews hebben op de Universiteit voor Humanistiek plaatsgevonden. De andere drie interviews hebben bij de desbetreffende respondent plaatsgevonden (R3, R5 en R8). Iedere respondent heeft voor aanvang van het interview een *Informed consent* formulier gekregen om te ondertekenen (zie bijlage III).

De interviews hadden een duur van één uur tot twee uur. Tijdens de interviews is gebruik gemaakt van een *interview guide* (zie bijlage IV). Hier stonden *topics* en centrale vragen in die in ieder interview aan de orde zijn gekomen, maar wegens de semigestructureerdheid van de interviews zijn de *topics* in verschillende mate en volgorde besproken. De *topics* en centrale vragen zijn afgeleid uit het conceptueel kader en de onderzoeksvragen. Zo stond de betekenisgeving en ervaring rondom masculiniteit van de respondent centraal. Daarnaast stond de individuele verhouding tot (het werk van) Peterson centraal in de diepte-interviews.

3.3.3 Dagboeknotities

Als tweede dataverzamelmethode is gekozen voor dagboeknotities, dit is gedaan om op deelvraag 3 (wat is de geleefde ervaring van mannelijkheid onder jonge Nederlandse

mannen?) te beantwoorden. Zodoende werd respondenten in de uitnodiging gevraagd om een week van tevoren notities te maken omtrent hun ervaringen omtrent masculiniteit. Tevens is hiervoor gekozen om het voor respondenten gemakkelijker te maken hun eigen perspectief op masculiniteit in te brengen in het onderzoek. Door de mogelijke invloed van de onderzoeker (een vrouw) op de openheid van de respondenten te verminderen.

Uiteindelijk zijn acht van de tien dagboeknotities voor aanvang van het interview ingeleverd. Respondenten R3 en R10 geven aan dit vergeten te zijn. De dagboeknotities die wel zijn ingeleverd, zijn voor aanvang van het interview doorgelezen, en fungeerden daarnaast als handvat tijdens de diepte-interviews en boden zo ingang tot unieke reflecties en ervaringen. De onderzoeker openende altijd met de vraag hoe de respondent het vond om een dagboek bij te houden. Voor R5 nodigde het maken van een dagboek uit tot gesprekken over mannelijkheid met dierbaren en collega's. Voor R6 bracht het maken van het dagboek veel teweeg, waardoor hij besloot om er minder mee bezig te zijn.

3.3.4 Analyse

Zowel de diepte-interviews als de dagboeknotities zijn middels een thematische analyse geanalyseerd. In dit onderzoek wordt de thematische analyse als contextuele methode gebruikt. Vanuit deze methode wordt zowel erkend hoe individuen betekenis geven aan hun ervaringen, als hoe de bredere sociale context invloed heeft op deze betekenissen (Braun, 2006, p. 81). Met gebruik van deze methode worden thema's, patronen en betekenisgeving in de interviews geïdentificeerd.

Er is gekozen voor een inductieve analyse van de data. Er is dus geen gebruik gemaakt van een vooraf bepaalde theorie om naar de data te kijken. Wel zijn voorafgaand aan de analyse bepaalde *sensitizing concepts* bepaald om naar de data te kijken (Verhoeven, 2018), namelijk: genderidentiteit, masculiniteit, zin- en betekenisgeving, feminisme, en identiteitspolitiek. Bij inductief coderen maakt de onderzoeker gebruik van drie typen coderingen, open coderen, axiaal coderen en selectief coderen (Boeije & Blijenbergh, 2019, p. 112). In de open coderingsfase zijn alle gegevens gelezen en op samenvattende wijze gelabeld aan de hand van codes, waardoor fragmenten opgedeeld werden. Fragmenten hadden vaak meerdere codes. Dit resulteerde in 608 codes. In de axiale coderingsfase is het doel de codes te integreren rond de *sensitizing concepts* (Boeije & Blijenbergh, 2019, p. 123). Bij axiaal coderen is het belangrijk om als onderzoeker te redeneren vanuit de codes naar de gegevens. Zo is er gekeken of fragmenten met een code wel thuishoren bij deze code. De codes zijn ook met elkaar vergeleken waardoor enkele ofwel samengevoegd of verwijderd zijn. Dit

resulteerde in 508 codes. Tijdens dit proces zijn de codes ook gegroepeerd/gethematiseerd onder 24 thema's. Dit aantal wijkt af van de vooraf bepaalde *sentisizing concepts*, omdat de vooraf bepaalde concepten te globaal waren om als voldoende houvast te fungeren. In de selectieve coderingsfase is het belangrijk om een selectie van kernbegrippen te maken, deze systematisch te verbinden met andere categorieën terwijl de categorieën verder verfijnd en ontwikkeld worden (Boeije & Blijenbergh, 2019, p. 129). In deze fase zijn de 24 thema's herzien vanuit de observatie dat bepaalde thema's inhoudelijk overlaptten of geen kernthema waren. Er is een selectie gemaakt van 7 thema's: beeldvorming (ideale) mannelijkheid, eigen mannelijkheid, masculiniteitscrisis, omgang met anderen, opvattingen over publieke figuren, sociale bewegingen en de maatschappij.

Boeije en Blijenbergh (2019) benoemen dat het selecteren van een kerncategorie als rode draad kan fungeren in het onderzoek. Pas in het uitschrijven van de bevindingen is ervoor gekozen toch een kerncategorie te selecteren. Dit kwam voort vanuit een moeilijkheid om het concept zin- en betekenisgeving een aparte plek in de kernthema's te geven. De fragmenten waarin dit concept naar voren kwam, hadden eigenlijk altijd met alle andere thema's te maken. Daarom is de impliciete kerncategorie: zoektocht/veranderen.

Om de empirische bevindingen te presenteren, is ervoor gekozen om deze onder te verdelen in drie overkoepelende categorieën: (1) mannen, omgang met zichzelf (2) mannen onder elkaar, mannen onder anderen (3) mannen opvattingen over de wereld. Deze categorieën komen overeen met Kimmel's conceptualisering van mannelijkheid als veranderlijke betekenissen die door relatie met de zelf, de ander en de wereld vormgegeven worden (in Fernandez-Alvarez, 2014, p. 49). Ik ben op dit idee gekomen aan de hand van de sociologische concepten micro-, meso- en macroniveau (Serpa & Ferreira, 2019). Deze niveaus staan voor verschillende levels waarop onderzoek plaats kan vinden. Waarbij allereerst het microniveau bestaat uit onderzoek naar individuele personen. In dit onderzoek beslaat het microniveau de eigen invullingen van mannelijkheid. Daarnaast houdt onderzoek op mesoniveau zich bezig met groepsniveau, hoe groepen zich bewegen en vormen binnen formele organisaties maar ook in sociale instituties. In dit onderzoek beslaat het mesoniveau de bevindingen omtrent hoe de respondenten zich verhouden tot anderen, in het bijzonder andere mannen en andere vrouwen. Tot slot richt onderzoek op macroniveau zich tot nationaal en globaal niveau, waarbij processen van differentiatie en sociale integratie centraal staan. In dit onderzoek beslaat dit niveau de data omtrent de opvattingen van de respondenten over publieke figuren en sociale bewegingen, en perspectieven op een masculiniteitscrisis.

3.4 Ethische overwegingen

Om reflectie op eigen oordelen en handelen te bevorderen, wordt binnen dit onderzoek, voor zover mogelijk, gebruik gemaakt van het Caritas- en Coöperatieprincipe van de argumentatietheorie of informele logica (Smaling, 1997, p. 134). Deze keuze is vanuit ethische motivatie gemaakt, om recht te doen aan de meerdere percepties over de aard van verschijnselen. Daarnaast betoogt Smaling (1997) dat een bewuste en vaardige toepassing van bovenstaande principes wenselijk is binnen kwalitatief onderzoek. Omdat zij de methodologische risico's verminderen en de dialogische intersubjectiviteit bevorderen.

Daarnaast is middels een informed consent toestemming gevraagd bij alle respondenten. De data is daarnaast op een veilige opslaglocatie opgeslagen, dit betreft de R-schijf eigendom van de Universiteit voor Humanistiek. De gedragscode Wetenschappelijke Integriteit is gebruikt om ethische overwegingen te maken.

H4: Peterson, kritiek en de geleefde ervaring van mannelijkheid

Bevindingen van het onderzoek

In dit hoofdstuk worden de bevindingen van de deelvragen gepresenteerd. Allereerst worden de bevindingen van deelvraag 1 ‘*Wat is de kern van het gedachtegoed van Jordan Peterson met betrekking tot zin- en betekenisgeving en masculiniteit?*’ aangeboden. Ten tweede worden de bevindingen van deelvraag 2 ‘*Wat is de voornaamste kritiek op het werk van Jordan Peterson met betrekking tot masculiniteit en zin- en betekenisgeving?*’ gepresenteerd. Tot slot worden de bevindingen van deelvraag 3 ‘*Wat is de geleefde ervaring van mannelijkheid onder jonge Nederlandse mannen?*’ aangeboden.

4.1 Jordan Peterson, de man en zijn gedachtegoed

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de vraag: *Wat is de kern van het gedachtegoed van Jordan Peterson met betrekking tot zin- en betekenisgeving en masculiniteit?* Om antwoord te geven op deze vraag wordt allereerst ingegaan op wie Peterson als persoon is. Koenis en Bijsterveld (2018) stellen namelijk dat het belangrijk is om een concept van een auteur te contextualiseren door inzicht te krijgen in wie de auteur is. Dit kan met gebruik van (auto)biografisch werk worden gedaan. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de anekdotische verhalen die Peterson gebruikt om de leefregels in zijn boeken *12 Rules for Life* en *Beyond Order* te onderbouwen. Ook is gebruik gemaakt van zijn website (<https://www.jordanbpeterson.com/about/>) waar onder andere biografische paragrafen op staan. Een aantal vragen zijn helpend geweest in deze fase, namelijk ‘wat is de professionele achtergrond van Peterson?’, ‘tot welke academische disciplines behoort Peterson?’ en ‘wat voor implicaties hebben deze achtergrond en discipline op de stijl en taalgebruik in de tekst?’ (Koenis & Bijsterveld, 2018, p. 12). Daarnaast wordt kort ingegaan op het medium van publicatie van het werk van Peterson. Koenis en Bijsterveld (2018) stellen namelijk dat het medium van publicatie (zoals bijvoorbeeld een academisch tijdschrift, boek of krant), inzicht kan geven in het genre (sociale doel van een tekst) en de kwaliteit van een tekst. Zo is het bijvoorbeeld belangrijk om inzicht te krijgen in de redactie van een publicatie medium, of te kunnen stellen dat niemand verantwoordelijkheid heeft gehad over het eindproduct, wat bij informatie op het internet vaak het geval is (Koenis & Bijsterveld, 2018, p. 13).

Ten tweede wordt het gedachtegoed van Peterson met betrekking tot zin- en betekenisgeving en masculiniteit uiteengezet.

Tot slot wordt een samenvatting gegeven van de bevindingen en wordt aan de orde gesteld wat Peterson tracht te bereiken met zijn werk. Om over dit laatste wat te kunnen zeggen, wordt gebruik gemaakt van de interventies die Koenis en Bijsterveld (2018) onderschrijven. Namelijk, verhelderen, tegenwerken en verleiden.

4.1.1 Jordan Peterson, als auteur en publiek figuur

Op de website omschrijft Peterson zichzelf als auteur, psycholoog, online onderwijzer en Professor Emeritus aan de universiteit van Toronto (<https://www.jordanbpeterson.com/about/>). Peterson heeft twintig jaar lesgegeven als hoogleraar Psychologie, heeft wetenschappelijke artikelen geschreven binnen deze discipline en heeft als klinisch psycholoog zijn eigen praktijk en cliënten gehad.

In het voorwoord van zijn tweede boek *12 rules for life* (2018) schrijft Peterson over de periode waarin hij zijn eerste boek *Maps of Meaning* (1999) heeft geschreven. Gedurende deze periode was hij professor en klinisch psycholoog. Voor het schrijven van dit boek heeft hij een multidisciplinaire zelfstudie gedaan naar de volgende (sub)disciplines: geschiedenis, mythologie, neurowetenschap, psychoanalyse, kinderpsychologie, poëzie en de bijbel (Peterson, 2018, p. xxx). Het boek is ontstaan vanuit zijn verlangen te begrijpen waarom mensen in staat zijn om de wereld te vernietigen om hun identiteit en ideologieën te verdedigen (Peterson, 2018, p. xiv). Hij is namelijk opgegroeid tijdens de koude oorlog en heeft gezien hoe destructief conflict tussen ideologieën kan zijn. Hij realiseerde zich dat we ons het conflict op de schaal van de twintigste eeuw niet meer kunnen permitteren.

In de opening van zijn derde boek *Beyond Order: 12 more rules* (2021) geeft Peterson aan dat hij dit boek geschreven heeft in een turbulente tijd. Hij geeft aan dat hij twintig jaar antidepressiva heeft geslikt, die in 2016 plots een negatief effect op hem hadden (Peterson, 2021, p. iv). Waardoor hij begin 2017 is begonnen met het slikken van benzodiazepinen, wat een geneesmiddel betreft dat wordt voorgeschreven bij angst en onrust. Toen zijn vrouw Tammy in 2019 ernstig ziek werd, geeft Peterson aan dat zijn gezondheid verslechterde (Peterson, 2021, p. II). Als oplossing voor zijn verhoogde onrust is hij naar de dokter gegaan om zijn dosering te verhogen, deze verhoging had echter verhoogde negatieve emoties tot gevolg. Peterson dacht dat dit te maken had met zijn kwetsbaarheid voor depressiviteit, in tegenstelling tot een paradoxale reactie op de medicatie. In mei van dat jaar is hij gestopt met de benzodiazepinen, en heeft hij in overleg met een psychiater tweemaal ketamine gebruikt. Dit waren echter slechte ervaringen voor hem. Na de tweede keer ketamine kreeg Peterson acute ontwenningssverschijnselen van de benzodiazepinen, “*anxiety far beyond I had ever*

experienced, an uncontrollable restlessness and need to move (...), overwhelming thoughts of self-destruction, and the complete absence of any happiness whatsoever” (Peterson, 2021, p. vi). Door informatie van een familievriend (die dokter is), werd hij zich bewust van de gevaren rondom acute stoppen met benzodiazepinen. Om af te bouwen van de benzodiazepinen is Peterson in het ziekenhuis en in klinieken opgenomen geweest, zowel in Amerika als in Rusland.

Gedurende deze periode heeft Peterson dus zijn derde boek geschreven. Naar eigen zeggen, gaf dit boek hem een reden om te leven en was het een manier om de levensvatbaarheid van zijn gedachte te toetsen (Peterson, 2021, p. xi). Het is plausibel dat deze turbulente tijd van invloed is geweest op de schrijfstijl en de kwaliteit van zijn boek.

Medium van publicatie

Het medium van publicatie geeft belangrijke inzichten in het genre en de kwaliteit van een tekst (Koenis & Bijsterveld, 2018). Het genre van een tekst staat voor het sociale doel van een tekst (Rose, 2007; Rose, 2009). Er zijn verschillende genres te onderschrijven, met elk eigen stadia, fases, doelen en boodschappen. Een belangrijk verschil betreft gewone verhalen en academische/wetenschappelijke teksten, waarbij academische teksten een ander doel hebben en er meer stadia en fases doorlopen worden voordat het eindproduct gepubliceerd wordt.

Peterson's eerste boek *Maps of Meaning* (1999) is gepubliceerd door Routledge,⁸ wat een uitgeverij van academische boeken en tijdschriften is. Aan de hand van deze informatie kan worden geconcludeerd dat de argumentatie en bewijsvoering in dit boek tot op zekere hoogte getoetst is op juistheid. Zijn tweede en derde boek, ofwel *12 rules for life* (2018) en *Beyond Order* (2021) zijn gepubliceerd door *Penguin Random House*. Op de website van deze uitgeverij staat dat zij redactioneel en creatief onafhankelijke werk publiceren (<https://www.penguinrandomhouse.com/>). Hun missie betreft het aanwakkeren van een passie voor lezen door boeken voor iedereen te maken. Dit doen zij vanuit de optiek dat ideeën uit boeken een uniek vermogen hebben om mensen te verbinden en te veranderen naar een betere toekomst. Aan de hand van deze informatie is het aannemelijk dat de argumentatie en het taalgebruik in dit boek minder is getoetst op juistheid. Waardoor de kwaliteit mogelijk minder is.

---

⁸ Routledge & CRC Press Corporate Info - About us, z.d. Geraadpleegd op 1 maart 2024, van <https://www.routledge.com/corporate/about-us>

Tot slot is het belangrijk te benoemen dat Peterson sociale media platforms zoals *Youtube, Instagram, Facebook en Twitter* gebruikt om zijn gedachtegoed de wereld in te brengen. Hierbij is het van belang te benoemen dat zijn werk hier niet wordt onderworpen aan een toetsing van juistheid.

4.1.2 Jordan Peterson, zijn gedachtegoed omtrent zin en betekenisgeving en masculiniteit

Na een inleidende introductie over wie Peterson als auteur is, volgt in dit deel een analyse van zijn gedachtegoed omtrent zin- en betekenisgeving en masculiniteit. Om inzicht te krijgen in de kern van zijn gedachtegoed omtrent zin- en betekenisgeving en masculiniteit, wordt zijn visie met betrekking tot hiërarchieën en *beliefsystems* gepresenteerd. Daarna volgt zijn gedachtegoed over zin- en betekenisgeving. Vervolgens wordt Peterson's visie op de staat van de wereld gepresenteerd om tot slot in te gaan op Peterson's visie op masculiniteit.

Het werk van Peterson is een kritiek op de ideologie dat het leven van mensen draait om gelukkig worden. Omdat momenten van crisis, en het lijden wat daarmee gepaard gaat, de spot drijft met het idee dat streven naar geluk een passend doel is (Peterson, 2018, p. xxv). Hij pleit daarom voor het erkennen van een diepere betekenisvolle laag in het leven.

Hiërarchieën

De aanwezigheid van hiërarchieën is een terugkomend onderwerp in het gedachtegoed van Peterson. Daarom is het belangrijk om hier inzicht in te krijgen om tot de kern van zijn gedachtegoed over zin- en betekenisgeving en masculiniteit te komen. Voortbordurend op de evolutietheorie en conceptualisering van natuur als selectie van de sterkste ("*the fittest*"), stelt Peterson dat de natuur zowel statisch als dynamisch is. Als we de natuur als enkel statisch (eeuwig en onveranderlijk) zouden begrijpen, zou dat betekenen dat evolutie bestaat uit een eeuwig serie van lineaire verbeteringen waarbij we steeds sterker/perfecter/fitter worden (Peterson, 2018, p. 12). De natuur is echter ook niet als enkel dynamisch te begrijpen, omdat alhoewel bepaalde aspecten van het leven redelijk snel kunnen veranderen, deze aspecten genesteld zitten in andere aspecten die langzamer veranderen. De natuur is daarom zowel statisch als dynamisch, waarbij een aspect van het leven natuurlijker wordt hoe langer iets al bestaat. Peterson legt dit als volgt uit: "*this is because "nature" is "what selects," and the longer a feature has existed the more time it has had to be selected – and to shape life.*" (Peterson, 2018, p.14). Dit geldt voor zowel biologische, sociale en culturele constructen die ontstaan zijn uit de natuur en dus niet als losstaande aspecten kunnen worden gezien.

Door aan te geven dat kreeften al 350 miljoen jaar bestaan, stelt Peterson dat dominantie hiërarchieën een essentieel en permanent aspect zijn van de omgeving waarin complex leven zich heeft geëvolueerd (Peterson, 2018, p. 11). Dit *lobster* argument over het sociale leven, de dominantiestrijd en de chemie van hun hersenen, is een van de bekendere argumenten in zijn gedachtegoed. Het leven van kreeften kenmerkt zich namelijk door een dominantie hiërarchie, waarbij mannelijke kreeften in strijd met elkaar zijn om territorium te vergaren en de vrouwelijke kreeften tijdens hun vruchtbare periode zich aangetrokken voelen tot de dominante kreeften. Zo creëren zij een stabiele samenleving gebaseerd op status (Peterson, 2018, p. 11). Peterson stelt dat dit voor mensen ook het geval is. Daarbij bekritiseert hij kritiek op dominantie hiërarchieën, waarin dominantie hiërarchieën als sociaal en cultureel veranderlijk fenomeen worden omschreven. In zijn optiek zijn dominantie hiërarchieën geen menselijke creatie, maar een permanent en wezenlijk aspect van alles wat leeft.

“The dominance hierarchy is not capitalism. It’s not communism, either, for that matter. It’s not the military-industrial complex. It’s not the patriarchy—that disposable, malleable, arbitrary cultural artefact. It’s not even a human creation; not in the most profound sense. It is instead a near-eternal aspect of the environment, and much of what is blamed on these more ephemeral manifestations is a consequence of its unchanging existence” (Peterson, 2018, p. 14).

Peterson erkent echter wel dat dominantie hiërarchieën corrupt kunnen zijn (Peterson, 2021, p. 40). Waarbij, *“those who are power hungry – tyrannical and cruel, even psychopathic – desire control over others as a selfish whim of hedonism that wants to be immediately gratified”* (Peterson, 2021, p. 38). Wanneer hij schrijft over de inherent natuurlijke hiërarchieën, doelt hij op functionele en productieve dominantie hiërarchieën, als sociale structuren die over langere tijd tot stand zijn gekomen om problemen op te lossen (Peterson, 2021, p. 15). Deze sociale structuren zijn zowel noodzakelijk als gebrekkig. Het simpelweg willen afbreken van dit soort hiërarchieën ziet hij als gevaarlijk en naïef. Zo omschrijft hij:

Sanity is knowing the rules of the social game, internalizing them, and following them. Differences in status are there for inevitable ... But a paradox remains. The solutions of yesterday and today, upon which our current hierarchies depend, will not necessarily serve as solutions tomorrow (Peterson, 2021, p. 40).

Beliefsystems

Peterson's theorie over *beliefsystems* geeft ons inzicht in zijn visie op zin- en betekenisgeving. Voortbordurend op Peterson's reflecties met betrekking tot de mate van conflict in de twintigste eeuw, stelt hij dat een gedeeld *belief system*, maakt dat mensen voorspelbaar zijn voor elkaar. Zo versimpelen we de wereld. Wanneer dit niet onderhouden wordt, resulteert dit in onzekerheid en een mix van ondragelijke emoties, zoals afgunst, minachting, schuld, anxiety, woede en angst. Een gedeeld *belief system*, bestaat voor Peterson uit een gedeeld hiërarchisch systeem van waarden. Hierbij benoemt hij dat een mens zonder hiërarchisch systeem van waarden niet kan handelen, omdat handeling en waarneming een doel vereist, waarin een waardevol doel gericht is op een waardevolle waarde. *Belief systems* kunnen echter verschillen van elkaar, en dit leidt tot conflict. Waarbij hij beargumenteert dat mensen vechten voor wat zij geloven, verwachten en verlangen (Peterson, 2018).

Worse yet is the fact that the meaning of life without positive value is not simply neutral. Because we are vulnerable and mortal, pain and anxiety are an integral a part of the human existence. We must have something to set against the suffering of intrinsic Being. We must have the meaning inherent in a profound system of value or the horror of existence rapidly becomes paramount. Then nihilism becomes, with its hopelessness, and despair (Peterson, 2018, p. xxxi).

Peterson (2018) concludeert dat de mens zich in een lastig eeuwigdurend dilemma begeeft, waarbij het gebrek aan gedeelde *belief systems* zorgt voor een chaotisch en ondragelijk leven, maar de aanwezigheid van gedeelde *belief systems* resulteert in conflict tussen groepen met botsende *belief systems*. Ofwel, conflict tussen mensen die vechten voor wat zij geloven, verwachten en verlangen. In het westen wordt er steeds meer afstand gedaan van gedeelde traditie, religie en nationale culturen. Dit is deels gedaan om het gevaar van groepsconflicten te verminderen. Maar hiermee vergroten we de wanhoop van betekenisloosheid bij mensen.

In zijn eerste boek *12 Rules for Life* werkt Peterson het idee uit om een oplossing te vinden voor de lastige positie die in bovenstaande paragraaf beschreven is. Zijn oplossing richt zich tot de verantwoordelijkheid van het individu:

Through the elevation and development of the individual, and through the willingness of everyone to shoulder the burden of Being and to take the heroic path. We must each

adopt as much responsibility as possible for individual life, society and the world
(Peterson, 2018, p. xxxiii).

Bewandel de lijn tussen Orde en Chaos

Peterson's visie op zin-en betekenisgeving zijn op een bepaalde manier verbonden aan elkaar. In zijn uitwerking van een zinvol leven verwerkt hij namelijk masculiniteit en femininiteit als fundamentele elementen. Om zijn argumenten te onderbouwen gebruikt Peterson vaak archetypen. Een archetype kan een universeel symbool, thema of personage zijn dat in de loop van de geschiedenis in allerlei culturen gebruikt is. Hij beargumenteert dat de aard van deze diepere laag constant gerepresenteerd wordt in de grote mythen en religieuze verhalen uit het verleden. Waarbij de focus ligt op het ontwikkelen van karakter, in tegenstelling tot het vinden van geluk (Peterson, 2018, p. xxvii). Deze verhalen kunnen ons moreel inzicht geven in hoe de mens zich behoort te gedragen.

Peterson stelt dat onze voorouders de wereld als podium of toneelstuk zagen, waarbij de wereld opgebouwd is uit twee constante symbolische elementen, namelijk *Orde* en *Chaos* (Peterson, 2018, pp. xxvii - 40). Orde staat voor wat vertrouwd is, de sociale structuur van de wereld, ofwel cultuur, waar mensen aan de hand van dezelfde sociale normen handelen. Peterson vervolgt dat de staat van orde doorgaans als *masculien* wordt afgeschilderd. Daarbij kan Orde ook een negatief karakter hebben en staat het voor overmatige structuur en onderdrukking.

Chaos, daarentegen, staat voor het nieuwe en onvoorspelbare, voor de onbekende natuur buiten de grenzen van cultuur, hetgeen dat plots kan ontstaan in momenten van orde (Peterson, 2018, p. 41). Ook chaos kent een negatief karakter, waardoor het naast creatie ook als verwoesting omschreven wordt. Peterson maakt onderscheid tussen triviale en catastrofale momenten van chaos. Hij vervolgt door te zeggen dat chaos de antithesis is van orde, het symbolisch masculiene, of te wel, het symbolisch *feminiene*.

Chaos en orde zijn geen objecten of dingen, maar fundamentele elementen van geleefde ervaring en 'being' (Peterson 2018, pp. 38-39). Peterson stelt dat de scheiding tussen het feminiene (ofwel chaos) en het masculiene (ofwel orde) al een biljoen jaar oud is, en daardoor voor ons natuurlijke categorieën zijn die ingebed zijn in onze waarneembare, emotionele en motivatie structuren. Dit was dus zowel voor onze voorouders het geval, als dat voor ons als moderne mens zo is. Alleen zijn we dit vergeten.

Alhoewel Peterson spreekt over de symboliek van masculiniteit en femininiteit, beargumenteert hij de reden voor deze benaming wel met een gegenderde uitleg. Al

eeuwenlang worden orde en chaos (voor zover mogelijk) waargenomen, ervaren en begrepen als gegenderde persoonlijkheden, die wij toepassen op zowel onze relaties als de objecten die we zien. Allereerst benoemt hij dat orde masculien is omdat mannen door de geschiedenis heen de bouwers waren van (bijvoorbeeld) steden, masculiniteit is daarom de “*primary hierarchical structure of human society*” (Peterson, 2018, p. 40). Verder ziet hij orde als God de vader, de eeuwige rechter, de gever van straf en beloning, als de politieke structuur, en de zakelijke werkomgeving. Wanneer orde uit balans raakt en te ver wordt doorgedrukt, kan het verwoestend zijn. Dit vergelijkt Peterson met geforceerde migratie, concentratiekampen en zielverslindende uniformiteit.

Daarnaast stelt Peterson dat chaos, het onbekende, als feminien wordt bestempeld omdat alles wat we kennen ooit geboren is uit het onbekende, net zoals wij allemaal uit moeders worden geboren (Peterson, 2018, p. 41). In positieve zin, staat chaos voor mogelijkheden, is het de bron van ideeën en het wonder van geboorte. Maar in de negatieve zin: “*It’s the impenetrable darkness of a cave and the accident by the side of the road. It’s the mother grizzly, compassionate for her cubs, who marks you as a potential predator and tears you to pieces*” (Peterson, 2018, p. 41). Daarbij maakt Peterson de vergelijking tussen chaos en het feminiene, door uit te wijden over de seksuele selectie en de kieskeurigheid van vrouwen. Zo stelt hij dat een afwijzing van een vrouw, voor mannen een directe ontmoeting is met chaos, en dat dit verwoestend is. Tevens stelt hij dat vrouwen daardoor de hoofdzakelijke reden zijn dat we als mensheid geëvolueerd zijn tot creatieve, industriële, recht lopende wezens zijn met een groot stel hersenen, wat ons competitief, agressief en dominant maakt (p. 41).

Voortbordurend op zijn uiteenzetting van Orde en Chaos als fundamentele elementen uit de geleefde ervaring, stelt Peterson dat een zinvol leven ontstaat uit het bewandelen van de grens en het vinden van de balans tussen deze elementen (Peterson, 2018, p. 43). De regels in zijn boek zijn daarom een gids voor *Being there*. Waarbij hij met “*there*” de lijn tussen orde en chaos bedoelt. Aan de hand van Archetypische verhalen, laat Peterson (2021) zien wat hij verstaat onder het bewandelen van de lijn tussen orde en chaos. Dit doet hij bijvoorbeeld aan de hand van het alchemistische symbool (en verhaal) van een ‘rebis’, wat een lichaam met een mannelijk en een vrouwelijk hoofd is. Waarbij het masculiene aspect van de rebis staat voor “orde, exploratie, en rationaliteit” (Peterson, 2021, p. 66). En het feminiene aspect van de rebis staat voor “chaos, beloften, emoties, verzorging en vernieuwing.” De archetypische held heeft beiden aspecten van het mens-zijn onder controle, en staat voor een volledig

ontwikkelde persoonlijkheid die vol moed nastreeft wat van betekenis is en daarmee het pad tussen orde en chaos bewandelt.

Vanuit Peterson's gebruik van de mythen en archetypische verhalen, maakt hij de vertaalslag naar het 'echte' leven, het leven van nu. Zo past hij het idee van de archetypische held die na heel veel obstakels zijn masculiene en feminiene kant onder controle heeft en daarmee volledig ontwikkeld is, toe op de maatschappij (Peterson, 2021). Hij stelt dat binnen het proces van *normal socialization*, het gebruikelijk is dat een aspect meer ontwikkeld is dan het andere (Peterson, 2021, p. 66). Zo stelt hij dat mannen, gesocialiseerd worden als mannen, omdat ze hier biologisch meer affiniteit mee hebben, en voor vrouwen andersom. Maar hij vervolgt dat het mogelijk is om beide elementen te ontwikkelen. Hij ziet dit als de oplossing: "*It's there we find the meaning that justifies life and its inevitable suffering*" (p. xxxiv). Omdat we daar tegelijkertijd stabiel genoeg, explorerend genoeg, transformerend genoeg, herstellend genoeg en samenwerkend genoeg kunnen zijn.

To straddle that fundamental duality is to be balanced: to have one foot firmly planted in order and security, and the other in chaos, possibility, growth and adventure. When life suddenly reveals itself as intense, gripping and meaningful; when time passes and you're so engrossed in what you're doing you don't notice – it is here you are precisely on the border between order and chaos (Peterson, 2018, p. 43).

Peterson, Post-modern Neo-Marxisme, politieke correctheid en het patriarchaat

Om tot de kern te komen van Peterson's gedachtegoed over masculiniteit en de positie van de man, is het belangrijk om stil te staan bij hoe hij de wereld nu ziet. Specifiek wordt kort ingegaan op wat hij verstaat onder het postmoderne neomarxisme, politieke correctheid en het patriarchaat.

Peterson bekritiseert het idee van een patriarchaat en politieke correctheid (*political correctness*). En ziet een overeenkomst tussen het luider worden van stemmen die zich uitspreken tegen onderdrukking en onrecht, die gericht zijn tegen mannen, en hoe ongelijk scholen zijn geworden (Peterson, 2018, p. 302). Hij bestempeld deze ideeën als zijnde onderdeel van een ideologie die hij postmoderne neomarxisme noemt. Het postmoderne neomarxisme is een door Peterson zelf bedacht concept, waaronder verschillende disciplines vallen:

Consider those who have not gone so far as to adapt the discredited ideologies of the Marxist-Leninists and Nazi's, but who still remain faith in the commonplace isms characterizing the modern world: conservatism, socialism, feminism (and all ethnic and gender isms), post-modernism, and environmentalism, among others (Peterson, 2021, p. 300).

Peterson stelt dat postmoderne neomarxisten de Westerse cultuur zien als: *“An oppressive structure, created by white men to dominate and exclude women (and other select groups); successful only because of that domination and exclusion”* (p. 302). In een verdere toelichting van het concept benoemt hij voornamelijk het werk van de postmoderne denker Derrida. Zo stelt Peterson dat Derrida zijn werk omschreef als een geradicaliseerde vorm van marxisme (Peterson, 2018, pp. 306 – 310). Daarbij stelt Peterson dat Derrida betoogde dat hiërarchische structuren enkel bestaan om in en uit te sluiten, en dat verdeeldheid en onderdrukking in taal is ingebouwd, *“there are “women” only because men gain by excluding them. There are “males and females” only because members of that heterogeneous group benefit by excluding the tiny minority of people whose biological sexuality is amorphous”* (Peterson, 2018, p. 310). Daarbij stelt hij dat deze ideologie onder andere universiteiten, de politiek en overheden overneemt, en ziet dit als een groot gevaar.

Peterson ontkent het concept patriërchaat als zijnde een onderdrukkend systeem gecreëerd door witte mannen om vrouwen (en andere groepen) te domineren en uit te sluiten, en wat enkel succesvol is omdat het systeem domineert en uitsluit (Peterson, 2018, p. 302). Hij vindt het zelfs pervers om cultuur als een creatie van mannen te zien, en legt de oorzaak van het steeds ‘normaler’ worden van dit gedachtegoed (deels) bij het gegeven dat cultuur en orde als archetypisch en mythologisch mannelijk worden gezien. Hij ziet cultuur echter als een creatie van de mensheid, en vraagt zich af waarom jonge mensen wordt geleerd dat *“our incredible structure”*, het resultaat is van onderdrukking door mannen (Peterson, 2018, p. 305). Tot slot bekritiseert Peterson wat hij de promotie van radicaal politiek actievoeren noemt, wat gepaard gaat met deze ideologie.

Peterson, kritiek antimenselijkheid

Om tot de kern te komen van Peterson's gedachtegoed omtrent masculiniteit is zijn conceptualisering op wat hij ‘anti-menselijkheid’ noemt belangrijk. Peterson benoemt in zijn boek *12 Rules for Life* zijn zorgen over de huidige staat van de wereld. In het bijzonder wijdt hij uit hoe het klimaat op universiteiten overgenomen wordt door de hierboven benoemde

postmoderne neomarxistische ideologie. Ter illustratie benoemt hij een *TED-talk* die hij heeft bijgewoond, waarin de professor vertelde over de bedreiging die de mensheid vormt voor het overleven van de planeet. De professor koos er daarom voor om maximaal één kind op de aarde te brengen en raadde zijn publiek aan dit ook te doen. Petersen bekritiseert de anti-menselijkheid van de professor (Peterson, 2018, p. 295). Daartegenover stelt Peterson dat de mensheid sympathie verdient, omdat we als mensen soms niet beter weten of als we het wel weten, nog geen praktische alternatieven hebben verzonnen. Peterson benoemt dat het leven zwaar is voor mensen, dat we als mensen ons best doen en dat de planeet zwaarder is voor ons dan wij voor haar (p. 296).

Deze anti-menselijkheid ziet Peterson in meerdere dingen terug. Zo vergelijkt hij het sentiment van de professor met een persoonlijke vriend die de wereld haatte. Of een voorbeeld van een *schoolshooter* in Amerika die de mensheid haatte, en zich daardoor gerechtvaardigd voelde om anderen te vermoorden.

If something is a plague ... the person who eradicates it is a hero. ... No one in the modern world may without objection express the opinion that existence would be bettered by the absence of Jews, blacks, muslims, or Englishmen. Why, then, is it virtuous to propose that the planet might be better off, if there were fewer people on it? (Peterson, 2018, p. 296).

Peterson vervolgt door te stellen dat hij veel universiteitsstudenten mentaal heeft zien lijden als ze filosofisch uitgescholden worden door verdedigers van de planeet, op de invloed van hun bestaan op aarde (Peterson, 2018, p. 297). Peterson ziet dit mentale lijden ook terug in de politiek of de publieke ruimte.

Jongens en mannen lijden in de moderne wereld

Peterson stelt namelijk dat het hierboven genoemde lijden het grootst is voor (jonge) mannen (Peterson, 2018, p. 297). Hij geeft hier verschillende redenen voor. Allereerst worden (jonge) mannen gezien als *privileged beneficiaries* van het patriachaal, waardoor hun prestaties en ambities als onverdiend en wereld plunderend worden bestempeld, en zij als seksueel verdacht worden gezien omdat ze mogelijke aanhangers van *rape culture* zijn. Mannen voelen zich hierdoor niet welkom en dit is de reden dat het educatieve niveau en de aanwezigheid van mannen op scholen drastisch daalt.

Een tweede reden waarom mannen en jongens lijden in de moderne wereld, stoelt Peterson in psychologisch persoonlijkheidsonderzoek. Mannen zijn namelijk ongehoorzamer (negatieve formulering), onafhankelijker (positieve formulering), en minder *agreeable* dan meisjes (Peterson, 2018, 298). *Agreeableness* is een persoonlijkheidstrekk geassocieerd met compassie, empathie en vermijding van conflict. Peterson benoemt dat jongens, vooral tijdens de adolescentie, niet houden van gehoorzamen. Gedurende deze tijd willen zij bijvoorbeeld weg van hun familie om hun onafhankelijkheid te bewerkstelligen. Dit stelt Peterson gelijk aan *challenging authority*. Scholen stellen dit gedrag echter niet op prijs. Waardoor jongens de scholen uit gedreven worden.

Een derde reden voor de vermindering van jongens in het schoolsysteem, heeft volgens Peterson te maken met dat universiteiten, voornamelijk de geesteswetenschappen, een *girls' game* aan het worden zijn (Peterson, 2018, p. 298). Dit beargumenteert hij door te stellen dat jongens en mannen meer van competitie houden, en het “feit” dat vrouwen en meisjes wel mee kunnen doen aan een *boys' game* maar mannen en jongens niet mee kunnen doen aan een *girls' game*. Voor een vrouw is het namelijk bewonderingswaardig om mee te doen aan een jongensspel, omdat het ‘oké’ is als ze verliest van een man. Maar voor mannen en jongens is het verdacht om mee te doen aan een meisjesspel, als hij wint is hij *pathetic*, en als hij verlies “*well, his life might as well be over. Beat up by a girl*” (Peterson, 2018, p. 2018).

Het bovenstaande argument raakt aan Peterson's visie op (de eerder toegelichte) dominantie hiërarchieën. Vrouwen en meisjes kunnen boven aan de vrouwelijke hiërarchie komen te staan door goed te zijn in wat vrouwen waarderen (Peterson, 2018, p. 299). Daarbij kunnen vrouwen dit aanvullen door (succesvol) mee te doen aan de hiërarchie van mannen. Maar mannen kunnen enkel succesvol zijn wanneer zij winnen in de mannelijke hiërarchie. Daarbij komt dat ze status bij zowel mannen als vrouwen verliezen wanneer ze goed zijn waar vrouwen goed in zijn. Peterson stelt zelfs dat vrouwen zich niet aangetrokken voelen tot mannen die goed zijn in vrouwen-dingen: “*They are attracted to boys who win status contests with other boys*” (Peterson, 2018, p. 299). Hij beredeneert dat wanneer iets in een meisjesspel verandert, mannen vertrekken. Deze beredenering koppelt hij aan het lage aantal mannen op universiteiten, met de conclusie: “*At this rate, there will be very few men in most university disciplines in fifteen years. This is not good news for men. It might even be catastrophic. But it's also not good news for women*” (Peterson, 2018, p. 299).

Peterson bekritiseert bovenal dat de ambities en verworven autoriteit van mannen gezien wordt als uitoefening van macht (Peterson, 2021, p. 36). Wanneer er problemen

opgelost moeten worden is het logisch en noodzakelijk dat er een hiërarchie ontstaat onder de mensen die dit willen doen, waarbij de doeners doen en de volgers volgen. Het is daarbij logisch dat *“those who can do, and those who cannot follow to the best of their ability, often learning to be competent in the process. ... the people who are best at solving the problem at hand should arise to the top ... That is not power. It is the authority that properly accompanies ability”* (Peterson, 2021, p. 36).

Peterson stelt dat competitie binnen de mannelijke hiërarchie, een essentieel deel is van karakter evaluatie onder mannen en kameraadschap (Peterson, 2018, p. 327). Ook wanneer dit doorslaat in intimidatie: *“The harassment that is part of acceptance on a working crew is a test: are you tough, entertaining, competent, reliable? if not, go away. We don't need to feel sorry for you. We don't want to put up with your narcissism”* (Peterson, 2018, p. 328). Zo wordt een gedragscode neergezet die gekenmerkt wordt door: *“Don't suck up and don't snitch ... Dont, be a girlie man. Don't be dependent. At all ever period.”* (Peterson, 2018, p. 328). Een zwakke man, is iemand die dit wel doet, zich afhankelijk opstelt, schaamt en zelfbewust is en dit ziet Peterson als een gevaar. Hij stelt dat mannen te vrouwelijk aan het worden zijn, zijn boodschap: *“Men have to toughen up. Men demand it, and women want it”* (Peterson, 2018, p. 331). Mannen worden sterker wanneer ze zichzelf en elkaar pushen. Hij concludeert dat wanneer zachtheid en compassie de enige bewust geaccepteerde waarden zijn, waarvan hij dus stelt dat dit door de postmodern neomarxistische ideologie gedaan wordt, dat hardheid en dominantie zich op onbewuste manieren gaat uiten: *“Partly what this means for the future. Is that if men are pushed too hard to feminize, they will become more and more interested in harsh, fascist political ideology”* (Peterson, 2018, p. 330).

4.1.4 Samenvatting en Wat wil Jordan Peterson hiermee bereiken?

In dit deel volgt een samenvattende conclusie van het gedachtegoed van Peterson met betrekking tot zin- en betekenisgeving en masculiniteit. Vervolgens wordt in gegaan op hetgeen Peterson hiermee wil bereiken.

Allereerst blijkt dat Peterson een academische achtergrond kent in de psychologie, maar voor zijn eerste boek *Maps of Meaning* (1999) een informele zelfstudie heeft gedaan naar andere academische disciplines. Zijn eerste boek is gepubliceerd door *Routledge* die bekend staat als uitgever van academische boeken en tijdschriften. Zijn tweede en derde boek zijn echter gepubliceerd door *Penguin Random House*, deze uitgever staat bekend om het

publiceren van creatief en onafhankelijke verhalen. Hieruit wordt geconcludeerd dat Peterson in zijn laatste twee boeken minder rekening heeft hoeven houden met het gebruik van academisch verantwoorde argumentatiestructuren. Dit vermindert de kwaliteit van de inhoud van zijn boeken.

Om inzicht te krijgen in de kern van het gedachtegoed van Peterson met betrekking tot zin- en betekenisgeving en masculiniteit, zijn verschillende elementen van zijn gedachtegoed gepresenteerd. We hebben kunnen lezen dat de elementen zin- en betekenisgeving en masculiniteit in zijn gedachtegoed door elkaar heen lopen. De kern van zijn gedachtegoed van zin- en betekenisgeving komt neer op het bewandelen van de lijn tussen wat Peterson orde (masculiniteit) en chaos (femininiteit) bestempelt, hier zijn we stabiel genoeg, explorerend genoeg, om een betekenisvol leven te leven.

De kern van het gedachtegoed omtrent masculiniteit, raakt aan Peterson's visie over de huidige staat van de wereld. Hij ziet dat het postmoderne neomarxisme, een door hem bedacht concept, een sterk groeiende ideologie is met het gedachtegoed dat de Westerse samenleving als een door witte mannen ontworpen onderdrukkingssysteem, gemaakt om vrouwen en andere groepen te domineren. Peterson ziet dat deze ideologie universiteiten, de publieke ruimte en de politiek overneemt. Mannen hebben het daar zwaar mee, zij lijden. Aan de hand van natuurlijke dominantie hiërarchieën beargumenteert hij dat mannen en vrouwen zich in andere hiërarchieën begeven, universiteiten lijken in zijn ogen een vrouwenhiërarchie te worden, waardoor mannen vertrekken. Dit raakt voor hem aan een groter maatschappelijk probleem, wat mannen (onbewust) duwt naar harde fascistische ideologieën.

Tot slot wordt aan de hand van de interventies die Koenis en Bijsterveld (2018) onderscheiden een conclusie gemaakt over hetgeen Peterson wil bereiken met zijn concepten die hij in zijn boeken gebruikt. Deze interventies zijn 'verhelderen', waarbij een interpretatie van een concept duidelijk gemaakt wordt; 'opponeren', waarbij de conceptualisering van een andere auteur weerlegd of aangevallen wordt; 'verleiden', waarbij de lezer overtuigd wordt van een nieuwe visie op een bestaand concept.

Peterson lijkt gebruik te maken van meerdere interventies. Zijn kritiek op het patriarchaat kan omschreven worden als het 'opponeren' en ontkrachten van andere definities van het patriarchaat. Wanneer Peterson schrijft over zijn nieuwe concept het postmoderne neomarxisme, kan dit omschreven worden als een interventie om anderen te verleiden zijn concept aan te nemen. Maar wanneer Peterson het heeft over masculiniteit en zin- en betekenisgeving, omschrijft hij dit alsof zijn conceptualisering van de concepten inherent menselijk zijn, en eeuwenoude wijsheid betreft waardoor hij iets lijkt te willen verhelderen.

Tot slot zie ik hier ook een verleidingsinterventie omdat hij anderen probeert te overtuigen van zijn conceptualiseringen.

4.2 Kritiek op gedachtegoed Jordan Peterson

In dit hoofdstuk wordt de kritiek op Jordan Peterson en zijn gedachtegoed over zin- en betekenisgeving en masculiniteit geanalyseerd. Omdat Peterson als controversiële auteur en publieke figuur wordt gezien, is het belangrijk om deze kritiek inhoudelijk te analyseren. In dit hoofdstuk worden de bevindingen uit deze analyse gepresenteerd. Allereerst wordt kritiek op Peterson's gedachtegoed over zin- en betekenisgeving gepresenteerd. Ten tweede volgt kritiek op Peterson's concept van postmoderne neomarxisme. Ten derde volgt feministische kritiek op Peterson. Tot slot komt kritiek op het polariserende klimaat rondom het fenomeen Peterson aan bod.

4.2.1 Wie zijn de auteurs Rowson en Burgis et al.?

Net als in het hoofdstuk over het gedachtegoed van Peterson, wordt in de uitwerking van de kritiek door de auteurs ook gekeken naar de context en de intentie voor het schrijven van hun kritiek. Er komen drie auteurs aan bod, op chronologische volgorde zijn dit Hamilton, Trejo en Rowson.

Conrad Hamilton is postdoctoral onderzoeker aan de *East China Normal University* en promovendus aan de universiteit van *Paris 8*.⁹ Zijn specialisatie richt zich op de relatie tussen sociale *agency* en waarden uit de *mature writings* van Karl Marx. Marion Trejo is professor *politics and international relations* aan de universiteit *Tec de Monterrey*.¹⁰

Jonathan Rowson is de co-founder en directeur van *Perspectiva*, een onderzoeksinstituut in London. Hij is voormalig directeur van de *Royal Society of the Arts' Social Brain Center*, waar hij zich bezig heeft gehouden met onderzoek naar gedragsverandering en spiritualiteit. Hij heeft aan de universiteit van Harvard zijn master gedaan (over *mind, brain and education*). In 2018 heeft hij drie uur met Peterson doorgebracht, en geeft hij aan dat hij hier vier maanden van moest bijkomen (Rowson, 2018, p. 2).¹¹ De gelegenheid voor deze ontmoeting was een discussie over het onderwerp “to

---

⁹ Marx & Philosophy, z.d. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van https://marxandphilosophy.org.uk/reviewer/19393_conrad-hamilton/; The New Centre, z.d. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van <https://thenewcentre.org/people/conrad-hamilton/>

¹⁰ Zero Books, z.d. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van <https://www.collectiveinkbooks.com/zer0-books/authors/marion-trejo>

¹¹ Rowson, J. z.d. Geraadpleegd op 3 maart 2024, van <https://uk.linkedin.com/in/jonathan-rowson-14799a12b>

increase awareness of the relationship between psychological and spiritual sensibility and societal challenges” (Rowson, 2018, p. 2).

4.2.2 Wat is hun kritiek?

Burgis et al. (2020) erkennen dat Peterson’s terminologie en zijn gewoonte zichzelf serieus te nemen, parodie waardig zijn. En zijn bereidheid patriarchale instellingen te steunen, vrouwenvriendelijke en transfobische uitspraken te doen, slecht en vernietigend zijn. Afgezien daarvan willen Burgis et al. (2020) benadrukken dat Peterson een slimme man is en aangeven dat ‘linkse’ critici dit weigeren te erkennen. Dit heeft als gevolg dat er weinig inspanning geleverd wordt om zijn ideeën inhoudelijk te bestuderen (p. 31). Daarom hebben zij met hun boek *Myth and Mayhem: A leftist critique of Jordan Peterson (2020)*, de intentie om kritiek op Peterson als intellectueel en professor te leveren, en zich niet te verlagen tot voor de hand liggende beschuldigingen. Bovendien is er op intellectueel vlak voldoende te bekritisieren.

Hamilton bekritiseert Peterson’s poging om Jungiaanse archetypen met neurobiologie samen te brengen (Burgis et al., 2020, p.149). Dit raakt aan Peterson gedachtegoed over zin en betekenisgeving, ofwel tot de archetypen, (symbolische) masculiniteit en femininiteit en natuurlijk dominantie hiërarchieën. Hamilton bekritiseert Peterson’s neiging overmatig te vertrouwen op wetenschappelijke data in combinatie met de mate waarin hij overdrijft over de mate waarin de data zijn vermoedens ondersteunt. Bovendien bekritiseert Hamilton de wijze waarop Peterson dit doet. Zo kan Peterson in een paragraaf punten maken, zonder zijn argumentatie gedetailleerder te onderbouwen of meer onderzoek te doen of het klopt. Een voorbeeld hiervan betreft Peterson’s argumentatie over femininiteit als zijnde monsterlijke irrationele chaos, vanuit de beredenering dat we allemaal geboren worden uit moeders en deze ervaring traumatiserend is. Hamilton bekritiseert voornamelijk dat Peterson pretendeert dat deze elementen universeel en eeuwenoud zijn, waardoor duidelijk wordt dat hij het antropologische archief niet geraadpleegd heeft om de waarheid van zijn argumenten te bevestigen (Burgis et al., 2020, p. 152). Het antropologisch archief toont namelijk aan dat Peterson’s assumptie dat alle mythen bestaan uit de structuur Vader/Moeder/Zoon, simpelweg niet waar is. Zo maken de Irokezen mythologie, een inheemse bevolkingsgroep uit Noord-Amerika, en de Chinese mythologie geen gebruik van deze structuur. Peterson leunt overmatig op de Mesopotamische en Joods-Christelijke mythologie en geschriften, met uitzondering van bepaalde elementen uit het Boeddhisme. Wat van invloed is op zowel zijn

visie op een universele structuur in mythen, zijn idee van femininiteit als zijnde irrationeel en monsterlijk, als de rest van zijn gedachtegoed over zin- en betekenisgeving.

Hamilton noemt Peterson's gebruik van het Mesopotamisch en Joods-Christelijk gedachtegoed overmatig, omdat sinds de negentiende eeuw steeds vaker beweerd wordt dat de reikwijdte van de kennis in deze geschriften beperkter is dan eerder werd gedacht (Burgis et al., 2020, p. 153). Omdat de geschiedenis van de mensheid een lange periode kent waarvan we geen geschriften of ander bewijs hebben, worden stellige uitspraken zoals Peterson dit doet binnen de academische wereld sterk afgeraden. Daarom stelt Hamilton dat de mythen waarvan Peterson stelt dat deze ontstaan zijn uit universele en fundamentele onderdelen van de menselijke geest, eerder als *patriarchal heritage* kunnen worden omschreven.

Kritiek, gebruik concept postmodern neomarxisme

Het is van belang om in te gaan op Peterson's eigen gemaakte concept van het postmoderne neomarxisme, omdat deze aan de basis staat van zijn gedachtegoed. Wegens de omvang van het onderzoek, kan hier slechts beknopt aandacht aan worden gegeven. Maar het is van wezenlijk belang te benoemen dat bij nader onderzoek van zijn concept blijkt dat zijn uiteenzetting gestoeld is op verkeerde interpretaties van zowel het postmodernisme als het marxisme.

Peterson stelt namelijk dat het postmodernisme een voortzetting is van het marxisme. Om deze stelling te onderbouwen benoemt hij in *12 rules for life* (2018) vooral het werk van de postmoderne denker Derrida. Hamilton is zeer kritisch over Peterson's uiteenzetting hiervan: "*Needless to say these interpretations are a complete mess, without even any specific reference or textual evidence to give shred of credibility to such an obtuse reading of a complex set of traditions*" (Burgis et al., 2020, p. 162). Hamilton bekritiseert het gebrek aan referenties in het werk van Peterson, waardoor het onmogelijk is om te achterhalen over welke auteur hij het heeft. Want voor Hamilton is het zeker dat Peterson het niet over Derrida heeft. Derrida heeft namelijk nooit betoogt dat 'alles interpretatie is'. Daarentegen stelde hij in zijn theorie over taal, dat alle interpretaties een kern, of wel een centrale interpretatie kennen, waar de rest weer uit voortkomen. Dus alhoewel er een oneindig aantal mogelijke interpretaties zijn, heeft Derrida nooit gezegd dat dit betekent dat alle kern interpretaties losgelaten moeten worden, of dat er dus niks meer over de realiteit gezegd kan worden.

In zijn theorie van taal stelt Derrida dat taal in de Westerse filosofie vaak binaire categorieën gebruikt, waarbij de ene categorie ontologisch en moreel zwaarder wordt gewogen dan de andere. Dit zou bijvoorbeeld over de categorieën masculiniteit versus

femininiteit kunnen gaan, waarbij sommige postmoderne feministen Derrida's theorie gebruikt hebben om een cultuurkritiek te leveren over de nadruk op masculiniteit (Burgis et al., 2020, p. 163). Derrida's punt was om deze binariteit in taal aan de oppervlakte te brengen, maar hij heeft nooit gezegd dat macht ten grondslag ligt aan deze binariteit, wat Peterson wel pretendeert. Om deze reden stelt Hamilton dat het lijkt alsof Peterson in zijn boek in discussie gaat met het werk van Foucault, rond zijn boek *Madness and Civilization* uit 1961. Maar als dit het geval is, ziet Peterson ook terugkomende argumenten van Foucault over het hoofd. Foucault betoogt namelijk dat macht ook productieve vormen kent, omdat het namelijk altijd aanwezig is.

Hamilton concludeert dat Peterson verschillende academische posities en tradities zoals het marxisme, postmodernisme, maar ook het sociaal constructivisme, de *queer* gender theorie en het feminisme op een verwarrende wijze samen probeert te voegen, waarvan een serieuze academicus dit met meer zorg zou doen (Burgis et al., 2020, p.164).

Trejo, een feministische kritiek op Peterson

Trejo biedt een feministische kritiek op het werk van Peterson, door vier tegenstrijdigheden in Peterson's benadering van het feminisme te presenteren (Burgis et al., 2020, pp. 280-281). Deze tegenstrijdigheden komen alle vier aan bod. De eerste tegenstrijdigheid betreft het gebruik van de term radicaal feminisme voor alle vormen van feminisme. Peterson pleit namelijk dat hij niet antifeministisch is omdat hij gelooft in de integratie van zowel mannen als vrouwen op de arbeidsmarkt. Peterson stelt, in een Australisch televisieprogramma, dat hij zich enkel verzet tegen een specifieke radicale vorm van feminisme, die pretendeert dat onze huidige cultuur het best omschreven kan worden als een onderdrukkend patriarchaat. Trejo benoemt dat Peterson op het eerste gezicht geen vijandigheid tentoonspreidt naar het feminisme. Daarentegen heeft Peterson ook meermaals zijn onenigheid geuit over hoe radicale feministen invloed en dominantie hebben op de inhoud van debatten op universiteiten en in de politiek. Terwijl de besproken kwesties thema's zijn die door het feminisme in brede zin belangrijk worden gevonden.

Peterson beweert bijvoorbeeld dat enkel radicaal feministen zich zorgen maken over de loonkloof tussen mannen en vrouwen, en stelt dat de kloof het product is van oorzaken buiten het voortbestaan van patriarchale normen en instelling (Burgis et al., 2020, p. 282). De zorg om de loonkloof is historisch gezien namelijk tijdens de tweede feministische *wave* een *topic* geworden en hier waren liberale feministen evengoed bij betrokken. Trejo stelt daarom dat Peterson de heterogeniteit van het feminisme als beweging en theoretische benadering

ontkent. Daarmee ziet hij over het hoofd dat de vrouwenkwesties die vandaag de dag op de politieke agenda staan, deze positie bereikt hebben, omdat zij door een breed scala aan feministen worden gesteund. Trejo stelt daarom dat Peterson het retorische beeld van een radicale feminist gebruikt om zijn vijandigheid jegens het feminisme, en de aanwezigheid van vrouwen in de politiek te maskeren.

Tevens schaaft Peterson het feminisme onder wat hij de *radical left*, of wel de postmoderne neomarxisten noemt (Burgis et al., 2020, p. 282). Daarmee maakt hij een verkeerde representatie van het feminisme als radicale verenigde politieke beweging, die bovenal vijandigheid naar mannen promoot door oorlog tegen masculiniteit te voeren, en de Westerse waarden wil vernietigen. Peterson ontkent hierbij de ongemakkelijke, veranderlijke en relationele benadering die feministen hebben tot masculiniteit (Burgis et al., 2020, 284). Verschillende feministische stromingen, kennen namelijk verschillende benaderingen tot masculiniteit, waarbij bijvoorbeeld de radicale feministen mannen en masculiniteit inderdaad als vijanden zien, de poststructuralistische feministen masculiniteit zien als versterkt door structuren van dominantie, en de *queer* en *performative* theorieën van masculiniteit juist voorstander zijn van het afstand doen van (binaire) sekse en gender categorieën.

De tweede tegenstrijdigheid in het gedachtegoed van Peterson betreft de verkeerde karakterisering van het patriarchaat als tirannie (Burgis et al., 2020, p. 280). In meerdere interviews bestempelt Peterson het feminisme namelijk als tirannieke en als een afschuwelijke beweging. Trejo bekritiseert dat Peterson enerzijds het feminisme representeert als een verzameling aan onderdrukkende strategieën tegen mannen en mannelijkheid. Dit doet hij bijvoorbeeld in het boek *12 rules for life* (2018) bij regel 11 waarin hij beargumenteert dat het feminisme mannen tegenwerkt om mannen te zijn en dat universiteiten en werkomgevingen te vrouwelijk worden, waardoor mannen in hardnekkige fascistische politieke ideologieën geïnteresseerd raken (Burgis et al., 2020, p. 285). Anderzijds bekritiseert Peterson het feminisme voor de manier waarop het de samenleving als patriarchaal afschildert. Trejo stelt, dat dit twee afzonderlijke beweringen zijn die Peterson vaak als soortgelijke argumenten formuleert. Beiden kanten van deze tegenstrijdigheid licht zij toe met kritiek. Allereerst komt het laatste punt aanbod en daarna kort het eerste punt.

Trejo stelt dat Peterson in zijn boek *12 rules for life* (2018) mensen kleineert die cultuur zien als onderdrukkende structuur waarin mannen vrouwen tiranniseren (Burgis et al., 2020, p. 285). Hij benoemt hier het feminisme niet expliciet, maar refereert daarentegen naar ideologieën en linkse indoctrinatie van bijvoorbeeld universiteitsstudenten. Het concept ‘het patriarchaat’ is gedurende de tweede *wave* van het feminisme opgekomen om de politieke

strijd te verenigen en een theoretisch kader te bieden dat de rol van vrouwen in de samenleving verklaarde. Er is echter geen feministische consensus over de definitie van het patriarchaat, laat staan een consensus over cultuur als zijnde een tirannieke structuur van mannen over vrouwen. Trejo vervolgt door de definities van het patriarchaat van verschillende feministen, en stromingen binnen het feminisme, te benoemen. Zo benoemt ze bijvoorbeeld Kate Millet's definitie in het boek *Sexual Politics* (1969). Millet definieert het patriarchaat inderdaad als een systeem van mannelijke dominantie, ofwel “*any ‘power structured relationship’, ‘institution’ or ‘arrangement’ through which men dominate women*” (Burgis et al., 2020, p. 285). Daarbij benadrukt zij de rol van het gezin als fundamenteel aspect van het patriarchaat waarbinnen kinderen gesocialiseerd worden om seksueel gedifferentieerde rollen aan te nemen. Daarna benoemt Trejo, Shulamith Firestone's definitie in het boek *The Dialectic of Sex* (1971), waarin het patriarchaat gedefinieerd wordt als de onderdrukking van mannen met betrekking tot controle over de reproductieve capaciteiten van vrouwen. Tevens benoemt Trejo dat marxistische feministen met gebruik van hun definitie van het patriarchaat beweren dat vrouwen deelnemen aan een klasse die geëxploiteerd wordt op zowel globaal als nationaal niveau door een kapitalistische elite, die voornamelijk uit mannen bestaat. Ook benoemt Trejo de *Critical Race theory*, met gebruik van feminist Kimberle Williams Crenshaw, die aangeeft dat marginalisatie, ondergeschiktheid, dominantie en exploitatie verschillend worden ervaren door diverse intersecties van categorieën, en niet enkel gender. Trejo beargumenteert dat ongeacht naar welke feministische stroming er gekeken wordt, het feminisme de samenleving zelden als enkel bestaande uit tirannieke dominantie karakteriseert. Ze gaat nog een stap verder door het volgende te stellen: “*Any knowledgeable person in political theory distinguishes tyranny as a system of government from patriarchy, a social structure that exceeds the compounds of the government apparatus.*” (Burgis et al., 2020, p. 286).

Aan de hand van een quote van Slavoj Žižek die de introductie van het boek van Burgis et al. (2020) geschreven heeft, maakt Trejo haar volgende kritiek op Peterson's visie op het feminisme. De quote betreft, “*the problem with Peterson does not reside in his lies but in the partial truths that sustain his lies*” (Burgis et al., 2020, p. 287). Ze stelt dat Peterson een correcte observatie maakt wanneer hij stelt dat het radicaal feminisme het patriarchaat definieert als aanhoudende onderdrukking en exploitatie van vrouwen in zowel de privé als publieke sfeer. En tevens erkent ze dat bepaalde stromingen van het feminisme en hun visie op het patriarchaat zowel radicaal als problematisch zijn. Dit betekent echter niet dat alle vormen van het feminisme dit steunen. Wanneer we het patriarchaat definiëren zoals Mary

Becker dit doet, namelijk als zijnde “*a social structure that is male-centered, male -identified, and male dominated*” (Burgis et al., 2020, p. 288) is er wereldwijd voldoende ‘hard bewijs’ om het patriarchaat te erkennen. Zoals het gebrek aan vrouwelijke representatie in de politiek en het gebrek aan abortusrecht.

Trejo biedt twee speculaties over Peterson’s motivatie voor zijn conceptualisatie van het patriarchaat als tirannie. Allereerst benoemt zij dat Peterson dit doet om te kunnen beargumenteren dat feministen verkeerd en onbelangrijk zijn. Wanneer het patriarchaat immers enkel bestaat als een tirannie, kent het Westen geen patriarchaat omdat geen een Westerse overheid tiranniek is. Ten tweede stelt Trejo dat Peterson het feminisme wil blootleggen maar daarbij verkeerd wil representeren. In een podcast beweert Peterson dat het feminisme een verhaal is dat gestoeld is op wrok/haat. Waarbij hij feministen generaliseert als zijnde “*hateful, guilt-driven individuals that advocate for abandoning personal responsibility in the face of systemic issues*” (Burgis et al., 2020, p. 289). Trejo erkent dat het feminisme ontstaan is vanuit ongenoegen en wrok. Echter stelt zij dat wrok begrijpelijk kan zijn, wat het niet per definitie rechtvaardigt, omdat zij ook aangeeft dat wrok gevaarlijk kan zijn. Trejo stelt dat wrok echter een symptoom is van alles dat verkeerd gaat in een samenleving, en dat dit niet teruggebracht kan worden naar individuele problemen met individuele verantwoordelijkheid. Daarbij stelt Trejo dat de meeste feministen het probleem rondom het nemen van eigen verantwoordelijkheid zeer serieus nemen door zich bezig te houden met de vraag wat vrouwen zelf kunnen doen binnen het systeem waar zij zich in bevinden. Het politiek feminisme is namelijk een praktisch antwoord op deze vraag.

Terugkomend op Peterson’s representatie van het feminisme als een verzameling aan onderdrukkende strategieën tegen mannen. Peterson stelt dat het patriarchaat de samenleving op gevaarlijke wijze verdeelt in identiteit en groepen gedreven door politieke correctheid die mannen als de vijand bestempelen. Trejo observeert hier een strategie van Peterson, waarbij hij met gebruik van een beperking uit het identiteitsfeminisme zijn ongenoegen uit (Burgis et al., 2020, p. 289). Deze beperking betreft het verdedigen van vrouwelijkheid als kern van de feministische strijd. Deze beperking is reeds door verschillende feministische auteurs, zoals bijvoorbeeld Judith Butler, bekritiseerd. Trejo benoemt echter de absurditeit van het kaderen van eisen om gelijkheid voor de wet, respect, het recht om geweld- en exploitatie-loos te leven, en het recht om met iemands voorkeursvoornaamwoord aangesproken te worden, te kaderen als tiranniek en totalitair verlangen om de menselijke geest te herstructureren naar het evenbeeld van feministische vooroordelen.

Tevens bekritiseert Trejo Peterson's gebrek aan nuance met betrekking tot dit onderwerp. Zo stelt zij, kan het zijn dat Peterson zich ongemakkelijk voelt over hoe identiteit gericht feminisme een discipline kan worden, in tegenstelling tot een emancipatorische beweging, of zich zorgen maakt over de onmogelijkheid om individuele verantwoordelijkheid toe te wijzen binnen een bepaald type feminisme, waar een vrouw beschouwd wordt als onvermijdelijk slachtoffer. Maar dat doet Peterson niet.

Tot slot bekritiseert Trejo de manier waarop Peterson het patriarchaat als idee weerlegt. In zijn boek *12 rules for life* doet hij dit namelijk door vier mannen te benoemen die uitvindingen deden ter verbetering van de reproductieve gezondheid van vrouwen (Peterson, 2018, pp. 302-306). Trejo weerlegt dit door te stellen dat het patriarchaat als systeem dat onderdrukkende en ondergeschikte mannen produceert, ook blijft bestaan als enkele mannen geen onderdrukkers zijn (Burgis et al., 2020, p. 286).

De derde tegenstrijdigheid in het gedachtegoed van Peterson betreft het verkeerde gebruik van gendergelijkheid en het gebruik van natuurlijk dominantie hiërarchieën om genderverschillen te rechtvaardigen (Burgis et al., 2020, p. 280). Peterson's argumenten tegen het bestaan van patriarchale onderdrukkende samenlevingen berusten op zijn uiteenzetting van gelijkheid en natuurlijke hiërarchieën (Burgis et al., 2020, p. 291). Trejo's kritiek is als volgt, Peterson wortelt genderverschillen in biologische factoren, die hij door middel van zijn *performance* als expert op het gebied van evolutiebioloog, doet overkomen als feitelijke kennis gebaseerd op overmatig multidisciplinair wetenschappelijke literatuur. Doch blijkt dit niet geheel waar te zijn. Er heerst binnen de wetenschappelijke gemeenschap namelijk weinig consensus over de correlatie en causale verbanden tussen sekse en genderverschillen. Bovendien, stelt Trejo, kan Peterson niet beweren dat elke natuurlijk geproduceerde hiërarchie gerechtvaardigd is, noch beweren dat we geen andere beschikbare middelen moeten gebruiken om onrechtvaardige hiërarchieën recht te zetten. Juist om deze reden hebben we wetten en politieke organisatie. Daarbij zou elke wetenschappelijke uitvinding onmogelijk zijn geweest als de mensheid de grenzen van de natuur niet overstijgt hadden.

Deze kritiek licht zij toe door Peterson's argument tegen het patriarchaat en ongelijkheid te ontcrachten. Peterson stelt namelijk dat zowel mannen als vrouwen in de negentiende eeuw arm en onderdrukt waren (Peterson, 2018) Omdat arme mannen een lagere status en minder kansen hadden dan rijke mannen. Trejo bekritiseert de simpliciteit van het argument, waarbij de genderkwestie verplaatst wordt naar een armoede kwestie, en andere relevante feiten buiten beschouwing worden gehouden. Zoals het feit dat ook arme mannen vrouwen binnen de gezinsdynamiek konden onderdrukken, en dat de politiek, economie en

het rechtssysteem door mannen gecentreerd en gedomineerd werden (Burgis et al., 2020, p. 293).

Peterson beargumenteert dat als er een loonkloof bestaat, dit geen gevolg is van genderongelijkheid, maar het gevolg is van meerdere factoren die hun oorsprong vinden in natuurlijke verschillen, waardoor mannen meer geld verdienen omdat ze ofwel banen kiezen die meer competentie vereisen ofwel de enige zijn die deze banen uit kunnen oefenen (Burgis et al., 2020, p. 293). Peterson ontkent hierbij echter dat de meeste analisten/onderzoekers van de loonkloof een multicausaliteitsverklaring aanvaarden, en tevens erkennen dat gender stereotypen en sociale normen op substantieel niveau verantwoordelijk zijn voor de kloof. Dit betekent dat een argument als multicausaliteit de genderkwestie niet minder relevant maakt. Er is bovendien onderzoek naar de loonkloof gedaan waarbij de invloed van variabelen als leeftijd, type werk en kwalificaties verminderd werden om beter zicht te krijgen op de causaliteit van gender variabele. In deze gevallen bleef de loonkloof tussen mannen en vrouwen nog steeds bestaan.

Tot slot bekritiseert Trejo hetgeen Peterson concludeert naar aanleiding van zijn analyse van bovenstaande *topics*. Peterson stelt namelijk dat er een trend is die genderverschillen probeert te elimineren als oplossing voor ongelijkheid, ofwel mannen vrouwelijker wil maken en vrouwen mannelijker (Burgis et al., 2020. P. 294; Peterson, 2018, pp. 317-318). Trejo observeert wederom een verkeerde interpretatie van de werkelijkheid. Allereerst observeert zij een paradoxaliteit tussen de conclusie dat het feminisme tracht genderverschillen te elimineren en de vele momenten waarop Peterson zijn beklag doet over hoe feministen opereren op basis van wat het is om vrouw te zijn in tegenstelling tot het zijn van een man. Waarbij radicale feministen bovendien voorstanders zijn van het elimineren van elke mannelijke eigenschap in vrouwelijkheid. Ten tweede pleit het feminisme, afgezien van genderfluïde, non-binaire en *queer* groepen, niet voor de eliminatie van genderverschillen. Daarentegen betoogt het feminisme tegen differentiatie, discriminatie en dominantie op basis van genderverschillen. Tot slot stelt Trejo dat Peterson door zijn fixatie op politieke correctheid binnen het feminisme, het feminisme als emancipatorische beweging die tracht vrouwen te helpen los te komen van de sociale, politieke en economische beperkingen die op basis van gender zijn opgelegd.

De vierde tegenstrijdigheid in het gedachtegoed van Peterson betreft het gebruik van een mannelijk slachtofferverhaal om vrouwenkwesties te overschaduwten (Burgis et al., 2020, p. 280). In dit hoofdstuk schrijft Trejo aanvullender. Dat wordt duidelijk in onderstaande formulering van haar argument:

There is no doubt that Peterson is the Gender and order guarding lobster. He frantically instructs baby lobsters not to succumb to the radical left dangers of the world the lobster offers reductionist explanations and ‘scientifically’ coated pseudo truths to prevent the forces of womanly chaos and post-modern neo-Marxist totalitarianism from sweeping our world into a dystopia in which everyone owns the same and is the same (Burgis et al., 2020, p. 319).

Trejo vervolgt door te stellen dat Peterson ondanks zijn inspanningen om voor de dag te komen als iemand die buiten ideologische extremen valt en betoogt afstand te doen van ideologie, zelf een idealist is (Burgis, et al., 2020, p. 319). Zo stelt zij dat Peterson zelf mee doet aan de oorlog van de sekse die hij juist afkeurt van het feminisme. Dit doet hij wanneer hij stelt dat mannen het slachtoffer zijn van de emancipatorische successen van vrouwen. Trejo ziet een logica van mannelijk slachtofferschap, in andere woorden “*men suffer because feminists altered the natural order of things*” (Burgis et al., 2020, p. 319). Hierin schuilt voor Trejo zowel het gevaar als de genialiteit van Peterson, omdat zijn ouderwetse visie op de rol van de man en de vrouw in de samenleving, verhuld wordt door zijn reactieve, niet transparante, pseudowetenschappelijke retoriek.

Trejo vindt Peterson zowel op zijn best, als op zijn gevaarlijkst wanneer hij mensen die de wereld willen veranderen, karakteriseert als antimenselijk.¹² Zij ziet dit als een bewust ingezet narratief om elke poging om de maatschappij en masculiniteit te problematiseren, de kop in te drukken. Tot slot stelt Trejo het volgende: “*Peterson might not be an Alt-right man as some claim. But it is still easy to see how he might be inspiring some*” (Burgis et al., 2020, p. 320).

Waar een wil is, is een (alternatieve) weg...

Rowson (2018) biedt een overstijgende kritiek en is daarom belangrijk om toe te lichten. Rowson stelt allereerst dat het een ingewikkelde opgave is om tot een vaste visie op Peterson’s werk te komen, omdat het zich op veel verschillende manieren manifesteert. Als online fenomeen is Peterson’s populariteit gebouwd op het prestige van zijn academische carrière, wordt deze gevoed door zijn charisma en gedreven door oppositionele identiteiten. In zijn academische carrière accepteert Peterson data en nuance, maar er zijn voldoende

---

¹² Vertaling Trejo: ‘*Anti-human spirit*’.

voorbeelden waarin Peterson lange onverschillige politieke tirades geeft. Dat het werk van Peterson controversieel is, is duidelijk te zien aan de vele lof en kritiek die op het internet over hem te vinden is (Rowson, 2018, p. 3). Op zijn politieke ‘tirades’ en andere praktijken is veel kritiek. Critici van Peterson worden door zijn fans vaak getypeerd als zijnde *LEFTIST NEOMARXIST POSTMODERN FEMINIST SOCIAL JUSTICE WARRIORS*, die enkel aan groepsidentiteit denken, individuele verantwoordelijkheid vergeten en niks afweten van *Being*.

Rowson (2018) observeert een druk in de publieke ruimte om partij te kiezen. Het begrijpen van deze druk is voor hem belangrijker dan het begrijpen van Peterson als persoon en zijn werk. Hij conceptualiseert deze druk daarom als *Petersonitis*, wat staat voor (1) intellectueel en emotioneel ongemak veroorzaakt door de behoefte een geïnformeerde opinie over Peterson’s culturele bijdrage te vormen, maar hier, ondanks tijd en energie, niet in staat toe zijn. (2) frustratie voelen over de culturele verplichting om een complexe denker goed of af te keuren om redenen van sociale of politieke aard, in plaats van aangemoedigd te worden om een scherpzinnige visie te vormen.

Rowson (2018) stelt dat deze druk polariserend werkt. Voor sommigen brengt Peterson namelijk masculiniteit en het Christendom tot leven, en geeft hij duizenden *lost souls* betekenis en richting in het leven. Voor anderen is hij daarentegen een vrouwen hatende autoritaire persoonlijkheid die overbodig advies geeft en naar *dangerously entitled* mensen refereert. Rowson pleit, in tegenstelling tot het innemen van een positie, uit te komen op een conclusie waarbij Peterson over sommige *topics* gelijk heeft en over andere niet, voor een alternatieve aanpak. In zijn aanpak erkent hij dat het maken van een keuze en deelnemen aan polarisatie niet de nodige catharsis, transformatie en politieke verbeeldingskracht biedt die we in deze tijd nodig hebben (p. 2/3).

Twee van zijn punten worden hier gepresenteerd. Het eerste punt heeft betrekking op dat Peterson’s populariteit een symptoom is van de tijd waarin we leven: “*Intellectual prominence on the world stage usually requires the coalescence of at least three factors - the message, the messenger and the moment*” (Rowson, 2018, p. 4). Rowson stelt dat Peterson’s boodschap neer komt op ‘heiligheid van persoonlijke verantwoordelijkheid, gebracht door een charismatische psycholoog, op een moment in de tijd die voor velen als stuurloos en demoraliserend wordt ervaren. Rowson voegt hier nog een vierde factor aan toe, namelijk dat zijn boodschap weerklank vindt bij mensen (vooral jonge mannen) die zich niet op de juiste manier betrokken voelen in publieke discussies.

Het tweede punt heeft betrekking op Rowson's (2018) observatie dat de controversialiteit rondom Peterson geworteld is in een onopgeloste spanning in het Westers intellectuele denken. Deze spanning speelt zich af tussen twee paradigmatische benaderingen van kennis (Rowson, 2018, p. 4). Waarbij Peterson in zijn argumentatie gebruik maakt van de moderne of/of (*either/or*) mentaliteit, van definiëren om uit te sluiten en te reduceren om uit te leggen en het te vertellen alsof er één verhaal en waarheid is. Deze staat tegenover staat het postmoderne paradigma waarbij gebruikt gemaakt wordt van de en/en (*both/and*) argumentatie, waarin ideeën minder stellig afgebakend zijn en elkaar kruisen, de context van wezenlijk belang is en waarden en verhalen meervoudig zijn. Met betrekking tot het onderwerp gender ziet deze spanning er als volgt uit: "*This is the underlying skirmish in which questions of gender fluidity become not niche but emblematic – are you either a man or a woman, or can you, somehow, be both?*" (Rowson, 2018, p. 5). Rowson verklaart Peterson's afkeuring van het postmodernisme door te stellen dat Peterson het postmodernisme ziet als cultureel virus dat de wereld uit geholpen moet worden, in tegenstelling tot een diverse reeks ideeën waar je mee kan leren leven, of die je kunt doorleven. Rowson vervolgt dat Peterson de neiging heeft om in zijn argumenten complexiteit buiten beschouwing te laten, door dubbel zo stellig in te zetten op zijn of/of mentaliteit: "*Some things are true and others are false, and science is our guide. "No! Wrong!", he is fond of saying*" (Rowson, 2018, p. 5). Binnen de of/of mentaliteit worden context, perspectief en eigenheid genegeerd. Terwijl de en/en mentaliteit stelt dat waarheid wetenschappelijk en objectief waar kan zijn, maar ook subjectief en relatief is, en dat macht en cultuur ons inzicht kunnen geven. Rowson stelt echter wel dat de postmoderne en/en mentaliteit door vast te houden aan een exclusieve waarheid, op subtiele wijze deelneemt aan de of/of mentaliteit die het eigenlijk wil overstijgen.

De uitdaging is voor Rowson (2018) dat beide mentaliteiten gedeeltelijk waar zijn. Waardoor de werkelijke inclusieve aanpak, of in andere woorden de werkelijke en/en mentaliteit, omarmt zowel of/of als en/en mentaliteiten van kennis omarmt (Rowson, 2018, p. 5). De alternatieve weg waar Rowson naar toe wil omschrijft hij als volgt:

Perspectivism of that kind is chastened objectivism, in which we forgo the immaturity of mad relativism but insist on putting perspective at the heart of realism. We learn from relativism but don't submit to it; we have both/and perspective but don't lose our either/or discernment or resolve. That kind of perspective is the cultural pattern

waiting to manifest, but it is palpably lacking in Peterson and in most reactions to him (Rowson, 2018, p. 5).

4.2.3 Wat willen Burgis et al. en Rowson bereiken?

In dit deel wordt aan de hand van Koenis en Bijsterveld's (2018) interventies (verhelderen, opponeren en verleiden) ingegaan op wat Hamilton, Trejo en Rowson willen bereiken met hun kritiek. Hamilton wil in zijn kritiek overduidelijk verhelderen hoe academisch gebruik van concepten normaliter uiteengezet worden. Daarbij maakt hij ook gebruik van de interventie opponeren, op de momenten dat hij Peterson's uiteenzetting als belachelijk bestempelt. Trejo wil met haar kritiek ook verhelderen dat het feminisme een geschiedenis met veranderingen en verschillende perspectieven kent. Ook zij maakt gebruik van de interventie opponeren wanneer zij Peterson's argumentatie wegzet als pseudowetenschappelijk. Tot slot maakt Rowson gebruik van de interventie verleiden, wanneer hij de lezer probeert te overtuigen om een overstijgende positie in te nemen op het fenomeen Peterson.

4.3 Nederlandse mannen en masculiniteit

In dit deel zullen de empirische bevindingen van het onderzoek gepresenteerd worden. Tien Nederlandse mannen, van tussen de 20 en 35 jaar oud, zijn geïnterviewd over hun ervaringen, gedachten, opvattingen en gevoelens over mannelijkheid (in relatie tot zichzelf, anderen, en de maatschappij/wereld) Op basis van de empirische bevindingen wordt antwoord gegeven op deelvraag 3: *Wat is de geleefde ervaring van mannelijkheid onder Nederlandse mannen?* Om inzicht in de geleefde ervaring te krijgen, zijn de thema's in drie overkoepelende categorieën verdeeld om de ervaringen te structureren. Deze categorieën zijn: 'mannen, omgang met zichzelf' (microniveau), 'mannen onder elkaar, mannen onder anderen' (mesoniveau) en 'mannen en (opvattingen over) de wereld' (macroniveau).

4.3.1 'Mannen, omgang met zichzelf'

In dit deel van de bevindingen komen de verschillende perspectieven van de respondenten omtrent hun eigen masculiniteit naar voren. Wat in de interviews opviel waren de overeenkomende karakteristieken van mannelijk als "sterk", "handig", "emotieloos" en "moedig". Vrijwel elke respondent benoemde deze eigenschappen. Daarbij viel op hoe

verschillend de respondenten zich verhouden tot deze karakteristieken, hoe zij betekenis gaven aan hun eigen mannelijkheid.

Voor twee respondenten was het lastig om antwoord te geven op de vraag ‘Wat betekent mannelijkheid voor jou?’ (R9 en R10). R10 benoemde in zijn antwoord de invloed van de tijd waarin wij leven en de collectieve verandering van wat mannelijkheid betekent, in tegenstelling tot wat zijn eigen omschrijving van mannelijkheid is. Hij vertelt:

Ja ik heb daar wel over nagedacht, ik vind het denk ik ... lastig. Wat mannelijkheid ... is. Ik denk. Ik denk namelijk in deze tijd is het allemaal wat meer fluïde, dan dat het dertig jaar geleden of veertig jaar geleden was (R10).

Aan de hand van de verschillende ervaringen omtrent het bijhouden van een dagboek kwam naar voren hoe verschillend de respondenten zich bezighouden met hun visie op mannelijkheid. Voor R8 is mannelijkheid bijvoorbeeld iets waar hij “niet per se de hele tijd over nadenkt”. Het schrijven van het dagboek hielp hem echter bewuster bezig te zijn met het thema, “er waren ook veel situaties waarvan ik achteraf dacht: hey, wacht even, dit [mannelijkheid] heeft er onbewust ook wel gewoon mee te maken”. Al reflecterend werd voor R8 duidelijk dat hij een duidelijk beeld heeft van mannelijkheid en wanneer hij zichzelf of anderen als mannelijk ervaart. Zo observeerde hij: “wat in mijn stukken vaak naar boven kwam was: man zijn is dingen doen, dingen regelen en fiksen. En als ik dan reflecteer op de week dan was ik vaak dingen aan het doen, regelen en fiksen”. Als hij dit doet, of als anderen dit minder doen, ziet hij dit als minder mannelijk. Hij vervolgt: “ik denk dat ik dan toch wel neig om in de traditionele wat nu ‘man-zijn’ is, dat ik me daar dan ook bij aansluit. Een man moet deels ‘providen’ natuurlijk, sterk zijn, dingen kunnen fiksen”. R8 observeert echter ook een verschuiving in de definitie van ‘man’ zijn: “een man moet ook zijn emoties kunnen tonen, durven zichzelf kwetsbaar op te stellen”. Dit merkt hij bij zichzelf op in zijn relatie met zijn vriendin.¹³ Hij ziet dit als een positieve verschuiving:

Het doet veel goeds voor mannen zijnde. Ik heb niet veel gehuild ofzo, maar ik vind het nu wel minder erg om een traantje te laten. In dat opzicht, zorgt het wel voor positieve

---

¹³ R8: “Dat merk ik ook in mijn relatie. Soms doe ik de dingen die ik doe, dan kies ik sneller voor mezelf zonder te veel nagedacht te hebben over hoe de ander zich zou voelen. Maar maakt dat me dan minder man, dat ik dat niet doe? Ik weet het niet. ... Ik denk gewoon dat de definitie van ‘man’ verschuift, omdat mensen ook veranderen. Het is niet meer, de vrouw doet alles in het huis en de man doet alles daarbuiten. Waardoor je dus nu wel van beide aspecten gewoon dingen tot je moet nemen”.

dingen. Dat bepaalde aspecten wel belicht worden. Maar tegelijkertijd kan je daar ook in doordraven. Het is de 'sweet' spot vinden, dat is per persoon afhankelijk wat dat is (R8).

Op de vraag wat hij met 'doordraven' bedoelt, antwoordt hij:

Te veel emotie laten zien zeg maar. Dus dat je niet de kalmte kan bewaren, je rationaliteit- Ik bedoel het niet slecht, maar dat je dan je emoties de overhand laat nemen in plaats van jezelf rustig te houden en logisch na te denken van: ik hoef nu niet open te barsten maar ik kan mezelf rustig houden, het even voorbij laten gaan (R8).

R8 benoemt zijn temperamentvolle ouders, die hoog in hun emoties konden zitten, zelf nam hij dan een neutrale positie in en hield hij zich afzijdig, ook als hij zelf bepaalde emoties ervaarde.¹⁴

Voor R5 heeft mannelijkheid een vanzelfsprekendheid, 'iets' waar hij niet over na dacht. Maar tijdens het schrijven van het dagboek reflecteerde hij op vragen als 'zie ik mezelf als mannelijk?', 'wat is dat dan mannelijkheid?', 'op welke manieren kun je nog meer mannelijk zijn?', 'wat is dan vrouwelijk?' en 'maakt het uit, dat onderscheid?'. In het volgende fragment komt naar voren dat R5 tot een privilegebewust inzicht is gekomen:

Maar ik kwam er op dag 4 ook weer achter van: misschien is dat ook omdat ik man ben en dat me kan veroorloven ofzo. Dat het niet voor iedereen per se kan, omdat het ook iets vanzelfsprekend is voor mij. Ik ben man, voel me man, maar dat het ook voor mensen niet vanzelfsprekend is. En dat het afhangt van het milieu of hoe je bent opgegroeid, of je daarover kan nadenken (R5).

Richting het eind van het interview benoemt R5 dat mannelijkheid veranderlijk en een zoektocht voor hem blijft, maar wordt in die zoektocht duidelijk dat de traditioneel mannelijke en vrouwelijke rollen uit evenwicht zijn. Hij vertelt: "Maar ik vind daar in die zin wel wat van, dat het toch ook wel tijd is om dat een klein beetje te veranderen. Omdat er zit daar gewoon veel oneerlijkheid in die relatie". R5 omschrijft zijn [ideale] mannelijkheid als

---

¹⁴ R8: "Ik kom van ouders die heel temperamentvol zijn. Ook al hebben ze ongelijk, ze gaan door. Het was- de emoties liepen geregeld hoog in ons huis. Waardoor ik mezelf vaak neutraal, afzijdig hield. Maar je krijgt het wel mee. In dat opzicht was het niet altijd leuk en gezellig aan de eettafel waardoor ik vaak dingen voorbij laat gaan ook al zit ik in mijn emoties. Maar daar kom ik dan achteraf op terug van: waarom voel ik me zoals ik me voel".

een evenwicht tussen zowel mannelijke als vrouwelijke eigenschappen. Zo kent hij momenten waarop hij meer “masculien mannelijk” is. Op de vraag hoe dit er voor hem uit ziet, antwoordt hij: “Grrrr [maakt soort grommend geluid] Status, man, heftruck. Ja, een beetje dat locker room gedeelte”. Daarentegen wil hij ooit huisvader worden, “dat lijkt mij heerlijk. Ik zoek alleen nog een vrouw met een goede baan”.

Voor de respondenten R1, R2, R3, R4, R6, en R7 is mannelijkheid al langere tijd een thema waar zij zich mee bezig houden. Mannelijkheid is voor R2 het aannemen van een beschermers rol (een “onbewuste krijgersrol”) en een “heldenmindset”. Hij heeft zich tot de beschermers rol geroepen gevoeld omdat hij twee kleine zusjes heeft, waardoor hij op een bepaalde manier een voorbeeld van een goed vriendje wilde zijn.¹⁵ R2 is opgegroeid in een hoger sociaaleconomisch milieu, waarvan hij zegt dat de nadruk op dure scooters en kleding een misleiding kan zijn van wie echt betrouwbaar is en wilde hij zijn zusjes hiertegen beschermen vanuit een “onbewuste krijgersrol”. Het is R2 naar eigen zeggen gelukt om deze rol te vervullen, en om een leven te leiden dat streeft naar een ideaalbeeld van mannelijkheid. Dit is echter niet makkelijk voor R2 geweest, hij zegt dat dit “zuur verdiend” is. Hij moest “vrij diepgaand” en op een “integere manier” naar zichzelf kijken om voor zijn eigen normen en waarden te gaan staan “om überhaupt een leven te kunnen leiden wat neigt naar zo’n ideaal”. Op de vraag wat mannelijkheid voor hem betekent, antwoordt R2 mannelijkheid als iets levends te zien, of wel iets veranderlijks. Voor hem bestaan er verschillende mannelijke archetypen die mannen kunnen belichamen:

Daarin zie ik dan vooral het archetype van de koning, de krijger, oftewel de de ‘warrior’ zeg maar. De magiër ... [daar] waar eerst niks mogelijk is met magie nieuwe mogelijkheden creëert. En de geliefde dus dat het ook echt wel een archetype is en een kern rol van een man om zich toe te wijden aan de liefde op een bepaalde manier (R2).

Hij vervolgt, “die vier dingen zou ik vooral scharen onder mannelijkheid. ... De koning moet richting geven aan het volk, de warrior moet vrouwen en kinderen beschermen anders verliest die zijn functie en de staat als warrior”.

---

¹⁵ R2: “Daarbij komt dat ik twee kleine zusjes heb, dus daar heb ik me altijd ook uh geroepen gevoeld om ... een soort voorbeeld te zijn van een goed vriendje op een bepaalde manier. ... Uhm, vooral omdat we in X zijn opgegroeid dus daar maakte ik me daar ernstig zorgen over omdat gewoon sommige jongens van hun ouders al t geld krijgen en daardoor op 16/17-jarige leeftijd al op de duurste scooters of gewoon met hele dure kleding lopen. En dan uh is t heel begrijpelijk dat dat een soort van tot misleiding kan leiden van wie dan echt een uh betrouwbare en goeie uh vriend is”.

Voor R3 is mannelijkheid ook al langere tijd een belangrijk thema. Hij omschrijft dit als een “*langdurig onderzoek*”. De reden hiervoor licht hij als volgt toe: “ik heb het gevoel dat hier iets te winnen valt, binnen het mannelijkheid-gebeuren. Ik denk dat er veel problemen uit voortkomen maar ook dat er iets te winnen valt”. R3 merkt in zijn langdurige onderzoek op dat hij identificatie met mannelijkheid van zich af kan laten vallen, dit omschrijft hij als zowel een privilege als een probleem: “Ik kan het zo problematiseren of abstract maken dat het eigenlijk ook niets meer is. En dan kan ik het- ik word er niet op gestraft ofzo”. Op de vraag wat hij hiermee bedoelt, legt hij uit:

Dan is mannelijkheid ineens heel abstract. Ik kan denken dat mannelijkheid een bepaald construct kan zijn, dat gecreëerd is over de millennia heen, binnen een bepaalde rol. Dat we daar nu in deze tijd eigenlijk, die rollen moeten we opnieuw bekijken (R3).

R3 stelt dat de rol van de vrouw en vrouwelijkheid al jarenlang onder de loep genomen is, waardoor de rol van de vrouw zich aan het emanciperen is, en observeert hij dat daar “iets belangrijks gaande” is. Hij vervolgt, “maar voor mannelijkheid was dat nooit een probleem geweest, want mannelijkheid op zich hoefde niet geëmancipeerd te worden ofzo. Ik denk nu dat het wel moet, maar hoe weet ik niet goed”. R3 stelt dat de meer traditionele narratieven rondom mannelijkheid, zoals ‘mannen moeten sterk en dapper zijn’, hem niet verder helpen in zijn onderzoek. Dit soort idealen zouden naar zijn mening voor iedere persoon moeten en kunnen gelden:

Dat zijn idealen die het staande mannelijke beeld onderschrijven ... Zijn dat niet idealen die we allemaal zouden moeten kunnen bekleden? Maar wat is het dan nog eigenlijk? ... Hoe ben je dan man? Misschien ben ik dan niet helemaal man? Vind ik dat erg? Nee, niet per se. Misschien pas ik dan niet helemaal in een construct. Maar qua sekse, ja, dan ben ik toch echt wel een jongetje. En daar zitten wel verschillen in (R3).

In het fragment geeft R3 aan niet binnen het construct van mannelijkheid te passen, dit licht hij toe door aan te geven dat hij al van jongs af aan zijn emoties goed onder woorden kon brengen. ‘Iets’ wat niet typisch bij “*jongetjes*” hoort. R3 kent echter wel een tijd waarin hij zijn emoties wegstopte, dit komt in het volgende fragment naar voren:

Ik denk met die grote wegproptijd, dat is de tijd dat ik uit mijn oude vriendengroep van vroeger ben gezet. En dat ik toen heel eenzaam werd, veel online ging gamen. Daar hing mijn sociale leven omheen. School werd meer overleven (R3).

R3 legt aan de hand van een vergelijking uit over waarom hij zijn positie geprivilegieerd vindt: “Het lijkt een beetje op dat rijke mensen zeggen: ‘ik laat geld me niet te veel beïnvloeden.’ Ja, maar jij hebt ontzettend veel geld, dus je hoeft ook niet je te laten beïnvloeden”. Zo vervolgt hij dat een man kan zeggen, ‘ik laat mannelijkheid me niet beïnvloeden’, maar dat het voor vrouwen anders is:

Maar ik denk dat het voor vrouwen veel lastiger is om het kled van vrouwelijkheid van zich af te slaan en te zeggen van: ‘Nee, vrouwelijkheid is maar een construct.’ Maar zodra je de wereld instapt en de wereld behandelt je wel als vrouw, dat je dan toch wel tegen deuren en glazen plafonds aan gaat lopen uiteindelijk (R5).

Deze bewustheid van zijn privilege maakt R3 op momenten onzeker: “Ik voelde me soms wel heel gek, een soort slachtoffer en dader tegelijkertijd in zo’n systeem van nu. En dan weet je niet meer zo goed wat je moet doen”. R3 voelde zich onzeker over zijn mannelijkheid en onzeker over “het continu bezig moeten zijn met dat je zelf het probleem bent, dat is wel spannend”. Uiteindelijk erkent R3 dat er nuances zijn: “Ik kan er niets aan doen dat ik ben opgegroeid als jongen en als- Dat ik ben opgegroeid in een wereld waarin wit zijn een gigantisch privilege is. ... Maar ik moet wel die stap maken om dat anders in te zien. Dat maakt dus dat je slachtoffer én dader bent want nu moet ik wel die stappen maken om daarop te kunnen reflecteren”.

Voor R1 is mannelijkheid ook al langer een thema wat hem bezighoudt. Voor hem is zijn geslacht en lichaam de reden dat hij man is, en raakt mannelijkheid meer aan zijn gesocialiseerde deel. Voor hem zijn er geen vaste of ideale omschrijvingen van man of vrouw zijn. Maar gebruikt hij de termen mannelijkheid en vrouwelijkheid om te reflecteren op zijn gedrag: “Mannelijkheid en vrouwelijkheid. Dat zijn termen die je kan gebruiken. Uhm voor mij om gedrag of bepaalde dingen die ik doe, of dingen die ik zie, zeg maar, of dingen die ik beleef, die daarin inkaderen”.

4.3.2 ‘Mannen onder elkaar, Mannen onder anderen’

In dit deel van de bevindingen komen verschillende perspectieven en ervaringen van respondenten omtrent andere mannen en andere anderen, zoals vrouwen, naar voren. Het is namelijk opgevallen dat negen van de tien respondenten vergelijkbare gedragingen en ervaringen omschrijven als ze vertelden over mannen in groepsverband. Maar hoe zij zich daartoe verhouden verschilt. Een vaker voorkomend thema betreft ‘haantjesgedrag’. Zo verwijzen R4 en R9 naar de groepsdynamiek die ontstaat wanneer mannen onder elkaar zijn. In het volgende fragment vertelt R9 over een ervaring hiermee:

De sfeer is erg masculien, er worden ruwe grappen gemaakt, soms seksistisch getint, of zelfs racistisch. Ik voel wat ongemak bij deze grappen, maar zeg er niks van. Ik zou het leuk vinden als er ook vrouwen bij deze avonden zouden zijn, maar ik spreek dat niet uit tegenover de groep (R9).

R4 geeft in zijn interview een verklaring voor de dynamiek die ontstaat:

Dan wordt dat oordeel ... wel zwaar gewogen van de vrouw. En als die er dan niet is, ja ... dan valt zo'n mannenstructuur, vrij snel, tenminste ... dat is hoe ik het heb ervaren ... beetje soort van opscheppen (R4).

R4 benoemt dat het onder mannen zijn vroeger complex was omdat hij een ondergeschiktheid en een competitiviteit ervaarde.¹⁶ Als ik vraag naar deze ondergeschiktheid vervolgt hij:

Niet per se onder geschikt, maar dat ik me een beetje gedeisd hield en zo en [ik] dacht van oké [ik sta] niet helemaal bovenaan de pikorde ... Me niet altijd heel erg prettig [voelde] met ruimtes die alleen maar door mannen werden gedomineerd. [Ik] Vond het heel fijn als het gemengd was of alleen maar vrouwen ... Ik heb ook heel weinig exclusieve mannen groepen [vrienden] (R4).

---

¹⁶ R4: “Hoe was het en hoe is Het om onder mannen te zijn. Vroeger was het complex, had ik heel erg gevoel van competitief en dat ik een beetje de onder wat meer ondergeschikt was, zeg maar.”

Met de tijd is dat voor R4 minder gecompliceerd geworden: “Ik denk dat ik nu gewoon veel zelfverzekerder in mijn schoenen sta, dus dat ik gewoon nu veel minder die erkenning zoek van de ander en zeker niet van andere mannen”. Hij kan de momenten waarin zo’n sfeer ontstaat nu meer zien als “theaterspel en komisch” en ziet dit als “alfa gedrag tegenover de boys”.

Respondenten R1, R3, R4, R8, R9 en R10 herkennen allemaal de scheiding tussen jongens en meisjes uit hun basis- en middelbareschooltijd, en benoemen de vormen van haantjesgedrag die ze toen al zagen onder de jongens. Zo geeft R1 bijvoorbeeld aan hoe dat bij hem op school was:

Het belang van het mannetje zijn, van stoere verhalen vertellen. Of het hebben over andere meiden in de klas. Heel seksistische manieren. En ook het afwijzen van het tonen van emoties. Een soort van ja dat je dan, ja homo was (R1).

Hij ervaarde dit als: “Je eigen kracht soort van te laten zien. Van 'oh ja kijk uh jou kan ik hebben en uh dus dat soort competitief gedrag om macht te krijgen in een groep”. Hij vond het moeilijk om zich daartoe te verhouden: “Ik was er niet, deed er niet, wilde eigenlijk niet aan meedoen. Nu af en toe liet ik me [er] toch toe verleiden omdat ik ook gewoon onzeker was en niet buitengesloten wilde worden en mee wilde doen”. Maar R1 geeft aan dat hij met behulp van zijn vader, en de steun van thuis, dit gedrag kon kaderen als “toxische mannelijkheid”, en daar niet aan mee wilde doen.¹⁷ Alhoewel R1 er niet aan mee deed, geeft hij aan dat het narratief “als man hoor je een vrouw te kunnen versieren”, in zijn hoofd is gaan zitten. Hij geeft aan onzeker te zijn geworden waardoor hij: “Eigenlijk helemaal geen contact had met vrouwen en daarin ook mezelf soort van onzekerheid had aangepraat dat ik dat ook niet kon of zo”. Zo benoemt hij dat dit narratief aanwezig was op het moment dat hij aan de UvH¹⁸ kwam studeren:

[op de UvH] is natuurlijk ook [een] groter gedeelte vrouw. Dat was voor mij al heel nieuw. En t was dus zeg maar het eerste wat ik deed met de studenten hier van de UvH en in mijn leefwereld was nog heel erg die scheiding van dat ik eigenlijk heel veel

---

¹⁷ R1: Maar met de jaren werd dat wel steeds minder. Vond ik dan weer bij m'n vader en bij uh, sowieso binnen mijn gezin de steun van ja dat snappen we dus je moet daar ook niet aan meedoen, want het is gewoon heel wat we nu zouden zeggen. Toxisch gedrag, zeg maar toxische mannelijkheid.

¹⁸ Afkorting: Universiteit voor Humanistiek.

contact had met mannen en eigenlijk gewoon heel weinig, voor m'n gevoel dus niet echt contact kon maken met vrouwen ofzo, omdat ik niet wist hoe dat moest. Ik dacht dat dat dan heel anders was ofzo (R1).

Op de Uvh werd R1 “gedwongen” om in gemengde groepen contact te hebben en geeft hij aan deze scheiding niet meer zo te ervaren.

R8 herkent ook de scheiding tussen jongens en meisjes in zijn schooltijd, hij geeft aan dat:

Als je met jongens bent, dat je dan een beetje haantje de voorste wil zijn. Elkaar overtroeven. Maar dat je bij meisjes of bij vrouwen dat niet echt kan doen. Want dan ben je jezelf aan het verheerlijken. En dat je daar dan juist wat rustiger en gevoeliger zou moeten zijn (R8).

Nu staat R8 hier anders in dan toen: “Ik ben niet meer twee personen ... Ik ben nu soms een klootzak bij mijn jongensvrienden en meisjesvrienden en soms gevoelig bij mijn jongensvrienden en meisjesvrienden”. Wel komt R8 nog in aanmerking met haantjesgedrag, zo schrijft hij in zijn dagboeknotities dat hij op een feestje werd meegesleurd in wat hij “klassiek alfamannetjes gedrag” noemt.

Ik werd er ook even in meegesleurd om me niet te laten kennen, maar waarom eigenlijk? Zou het komen doordat ik dan zou denken dat er met minacht naar me gekeken werd. Minder macho dan iemand anders. Ben zelf helemaal niet macho of het mannetje, alleen in sommige momenten met vrienden (R8).

R7 benoemt dat de groepsdynamiek bij mannen onder elkaar, en de behoefte aan respect van andere mannen, in de hand werkt dat mannen in een groep meer durven in het contact naar vrouwen. Hij vervolgt door te zeggen dat respect vergroot wordt wanneer je aan bepaalde “stunts” doet, zoals het naropen van een vrouw. Het verlangen naar respect deed het volgende met hem:

Komt dan meer op de voorgrond en een soort van rationaliteit, empathie, dat verdwijnt wat meer. En ik herkende bij mezelf ... dat ik in m'n eentje altijd respectvoller ben geweest, ook richting vrouwen dan in de momenten dat ik met vrienden was (R7).

Dit had voor R7 te maken met zijn onzekerheid en tegenwoordig kan hij veel beter “nee zeggen tegen bepaald gedrag”. Op de vraag hoe hij zich verhoudt tot vrouwen, vertelt hij het volgende:

Ik durf je wel toe te geven dat ik een lange tijd echt best wel lange tijd best wel bang was voor vrouwen. ... Misschien nog wel tot mijn 20ste of zo. ... Ik was gewoon heel angstig en ik durfde niet echt goed met mensen contact te leggen. Met vrouwen was het al helemaal zo van ik krijg bijna paniekaanvallen als ik dan gewoon met vrouwen probeerde te praten (R7).

Ook op de momenten dat vrouwen in hem geïnteresseerd waren, kon R7 hier door zijn angst niet op in gaan. Na zijn twintigste begon hij enigszins met het flirten met vrouwen, maar had hij het onderliggende probleem van de angst nog niet aangepakt.¹⁹ Toen hij op 21-jarige leeftijd zijn eerste vriendin kreeg, liep dit stuk omdat hij: “nooit echt ... had geleerd om mezelf ja om echt goed ook naar vrouwen te luisteren, goed te luisteren [naar] hun gevoel”. Deze ervaringen hebben voor R7 iets in gang gezet, het thema mannelijkheid werd steeds belangrijker voor hem, hij ziet mannelijkheid dan ook als een volwassenwordingsproces van jongen naar man.

4.3.3. ‘Mannen en (opvattingen over) de wereld’

In dit deel van de bevindingen komen de verschillende perspectieven van de respondenten met betrekking tot (het gedachtegoed van) Peterson en hun perspectieven over de (eventuele) aanwezigheid van een (maatschappelijke) masculiniteitscrisis naar voren.

Wat in de interviews op viel is dat negen van de tien respondenten van Jordan Peterson hadden gehoord. De enige respondent die niks van Peterson afwist was respondent R10, dit was tevens de oudste respondent (33 jaar oud). R5 kent Peterson enkel van naam, maar is niet op de hoogte van zijn gedachtegoed. R1 kent Peterson enigszins, maar kent vooral Andrew Tate, hij kon hier wel over zeggen dat hij deze publieke figuren extreem vindt, en dat

---

¹⁹ R7: “Dus dat heeft op zich best wel lang doorgezet. En ik weet dat het in het begin van de studentenperiode, ja, dan ga je een beetje uit, dan heb je af en toe flirt je een beetje dat dat begon enigszins te komen, maar nog steeds was het eigenlijk een beetje een soort van uh. Ik had niet het onderliggende probleem aan gepakt bij mezelf dus die angst”.

zij met hun ideaalbeeld van mannelijkheid misbruik maken van de onzekerheid van jonge mensen.²⁰

Wat ook opviel in de interviews is dat meerdere respondenten (R3, R8 en R9) geregeld video's van Peterson op sociale media in hun algoritme (ofwel video's die door het platform aan het individu worden laten zien) tegen komen. Zo heeft R9 zich naar eigen zeggen niet verdiept in het gedachtegoed van Peterson. Maar heeft hij via deze weg wel het een en ander meegekregen van Peterson. Zo vertelt hij over Peterson's groeiende bekendheid toen die zich uitsprak tegen beleid omtrent het gebruik van correcte voornaamwoorden in de naam van *free speech*, hij vervolgt:

Volgens mij is die sindsdien alleen maar radicaler geworden met zijn opvattingen tegenover uh transmensen en vrouwen uh. Om mannelijkheid en zo ... Dus dat is jammer. Want ja, als je zegt het zou ook naast elkaar kunnen zeg maar dat iemand spreekt over de problemen van mannen. Uh, zonder te ontkennen dat dat ook vrouwen heel veel problemen hebben zeg maar. Dat tegelijkertijd daar aandacht voor kan en moet zijn eigenlijk (R9).

Hij legt vervolgens uit wat hij bedoelt met 'radicaler':

Die is klinisch psycholoog van oorsprong en die heeft zo'n insteek van ja als je je leven wil veranderen moet je zelf doen en zeg maar h uh en heel erg op dat individuele. Daarom vind ik het ook een beetje onzinnig dat hij uitspraken maakt over politiek en uh de maatschappij en zo want daar heeft hij eigenlijk niet zo veel verstand van (R9).

R9 vindt het wel belangrijk dat het verantwoordelijkheidsaspect dat Peterson belicht niet vergeten wordt.²¹

R3 komt ook geregeld video's van Peterson tegen op zijn sociale media. In het interview vertelde hij dat hij tijdens de coronapandemie moe werd van argumenten van zijn

---

²⁰ R1: "Pijnlijk om te zien dat iemand, dat één iemand zo misbruik kan maken van de onzekerheid van pubers ... Het is een man die uh die dus een ideaalbeeld heeft van wat mannelijkheid zou moeten zijn en die een enorm bereik heeft op social media ... En eigenlijk dat beeld heel erg gaat laten zien. En hij raakt zelf ook aan, met wat hij doet, dus eigenlijk direct inspringen op die onzekerheid. Hij zegt van mannen zijn eenzaam. Dus hij maakte echt misbruik. Gewoon heel direct. Niet eens onbewust".

²¹ R9: "Uhm, maar dat is zijn insteek zeg maar ik vind dat we dat ook niet moeten vergeten en zeg maar. Allemaal een soort eigen verantwoordelijkheid hebben van hoe we omgaan met de wereld. Zeg maar wat die wereld ons aandoet. Uh en andere mensen ook uh ons aandoen en dat je dat niet moet ja ontkennen of dat vooral moet gaan Dat we naar een wereld toekunnen waar dat niet meer gebeurt of zo... Dat soort dingen als racisme of seksisme of wat dan ook altijd wel ergens een rol gaat spelen in deze wereld. Dat we daar niet echt van afkomen volledig. Uh en dan moeten we ook wel dat ook kunnen hebben of zo. Uh tot op zekere hoogte hebben."

toenmalige partner over ‘tegen het patriarchaat aanschoppen’: “Daar werd ik dan soms wel moe van, dat ze zei: ‘Mannen zijn dit en dat’. En daar werd ik dan soms wel moe van, want dan dacht ik: ben ik dat dan ook? Want ik ben ook een man”. Hij geeft aan vanuit deze ervaring geconfronteerd te worden met zijn eigen mannelijkheid en hier meer op te reflecteren. Gedurende deze periode kwam hij video’s van Peterson tegen. Hij zegt hier het volgende over:

En daar was ik toen lang niet zo kritisch op als dat ik daar nu op ben. Maar toen werd het inderdaad wel meer, dat ik het steeds meer ging zien en dat ik er mee bezig was... Ja, dan [in de pandemie] kan je ook niet veel anders dan lekker doom scrollen en dan video’s tegenkomen over Jordan Peterson (R3).

Op de vraag wat zijn eerste ervaring was met deze filmpjes, zegt hij het volgende:

Ik begreep de ‘appeal’ wel ofzo. Ik voelde me soms wel heel gek, een soort slachtoffer en dader tegelijkertijd in zo’n systeem van nu. En dan weet je niet meer zo goed wat je moet doen. En dan kom je iemand tegen die zegt: ‘Er is niet zoveel mis met je. Doe maar gewoon dit’ (R3).

R3 voelde zich gezien door Peterson en denkt dat vele (jonge) mannen dit ook hebben.²² Met betrekking tot zijn gevoel zowel een slachtoffer als dader te zijn licht hij het volgende nog toe:

Ja, dat is nog steeds iets wat je bent. Dader en slachtoffer. Zolang de samenleving niet helemaal gelijk is, blijf ik de meest geprivilegieerde positie hebben. Ik zal altijd dader en slachtoffer zijn. Dat is dan best wel een- ja, een vreemde positie. En je bent blind, en die blindheid maakt dat je soms dingen doet die niet eerlijk zijn. En je wordt bevoorrecht. Dat maakt me soms wel onzeker (R3).

Voor R2, R4 en R7 heeft Peterson een belangrijke rol gespeeld. R4 en R7 omschrijven zichzelf als ex-fans van Peterson en R2 was op het moment van het interview fan van zijn werk en luistert geregeld naar zijn podcasts. Voor hen alle drie was de boodschap

---

²² R3: “Ja, ik denk dat veel jongens zich gezien voelen. En dat ik op dat moment als ik aan het scrollen ben dat ik zie: iemand heeft het er een keertje niet over dat ik de vijand ben. Dat is ook heel fijn”.

verantwoordelijkheid nemen voor je eigen leven het meest verademend en hetgeen hen geïnteresseerd maakte in Peterson's gedachtegoed. R2 geeft dit in zijn interview duidelijk weer:

Zijn pleidooi voor mannelijkheid en voor de rol van verantwoordelijkheid nemen daarin. Mij echt heel diep geraakt heeft omdat het uh op bepaalde manieren uhm ik gewoon mijn verantwoordelijkheid ontkende en weigerde verantwoordelijkheid te nemen voor bepaalde dingen waar ik wel verantwoordelijk voor was (R2).

Alhoewel R2 fan is van Peterson, kon hij ook kritische kanttekeningen bij zijn gedachtegoed plaatsen. Zo verteld hij in het interview dat Peterson "natuurlijk wel een beetje een idealist" is. R2 vindt dit mooi aan hem, maar legt wel uit dat er bepaalde aannames in zijn gedachtegoed zitten: "Ik heb het idee alsof er gewoon uh aannames van hemzelf insluipen waarvan ik ook niet precies weet waar het vandaan komt, maar het waarschijnlijk op iets zeer Judeo-Christelijks berust". R2 vervolgt door aan te geven dat hij dit niet passend of genuanceerd genoeg vindt wanneer het over genderidentiteit gaat:

Maar dat zorgt er wel voor dat dat ook het effect heeft op de bredere cultuur en dat de mensen die uhm misschien een gebrek aan betekenis of ... doelmatigheid of verantwoordelijkheid in hun leven ervaren. Dan aan de hand van zijn gedachtegoed geneigd zullen zijn om ook die kant op te duiken (R2).

R7 benoemt een "Love & Hate" relatie met Peterson te hebben gehad. R7 merkte namelijk op dat hij onzeker werd van Peterson's theorie over hiërarchieën, hoe het is om aan de top van de hiërarchie te staan, en wat je als man moet doen zodat vrouwen je leuker gaan vinden.

Stel je voor ... dat je zogenaamd een vijf bent of een zes. Dan kan je voor jezelf denken zo van ... als ik gewoon best wel laag sta op die ladder ... Wat moet ik dan doen? ... Dus dat kan ook juist weer heel veel zelfvertrouwen kapotmaken ... Die [mannen] denken dan maar hoe kan ik in hemelsnaam daar terecht komen dan?... Bedoel ik heb het zelf kennelijk ook toch wel ook momenten daar zo naar kijken dat ik echt dacht van ja maar uh hoe kan ik de competitie aan gaan met die mannen? (R7)

R6 kent Peterson wel, maar houdt als *queer* man bewust afstand van publieke figuren zoals Peterson. Op de toetsende parafrasering of zijn mannelijkheid dan niet wordt beïnvloed door

publieke figuren, geeft R6 aan dat het tegendeel waar is. Voor R6 laten de mannen in het programma *Queer Eye*²³ een positieve invulling van mannelijkheid zien, die R6 als *nurturing* ervaart: “Je ziet mannen met eigen kledingstijlen. Je ziet mannen er een eigen draai aan geven. Jonathan is nu non-binair, geeft daar een heel andere vorm aan. Heeft prachtige facial hair. Tan die steeds meer verschillende vormen van fashion uitprobeert”. R6 zegt dat dit andere mensen inspireert om te uiten wie ze willen zijn, in tegenstelling tot Elon Musk of Peterson.

Aan alle respondenten is gevraagd of zij een masculiniteitscrisis zelf of om hen heen ervaren. Drie respondenten benoemen dat er wel een masculiniteitscrisis is (R2, R3, R9). Twee respondenten benoemen dat er enkel een masculiniteitscrisis is voor een specifieke vorm van mannelijkheid (R1 en R8). Twee respondenten benoemen dat zij geen masculiniteitscrisis maar een andere crisis observeren (R4 en R6). Twee respondenten vonden het moeilijk om hier antwoord op te geven, en brengen een nuance aan (R7 en R10). En één respondent benoemde duidelijk dat hij vindt dat er geen masculiniteitscrisis is (R5).

Voor R2 zijn er “veel goeie redenen om erg diep bezorgd te zijn over mannelijkheid”. In het interview benoemt hij het boek *Boy Crisis* van Warren Farrell, en hoe de auteur “op het hoogtepunt van het feminisme, toen het net ontstond, uh journalist was voor die beweging. En vervolgens een beetje naar de schaduw van die beweging is bewogen”. In het boek laat hij zien dat met name jongens tussen wal en schip vallen op meerdere “dimensies des levens” zoals “als je kijkt naar zelfmoord aantallen, als je kijkt naar verslaving, als je kijkt naar risicovolle baantjes, als je kijkt naar de gevangenis. Dan zijn er zoveel vlakken waarop mannen het gewoon zoveel slechter doen en zelfs vruchtbaarheid”. R2 benoemt hierbij de ontwrichting van bepaalde archetypes (zie hoofdstuk 4.3.1).

De redenen die R3 en R9 geven voor het bestaan van een masculiniteitscrisis overlappen met elkaar. Voor R3 is er overduidelijk sprake van een crisis in mannelijkheid:

Absoluut. Ik denk dat daar een probleem is. Ik denk dat er een probleem is omdat er geen goed antwoord is op wat mannelijkheid zou moeten zijn. En dat gat, ik denk dat dat gat op te vullen is. [Het] meest aantrekkelijke of duidelijke antwoord op dit moment wordt dan- Dan kom je op van die Red Pill theorie achtige dingen. Dat is een

---

²³ Queer Eye is een programma op Netflix waarin 4 homoseksuele mannen en 1 non-binair persoon (Tan, Jonathan, Antoni, Karamo en Bobby) mensen die vast zitten in een sleur een make-over geven. Dit wordt op een zachte en empathische manier gedaan met de hoop *self-care* en *empowerment* bij deze mensen te vergroten.

staand concept van wat mannelijkheid en vrouwelijkheid is. En dan krijg je een patsboem wereldbeeld: hier, 'subscribe' (R3).

R3 vervolgt dat zo'n kant en klaar beeld over mannelijkheid en vrouwelijkheid behapbaar en daardoor misschien populairder is. Maar dat er iets engs in zit, hij vervolgt: "Of iets engs? Het brengt ons terug naar een plek waarin vrouwen een product worden en waar mannen een bepaalde machtspositie houden die niemand mag hebben volgens mij ... De hegemoniale man als broodwinner en de vrouw als zorgobject". Maar wegblijven uit kant en klare beelden is abstracter, complex en daarmee onzekerder:

Als je in die abstractie komt van mannelijkheid, maar wat volgens mij gewoon een goed mens zijn is, wat zijn [dan] de idealen van een goed mens? Dan kom je op die kwetsbaarheid, dapperheid, sterk zijn maar ook je gevoelens kunnen uiten en kunnen zorgen voor de ander. Dat is meer een spectrum van al die verschillende dingen. Daar kun je goed in zijn, minder goed in zijn en daar kun je aanspraak op doen, dat is iets wat je een mooi mens maakt. Dat is helemaal geen antwoord denk ik.

R3 stelt dat mannen dan op zichzelf aangewezen worden en de omgeving waarin je opgroeit. Hij wil dat mannen blijven emanciperen, door na te denken over de vragen in het volgende fragment: "wat is mannelijkheid? Waarom groeien we zo op? Waarom zitten de gevangenissen vol met mannen? Waarom springen mannen nog steeds van de brug af? Waarom doen mannen nare dingen op straat? Wat leert dit ons aan?". Het probleem van de masculiniteitscrisis zit hem in kennis over de symptomen van de crisis, maar het gebrek aan kennis over wat de symptomen creëert:

Het gebeurt bij mannen, het zijn allemaal mannen die die dingen doen. Maar wat leert ons nou dat wij dat doen? En ik heb nergens het gevoel gekregen van: dat zou nou het antwoord kunnen zijn. Van: mannen praten nergens over. Nou, ik denk niet dat dat het enige probleem is dat ervoor zorgt dat 80 % van de vrouwen gecatcalled wordt op straat. Ik denk niet dat dat komt omdat Johan niet weet dat hij ook kan praten met mensen (R3).

In het interview benaderd R9 zijn antwoord op de aanwezigheid van een masculiniteitscrisis via een persoonlijk inzicht:

Nou ja he. Je vroeg net wat is dan de ideale man ... Je had het [toen] meer over die genderrollen ... Ik dacht even, je bedoelt wat voor mij dan de ideale man zou zijn zeg maar. En ik had daar niet echt een antwoord op (R9).

Hij realiseerde zich hierdoor dat hij vooral negatieve associaties heeft met mannelijkheid en het moeilijk vond om een positieve invulling aan mannelijkheid te geven:

Dus dat is wel interessant deze kwestie van is dat dan ook een crisis van masculiniteit als ik eigenlijk niet weet wat dat dan inhoudt of zo. Kan heel veel negatieve dingen dan uh benoemen. Uh Toxic masculinity zeg maar, gedragsvormen. Waar ik gewoon echt fel tegen ben en die ik ook met mannelijkheid zeg maar associeer (R9).

R9 benoemt maatschappelijke ontwikkelingen, zoals dat er “nauwelijks nog gezinnen zijn waar maar 1 ouder genoeg verdient om een heel gezin te onderhouden. Heel veel vrouwen willen ook niet alleen het gezin onderhouden, helemaal in z'n recht”. Maar R9 begrijpt wel dat hierdoor iets wegvalt “van wat een man hoort te zijn of hoe een man zich hoort te gedragen”. Hij vervolgt dat er “weinig positieve invullen” voor in de plaats is gekomen en dat dit als een masculiniteitscrisis kan worden gezien. Hij vindt het wel belangrijk om te benoemen dat hij van mening is dat er specifieke problemen zijn die mannen in de samenleving hebben. Hij is echter niet van mening dat mannen “achtergesteld zijn tegenover vrouwen ... of slachtoffer zijn van seksisme”. Daarentegen zegt hij dat mannen zichzelf veel dingen aan doen en dat er dus unieke uitdagingen zijn voor mannen. Op de vraag of hij concrete voorbeelden heeft van unieke uitdagingen benoemt hij het aantal mannen in de gevangenis, criminaliteit onder mannen, zelfmoord en verslaving. Daarbij benoemt hij dat er ook uitdagingen zijn die vaak met vrouwen worden geassocieerd, maar waar mannen ook last van kunnen hebben: “Onzekerheden met betrekking tot je lichaam of je uiterlijk of wat dan ook. Dat mannen dat ook hebben [en] daar eigenlijk naar mijn idee weinig aandacht voor is, weinig over gesproken wordt.”. Het is voor R9 dus een probleem van zowel weinig aandacht voor de problemen van mannen en een deel wat mannen zichzelf aan doen. Ter verduidelijking van wat hij met dit laatste bedoelt, wordt in het volgende fragment duidelijk: “Dan bedoel ik dat mannen zichzelf ergens aandoen vanuit een construct van mannelijkheid”.

Voor twee respondenten is er geen sprake van een masculiniteitscrisis, zij geven een andere benaming aan dit concept (R4 en R6). R4 geeft aan eerder wel te denken dat er een

masculiniteitscrisis was. Maar op het moment van het interview zegt hij het volgende: “Ik denk dat er een soort collectieve identiteitscrisis is”. Als ik vraag waarom hij het eerder wel dacht en nu niet meer, vervolgt hij:

Behalve een hele selecte groep witte mannen die dachten ... dit is de norm en zo ziet het eruit. Heeft iedereen, iedere groep die daar niet toe behoorde heeft [een] bepaalde soort van crisis van identiteit ... gehad, omdat ze niet werden gezien als de norm. En nu is het eindelijk een keer dat, dus dat niet nu het kwartje valt in mijn ogen van ‘oh witte mannen zijn ook niet de norm’. Dat is ook een identiteit en dan te zeggen van, nee, dat is ook gewoon de identiteitscrisis van dus schijnbaar de man, de westerse man. (R4).

Om deze reden wil R4 niet erkennen dat er nu een crisis in het concept van masculiniteit is. Hij stelt: “Ik denk dat de [mannelijke] *values* die belangrijk gevonden worden nog steeds belangrijk zijn en eigenlijk niet heel erg zijn veranderd. En dat is nu ook gewoon, dat is voor ieder mens belangrijk”. Daarbij stelt hij dat “iedere generatie moet opnieuw alle identiteiten uitzoeken en ontdekken en weten wat ze voor ze betekenen”. Op de vraag of dat de huidige situatie minder een crisis zou maken en Peterson’s visie benoem waarbij mannen te feminien worden, zegt hij:

Nou misschien niet minder, een crisis, een crisis van mannelijkheid. Dat heel veel mannen niet weten wat ze moeten doen? ... Kijk het ding is waarom, ik een beetje moeite heb is dat mannelijkheid een te groot begrip is ... Ik denk dat er wel een aantal crisissen bezig zijn die vanuit traditionele rol worden gezien als mannelijk.

R4 wil graag af van de traditionele rollen, en het idee van een masculiniteitscrisis, daarentegen ziet hij een crisis in de maatschappij met betrekking tot “een enorm gebrek aan praktisch geschoolde mensen ... Gewoon mensen [die] met hun handen kunnen werken ... kijk dat is traditioneel erg mannelijk ... Maar of mannen of vrouwen dat doen, dat maakt me helemaal niks uit”.

Het viel op dat acht van de tien respondenten erkenden dat mannelijkheid aan het veranderen is, daarbij geeft het merendeel daarvan aan positieve vormen van mannelijkheid te missen in de publieke ruimte. Velen vragen zich af wat mannelijkheid betekent, omdat

mannelijkheid vooral aan de hand van negatieve berichtgeving gepresenteerd wordt. Wat de positieve invulling van mannelijkheid is, is voor velen een zoektocht.

Tot slot geeft R6 een unieke inkijk op de masculiniteitscrisis vanuit een gayperspectief. Wanneer de vraag over het bestaan van een masculiniteitscrisis aan R6 gesteld wordt, antwoordt hij: “Wat zou dat zijn?”. Als ik aangeef dat de meningen hierover verdeeld zijn, vervolgt hij: “Ik denk dat er een *straight* identiteitscrisis is”. Hiermee doelt R6 op heteroseksuele vormen van mannelijkheid en vrouwelijkheid, en brengt een nuance aan bij de aanwezigheid van een *straight* identiteitscrisis:

Ja, wel en niet. Ik zie straight masculiniteit als een ‘hegemone’ kracht. Dat betekent een machtige vorm van mannelijkheid, die zichzelf heel erg bovenaan zet. En die altijd nieuwe vormen van mannelijkheid weet op te slokken en gewoon weer acceptabel maken. Ik ben vaak uitgescholden voor homo omdat ik toen ik 21 was skinnyjeans droeg. En nu draagt iedereen dat... Dat is een heel frustrerend proces om te zien (R6).

R6 vervolgt door aan te geven dat hij het daarom moeilijk vindt om vriendschappen te sluiten met heteroseksuele mannen die zich niet bewust zijn van hoe zij zich door de wereld bewegen, die zich “niet bewust zijn van dat wat zij aan hebben ooit *gay* was”. Dat veel heteroseksuele mannen niet op de hoogte zijn van de opofferingen die homoseksuele mannen dagelijks maken, is voor R6 een crisis: “[Ze hebben] niet door hoe de werkelijkheid in elkaar zit. Dat is wel een crisis. Wij homo’s dragen daar de grootste nadelen van. Niet de heteromannen die zich overal best wel gemakkelijk – Vanuit het gayperspectief is het dan: [heteromannen] kunnen zich gemakkelijk dingen permitteren zonder dat ze daar het slachtoffer van zijn”. Dit maakt R6 gefrustreerd, maar op het moment van het interview geeft hij aan dat hij er nu niet overweldigd door wordt, “als ik deze week meerdere ‘homofobe’ ervaringen had gehad, had ik er emotioneler bij gezeten ... ik voel me best *solid* in mijn mannelijkheid ... voel me rijk in mijn mannelijkheid”.

H5: Conclusie en Discussie

5.1 Conclusie

De hoofdvraag van het onderzoek was: Wat vormt de kern van het gedachtegoed van Jordan B. Peterson met betrekking tot masculiniteit en zin- en betekenisgeving, wat is de voornaamste kritiek daarop en wat kenmerkt de geleefde ervaring van mannelijkheid van jonge Nederlandse mannen in relatie tot het gedachtegoed van Jordan B. Peterson?

Om een antwoord op de hoofdvraag te formuleren, wordt allereerst ingegaan op de verkregen inzichten in het gedachtegoed van Peterson. Ten tweede worden de inzichten in de kritiek op zijn werk toegelicht. Tot slot worden de inzichten uit het onderzoek naar de geleefde ervaring naast de inzichten uit de literatuurstudies en het conceptueel kader gelegd.

Inzichten: Gedachtegoed Peterson

Aan de hand van de analyse is gebleken dat het gedachtegoed van Peterson bestaat uit een combinatie van verschillende disciplines, vanuit een passie en verlangen om anderen te helpen richting aan hun leven te geven. Voor Peterson is een zin- en betekenisvol leven hier de oplossing voor. Deze zin- en betekenisgeving is voor hem te vinden wanneer we de grens bewandelen tussen twee fundamentele elementen in het menselijk bestaan, de masculiene orde en de feminiene chaos. Hier zijn we stabiel genoeg en explorerend genoeg, om een betekenisvol leven te leven.

In de analyse naar de kern van zijn gedachtegoed omtrent masculiniteit, kwamen Peterson's zorgen over de huidige staat van de wereld naar voren. Peterson conceptualiseert de ideologie postmodern neomarxisme als een gevaarlijke invloed die mensen laat geloven dat de Westerse samenleving een onderdrukkingssysteem is ontworpen door witte mannen om vrouwen en andere groepen te domineren. Deze ideologie neemt voor hem universiteiten, de politiek en de publieke ruimte over, wat gepaard gaat met een focus op vrouwelijke eigenschappen. De masculiniteit van mannen is daarom in gevaar, ze vertrekken uit deze omgevingen en worden in de richting van harde fascistische ideologieën geduwd.

Aan de hand van interventies van Koenis en Bijsterveld (2018) is gebleken dat Peterson in zijn werk gebruik maakt van meerdere interventies. Zo gaat hij opposerend in op definities van het patriarchaat, verleidt hij zijn lezers het concept postmoderne neomarxisme aan te nemen, en probeert hij eeuwenoude (vergeten) kennis nieuw leven in te blazen door deze te verhelderen.

Inzichten: kritiek op gedachtegoed Peterson

Tevens is aan de hand van de literatuurstudie naar kritiek op het gedachtegoed van Peterson, het kennisdoel meer inzicht te krijgen, behaald. Er is een analyse gedaan naar drie auteurs, Hamilton, Trejo en Rowson. Aan de hand van een samenvatting worden de opvallendste inzichten toegelicht.

Aan de hand van het werk van Hamilton werden twee onderdelen van Peterson's gedachtegoed bekritiseerd. Hamilton bekritiseerde Peterson's overmatige vertrouwen op wetenschappelijke data en de manier waarop hij deze data gebruikt om zijn vermoedens te ondersteunen. Hierdoor schemert Peterson's achtergrond in Mesopotamisch en Joods-Christelijke gedachtegoed door in zijn gedachtegoed. Hamilton concludeerde daarom dat wat Peterson bestempeldt als fundamentele elementen van de menselijke geest, eerder een *patriarchale* erfenis zijn.

Daarnaast bekritiseerde Hamilton, Peterson's conceptualisering van postmodern neomarxisme. Aan de hand van de analyse is gebleken dat dit concept gestoeld is op verwarrende (of onjuiste) interpretaties van zowel het postmodernisme als het marxisme. Hamilton bekritiseert het gebrek aan academische referenties, waardoor een inhoudelijke kritiek nagenoeg onmogelijk is. Hamilton concludeert dat Peterson verschillende academische posities en tradities samenbrengt op een verwarrende manier, waarbij een serieuze academicus dit met meer zorg zou hebben gedaan (Burgis et al., 2020, p.164).

Aan de hand van de analyse naar het werk van Trejo werd een feministische kritiek gepresenteerd. Trejo observeerde 4 tegenstrijdigheden in Peterson's benadering van het feminisme. Trejo stelde dat Peterson een verkeerde presentatie van het feminisme maakt door deze onder het postmodern neomarxisme te scharen. Daarmee wordt het feminisme weggezet als radicale verenigde politieke beweging, die vijandigheid naar mannen promoot en Westerse waarden wil vernietigen. Peterson ontkent hierbij de ongemakkelijke, veranderlijke en relationele benadering die feministen hebben tot masculiniteit (Burgis et al., 2020, 284).

Een andere kritiek die Trejo aanstipte heeft betrekking op een Peterson's verkeerde karakterisering van het patriarchaat als tirannie, die mannen tegenwerkt om mannen te zijn door universiteiten en werkomgevingen feminien te maken, waardoor mannen naar fascistische politieke ideologieën worden geduwd (Burgis et al, 2020, p. 285). Ze toont aan, ongeacht naar welke feministische stroming gekeken wordt, het patriarchaat zelden enkel als tirannie geconceptualiseerd wordt.

Tot slot bekritiseerde Trejo Peterson's gebruik van een mannelijk slachtofferverhaal om vrouwenkwesaties te overschaduwen (Burgis et al., 2020, p. 280). Dat Peterson ondanks

zijn betoog afstand te nemen van ideologie, zelf een idealist is (Burgis, et al., 2020, p. 319). En dus deelneemt aan de genderoorlog wat hij het feminisme verwijt. Zij stelde dat Peterson's logica van mannelijk slachtofferschap, in andere woorden feministen de schuld geeft voor het veranderen van de natuurlijke hiërarchie in de samenleving. Hierin schuilt voor Trejo zowel het gevaar als de genialiteit van Peterson, omdat zijn ouderwetse visie op de rol van de man en de vrouw in de samenleving, verhuld wordt door zijn reactieve, niet transparante, pseudowetenschappelijke retoriek.

Ten slotte werd een overstijgende kritiek van Rowson (2018) gepresenteerd en zijn we tot het inzicht gekomen dat Peterson omschreven kan worden als symptoom van de tijd waarin we leven (Rowson, 2018, p. 4). Waarin de boodschap van Peterson zijn weerklank vindt bij mensen (vooral jonge mannen) die zich niet op de juiste manier betrokken voelen in publieke discussies. Daarnaast plaatst Rowson Peterson binnen een paradigmatische spanning tussen of/of en en/en manieren van argumentatie. Hij concludeert dat beiden gedeeltelijk waar kunnen zijn. En dat een werkelijk inclusieve aanpak beide mentaliteiten omarmt.

Inzichten: Onderzoek geleefde ervaring, Peterson en de kritiek

Het kennisdoel van het verkennend kwalitatief onderzoek betrof meer inzicht te krijgen in de diversiteit van de geleefde ervaring van mannelijkheid van Nederlandse mannen. Dit doel is behaald. De verkregen data naar aanleiding van de 10 diepte-interviews en 8 dagboeknotities was rijk aan ervaringen van Nederlandse mannen over hun mannelijkheid en andere thema's gerelateerd aan dit thema. In dit deel volgt een conclusie over de bevindingen, waarbij deze bevindingen gekaderd worden aan de hand van het gedachtegoed van Peterson, de kritiek daarop en de kernconcepten in het onderzoek.

In de analyse van de data is een impliciete kerncategorie gegenereerd: zoektocht/veranderen. In de presentatie van de bevindingen zijn drie overkoepelden categorieën gekozen: 'Mannen, omgang met zichzelf', 'Mannen onder elkaar, mannen onder anderen', 'Mannen en (opvattingen over) de wereld'. Deze categorieën gaven houvast. Het is echter belangrijk te vermelden dat de besproken thema's overlappen en raken aan alle drie de categorieën. In de categorie 'Mannen, omgang met zichzelf' kwam de diversiteit van invulling aan eigen mannelijkheid van de respondenten naar voren. Deze diversiteit kan omschreven worden als verschillen in de manieren waarop mannen zich verhouden tot een traditioneel beeld van mannelijkheid. Met het traditionele beeld worden karakteristieken als "sterk zijn", "handig zijn", "moedig zijn" en "emotieloos zijn" bedoeld. Dit raakt aan Alma's

visie op een sociale verbeelding, als minder expliciete collectieve perspectieven (Alma, 2021, p. 24). En de spanningsrelatie tussen individuele verlangens naar zin en sociale verlangens naar zin. Waarbij ieder mens verlangt naar een zinvol leven en hier op ‘eigenzinnige’ wijze vorm aan geeft (Alma, 2021, p. 11). Daarnaast raakt dit aan conceptualisering van masculiniteit.

In de categorie ‘Mannen onder elkaar, mannen onder anderen’ werd gepresenteerd hoe mannen overeenkomend gedrag in groepsdynamieken beschrijven, en de diversiteit aan hoe zij zich tot deze dynamiek verhouden. Dit raakt aan conceptualisering van masculiniteit als cultuurbepaald gedrag en taal (Itulua-Ambumere, 2013, p. 42). Aan de hand van het thema ‘haantjesgedrag’ is gepresenteerd hoe respondenten deze ervaren. Het is meermaals naar voren gekomen dat de respondenten een verhouding tot een hiërarchie in het contact met mannen ervaren, die verandert wanneer vrouwen zich in de groep bevinden. Dit komt overeen met Peterson’s visie op een bestaande dominantie hiërarchie onder mannen (Peterson, 2018). Bepaalde respondenten hebben in hun basis- en middelbareschooltijd een scheiding tussen jongens en meisjes ervaren, waarin de gesprekken tussen mannen onder elkaar gekenmerkt werden door het afwijzen van emoties en een focus op het ‘regelen’ van vrouwen. Hierin kwam naar voren dat respondenten hierdoor een beeld kregen van vrouwen, die hen onzeker maakte in het contact met hen. Ook kwam hier de zoektocht naar voren om denkbeelden te veranderen die voor respondenten authentieker waren. Dit raakt aan Kimmel’s conceptualisering van masculiniteit als veranderlijke betekenissen, die door relaties met de zelf, de ander en de wereld vormgegeven worden (2002, in Fernandez-Alvarez, 2014, p. 49).

In de categorie ‘Mannen en (opvattingen over) de wereld’ is aandacht besteed aan de verschillende perspectieven op publiek figuur Jordan Peterson, sociale bewegingen en het bestaan van een masculiniteitscrisis. Het viel op dat voornamelijk Peterson’s gedachtegoed over het nemen van verantwoordelijkheid aantrekkelijk werd gevonden door respondenten. Meerdere respondenten benoemen echter ook kritiek op zijn gedachtegoed, zij geven aan dat zijn gedachtegoed verleidelijk is voor onzekere mannen, waarbij ook meermaals werd gezegd dat Peterson hierdoor misbruik maakt van deze onzekerheid. Respondenten zijn zich namelijk bewust van de maatschappelijke ontwikkelingen die invloed hebben op wat mannelijkheid betekent. Zo ervaart een respondent een dader- en slachtoffergevoel, die als moeilijk en onzeker ervaren wordt. Het gedachtegoed van Peterson biedt daartegenover een antwoord waarin enkel het slachtofferschap aan de orde komt, ofwel: “Er is niet zoveel mis met je. Doe maar gewoon dit” (R3). Het merendeel van de respondenten ziet hier echter niet de oplossing van in. Het kwam naar voren dat de respondenten ervaren dat mannelijkheid bevraagd wordt,

dat de focus vaak ligt op negatieve associaties met mannelijkheid, wat omschreven kan worden als een masculiniteitscrisis. In tegenstelling tot het aannemen van het gedachtegoed van Peterson, stellen respondenten dat dit van mannen vraagt deze identiteit te bevragen. Respondenten benoemen het polariserende klimaat van de publieke ruimte te ervaren, en geven aan het lastig te vinden hoe hier mee om te gaan. Dit raakt aan Rowson's (2018) observaties.

5.2 Discussie

5.2.1 Sterke en zwakke punten van het onderzoek

In dit deel worden sterke en zwakke punten van het onderzoek toegelicht. Dit onderzoek was een verkennend kwalitatief onderzoek naar de geleefde ervaring van mannelijkheid onder Nederlandse mannen, met als doel inzicht te krijgen in de diversiteit aan ervaringen. Daarnaast is gebruikgemaakt van een kleine steekproef en is het *snowball effect* als dataverzamelingsmethode gebruikt. Om deze redenen kunnen er geen generalisaties voor de grotere populatie van mannen gemaakt worden. Wat als zwak punt van het onderzoek gezien kan worden.

Een sterk punt aan het onderzoek betreft het gebruik van methodetriangulatie die zich op verschillende niveaus bevindt. Namelijk in de combinatie van literatuurstudie en empirisch onderzoek, maar ook binnen het empirisch onderzoek door het gebruik van de dataverzamelingsmethoden, diepte-interviews en dagboeknotities.

5.2.2 Relevantie en Positionering

Dit onderzoek heeft relevantie voor humanistiek omdat deze zich richt op reflectie en dialoog en de nadruk legt op de mens als autonoom en verantwoordelijk wezen voor diens invulling van het leven. Het is daarom relevant om naar een niet humanistische denker als Peterson te kijken en inzicht te krijgen in de manier waarop hij verantwoordelijkheid vormgeeft. Daarnaast focust het Humanisme zich tot waardering voor de kracht van diversiteit. Dit maakt het onderzoek naar de diversiteit in geleefde ervaringen van mannelijkheid relevant.

Het is van belang om mijn positie als onderzoeker toe te lichten. Omdat ik vanuit het perspectief van een vrouw in de wereld sta, mijn eigen ervaringen met mannen en mannelijkheid heb en door de jaren heen mezelf als feminist ben gaan zien, heb ik tijdens het interpreteren van de data veelvuldig gereflecteerd op mijn eigen aannames en standpunten. De

betrouwbaarheid van het onderzoek heeft namelijk onder andere betrekking op vooronderstellingen van de onderzoeker (Boeije & Blijenbergh, 2019).

Daarnaast heb ik in mijn literatuurstudie naar het gedachtegoed van Peterson en de kritiek, veelvuldig gereflecteerd op mijn aannames en standpunten. Ik heb geprobeerd om zijn gedachtegoed te begrijpen. In dit proces heb ik inzicht gekregen in de wijzen waarop zijn gedachtegoed anderen richting geeft, en waar zijn gedachtegoed overlapt met auteurs die mij eerder richting hebben gegeven.

5.2.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Gedurende het dataverzamelingsproces is meer inzicht verkregen in de gelaagdheid van de geleefde ervaring van masculiniteit. Er is noodzakelijkerwijze een strikte selectie gemaakt in welke thema's wel en niet gepresenteerd konden worden. De rijkheid van de data maakt dat ik enkele aanbevelingen heb voor vervolgonderzoek naar het thema "geleefde ervaring van mannelijkheid". In de presentatie van bevindingen is relatief weinig aandacht besteed aan de positieve invullingen van mannelijkheid onder Nederlandse mannen, een thema zoals 'broederschap' zou daarom een mooi vervolgonderzoek zijn.

Wegens de omvang van het onderzoek, is besloten om enkel het perspectief van mannen omtrent mannelijkheid te onderzoeken. Gedurende mijn onderzoek kwam ik echter tot het inzicht dat de ervaringen van mannelijkheid vanuit het perspectief van transmannen of vrouwen, of non-binaire mensen vraagt om nader onderzocht te worden. Mannelijkheid is een thema dat namelijk onder allerlei verschillende groepen mensen speelt.

Referenties

- About – Jordan Peterson.* (n.d.). <https://www.jordanbpeterson.com/about/>
- Affleck, W., Carmichael, V., & Whitley, R. (2018). Men's Mental Health: Social Determinants and Implications for Services. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 63(9), 581–589. <https://doi.org/10.1177/0706743718762388>
- Alma, H. (2021). *Het verlangen naar zin: de zoektocht naar resonantie in de wereld.* Ten have.
- Bernstein, M. (2005). Identity Politics. *Annual Review of Sociology*, 31(1), 47–74. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.100054>
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek.* Amsterdam: Boom Onderwijs
- Burgis, B., Hamilton, C. B., McManus, M., & Trejo, M. (2020). *Myth and Mayhem: A Leftist Critique of Jordan Peterson.* John Hunt Publishing.
- Callaghan, G. (2018, 20 april). *Right-winger? Not me, says alt-right darling Jordan Peterson.* The Sydney Morning Herald. <https://www.smh.com.au/world/north-america/right-winger-not-me-says-alt-right-darling-jordan-peterson-20180417-p4za14.html>
- Castanier, J. (2022). Defining 4th wave feminism. *Sociology Student Work Collection.* https://digitalcommons.tacoma.uw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1086&context=gender_studies#:~:text=The%204th%20wave%20of%20feminism,intersectional%20experiences%2C%20and%20LGBTQ%2B%20rights.
- Connell, R., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity. *Gender & Society*, 19(6), 829–859. <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>
- Creswell, J. W. (2021). *A Concise Introduction to Mixed Methods Research.* SAGE Publications.
- Fernández-Álvarez, Ó. (2014). Non-Hegemonic Masculinity against Gender Violence. *Procedia - Social and Behavioral Sciences.* <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.12.009>
- Gigsberg - Find Tickets for Live Events!* (n.d.). <https://www.gigsberg.com/theatre-tickets/conferences-and-speaking-tours/dr-jordan-peterson-tickets/show-68218>
- Heartfelt, J. (2002). There is No Masculinity Crisis. *Genders Online Journal*, 35.
- Hekman, S. (1999). Identity crises: Identity, identity politics, and beyond. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 2(1), 3–26. <https://doi.org/10.1080/13698239908403266>

- Itulua-Abumere, F., Vgc, A., Enterprise, D., & Nigeria, A. (2013). Understanding Men and Masculinity in Modern Society. *Open journal of social science research*, 1(2), 42. <https://doi.org/10.12966/ojsr.05.05.2013>
- Jacobin, z.d. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van <https://jacobin.com/author/ben-burgis>
- Jacobs, G. (2002). Reflection and Action in the Transitional Space of the Political and the Existential. In: Halsema, A. & D. van Houten (eds), *Empowering Humanity: State of the Art in Humanistics*. Utrecht: De Tijdstroom, 243-256
- Kararian, L., & Mitchell, A. (2006). Third-Wave feminisms. In *Third Wave Of*.
- Koenis, S., & Bijsterveld, K. (2018). *Conceptual Analysis: An introduction*. Creative Commons License.
- Landvall, E. (2018). *A study of the making of meaning among Jordan Peterson supporters* [PHD-proefschrift]. Uppsala Universitet.
- Lemon, J. A. (1995). MASCULINITY IN CRISIS. *Agenda*. <https://doi.org/10.1080/10130950.1995.9675400>
- M|LSA, z.d. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van <https://lsa.umich.edu/polisci/people/lecturers/matt-mcmanus.html>
- Marx & Philosophy, z.d. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van https://marxandphilosophy.org.uk/reviewer/19393_conrad-hamilton/
- Misogynist Incels and Male Supremacism*. (z.d.). New America. <https://www.newamerica.org/political-reform/reports/misogynist-incels-and-male-supremacism/red-pill-to-black-pill/>
- NOS. (2018, October 31). UvA-docenten met dood bedreigd om kritiek op Canadese gastspreker. <https://nos.nl/artikel/2257251-uva-docenten-met-dood-bedreigd-om-kritiek-op-canadese-gastspreker>
- NOS. (2022, 1 september). Omstreden Andrew Tate “vaderfiguur” voor sommige tieners. *NOS*. <https://nos.nl/artikel/2442815-omstreden-andrew-tate-vaderfiguur-voor-sommige-tieners>
- Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: An integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin*, 136(2), 257–301. <https://doi.org/10.1037/a0018301>
- Peterson, J. B. (2018). *12 Rules for Life: An Antidote to chaos*. Penguin random house.
- Peterson, J. B. (2021). *Beyond Order: 12 more Rules for life*. Penguin random house.

- Peterson, J. B. (2023, 16 maart). *Home* / *Jordan Peterson*. Jordan Peterson.
<https://www.jordanbpeterson.com/>
- Peterson, J.B. [jordan.b.peterson]. [Profiel pagina]. Instagram. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van <https://www.instagram.com/jordan.b.peterson/>
- Peterson, J.B. [@JordanBPeterson]. [Profiel pagina]. Youtube. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van <https://www.youtube.com/@JordanBPeterson>.
- Peterson, J. B., [Jordan B Peterson]. (2022, 19 juli). *The Current Crisis of Masculinity* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=vIt9SgruM9s>
- Rose, D. (2009). Writing as Linguistic Mastery: The Development of Genre-Based Literacy Pedagogy. In *SAGE Publications Ltd eBooks* (pp. 151–166).
<https://doi.org/10.4135/9780857021069.n11>
- Routledge & CRC Press Corporate Info - about us*. (n.d.). Retrieved March 1, 2024, from <https://www.routledge.com/corporate/about-us>
- Rowson, J. z.d. Geraadpleegd op 3 maart 2024, van <https://uk.linkedin.com/in/jonathan-rowson-14799a12b>
- Schmitz, R. M., & Haltom, T. M. (2017). “I Wanted to Raise My Hand and Say I’m Not a Feminist”: College Men’s Use of Hybrid Masculinities to Negotiate Attachments to Feminism and Gender Studies. *The Journal of Men’s Studies*.
<https://doi.org/10.1177/1060826516676841>
- Schuhmann, C., & Van Der Geugten, W. (2017). Believable Visions of the Good: an Exploration of the Role of Pastoral Counselors in Promoting Resilience. *Pastoral Psychology*, 66(4), 523–536. <https://doi.org/10.1007/s11089-017-0759-z>
- Seidler, Z. E., Rice, S. M., & Dhillon, H. M. (2019). Get angry or get even: Finding balance in the discussion of masculinity and mental health. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 53(11), 1122. <https://doi.org/10.1177/0004867419844321>
- Serpa, S., & Ferreira, C. M. (2019). Micro, meso and macro levels of social analysis. *International Journal of Social Science Studies*, 7(3), 120.
<https://doi.org/10.11114/ijsss.v7i3.4223>
- Smaling, A., & Hijmans, E. (1997). *Kwalitatief onderzoek en levensbeschouwing*. Uitgeverij Boom: Amsterdam.
- The New Centre, z.d. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van <https://thenewcentre.org/people/conrad-hamilton/>
- Thornton Dill, B., & Kohlman, M. H. (2012). Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis. SAGE Publications, Inc. eBooks. <https://doi.org/10.4135/9781483384740>

- Van Tricht, J. (2023). *Wat voor man wil jij zijn: waarom mannen en feminisme elkaar nodig hebben*. Atlas Contact.
- Verhoeven, N. (2018). *Wat is onderzoek? praktijkboek voor methoden en technieken*. Boom
- Waling, A. (2017). Men and Fourth-Wave Feminism: Acceptance, Ambivalence, Resistance. *ResearchGate*. <https://www.researchgate.net/publication/316538982>
- Waterveld, D. (2019, January 2). *Wordt dit het jaar van de man? Hij moet in elk geval aan de bak*. Trouw. Retrieved January 15, 2024, from <https://www.trouw.nl/nieuws/wordt-dit-het-jaar-van-de-man-hij-moet-in-elk-geval-aan-de-bak~bd5789a1/>
- Watson, J. (2015). MULTIPLE MUTATING MASCULINITIES. *Angelaki*, 20(1), 107–121. <https://doi.org/10.1080/0969725x.2015.1017387>
- Wood, W., & Eagly, A. H. (2015). Two Traditions of Research on Gender Identity. *Sex Roles*, 73(11–12), 461–473. <https://doi.org/10.1007/s11199-015-0480-2>
- Zero Books, z.d. Geraadpleegd op 20 februari 2024, van <https://www.collectiveinkbooks.com/zer0-books/authors/marion-trejo>

Bijlage I

Email:

Beste [naam],

Voor mijn afstudeeronderzoek ben ik geïnteresseerd in de geleefde ervaring van mannelijkheid bij jonge Nederlandse mannen. We leven in een tijd waarin publieke figuren zoals Jordan Peterson een podium hebben voor hun visie op de ideale invulling van mannelijkheid. Nu ben ik benieuwd naar jouw mening en betekenisgeving hieraan. Kun je je in zijn gedachtegoed vinden? Of kijk jij hier anders tegenaan?

Heb je een uur de tijd om met mij in gesprek te gaan hierover?

Zo ja, dan heb ik ook een kleine opdracht voorafgaand aan het gesprek. Ik wil je vragen om een week voor ons gesprek een dagboek bij te houden omtrent je gedachten, gevoelens, handelingen over wat mannelijkheid voor jou betekent. Dit mag ook betrekking hebben op specifieke situaties waarin dit thema voor jou naar voren komt. Dit is een vrije opdracht, maar als je meer richting zoekt, kun je jezelf de vraag stellen 'Wat betekent mannelijkheid voor mij?'. En opschrijven wat er in je op komt. Of reflecteren op of er voor jou sprake is van een crisis in mannelijkheid en waar je dit aan merkt.

Deze zal ik voorafgaand aan ons gesprek doorlezen en er zal in ons gesprek ruimte zijn om hiernaar te refereren en het er nader over te hebben.

Wanneer je besluit deel te nemen aan dit onderzoek, geef je mij toestemming om de data uit ons gesprek te gebruiken voor mijn onderzoek. Deze informatie zal geanonimiseerd verwerkt worden in de resultaten van het onderzoek. Daarbij mag je je ten alle tijden terugtrekken uit het onderzoek. Verdere uitleg met betrekking tot de uitvoering van het onderzoek en de privacy van jouw data zal ik mondeling toelichten.

Ik hoor graag of je interesse hebt of anderen kent die hier geïnteresseerd in zouden zijn!

Met vriendelijke groet,

Inge McGee

Bijlage II

Geanonimiseerde informatielijst respondenten

Respondent 1 (R1) – leeftijd 22 jaar – genderidentiteit: man

Respondent 2 (R2) – leeftijd 24 jaar – genderidentiteit: man

Respondent 3 (R3) – leeftijd 27 jaar – genderidentiteit: man

Respondent 4 (R4) – leeftijd 26 jaar – genderidentiteit: man

Respondent 5 (R5) – leeftijd 25 jaar – genderidentiteit: man

Respondent 6 (R6) – leeftijd 31 jaar – genderidentiteit: man

Respondent 7 (R7) – leeftijd 27 jaar – genderidentiteit: man

Respondent 8 (R8) – leeftijd 25 jaar – genderidentiteit: man

Respondent 9 (R9) – leeftijd 28 jaar – genderidentiteit: man

Respondent 10 (R10) – leeftijd 33 jaar – genderidentiteit: man

Bijlage III

INFORMED CONSENT **Mannelijkheid in de deze tijd**

Voor dit onderzoek ben ik geïnteresseerd in de geleefde ervaring van mannelijkheid bij jonge Nederlandse mannen. We leven in een tijd waarin publieke figuren zoals Jordan Peterson een podium hebben voor hun visie op de ideale invulling van mannelijkheid. Nu ben ik benieuwd naar jouw mening en betekenisgeving hieraan. Kun je je in zijn gedachtegoed vinden? Of kijk jij hier anders tegenaan?

Wanneer je besluit deel te nemen aan dit onderzoek, geef je mij toestemming de data uit ons gesprek te gebruiken voor mijn onderzoek. Deze informatie zal geanonimiseerd verwerkt worden in de resultaten van het onderzoek. Daarbij mag je je ten alle tijden terugtrekken uit het onderzoek. Verdere uitleg met betrekking tot de uitvoering van het onderzoek en de privacy van jouw data zal ik mondeling toelichten.

Voor overige vragen verwijst ik je door naar: <https://www.uvh.nl/onderzoek/onderzoek-aan-de-uvh/vragen-van-deelnemers-aan-onderzoek>

Lees a.u.b. onderstaande informatie.

Voor de deelnemer:

- Ik neem vrijwillig deel aan dit onderzoek. Ik weet dat ik ten alle tijden pauze mag nemen, en mij mag terugtrekken uit het interview. Hier zitten geen gevolgen aan vast.
- Ik ben mij ervan bewust dat dit interview wordt opgenomen en zal worden meegenomen in het onderzoek naar de geleefde ervaring van mannelijkheid. Ook weet ik dat deze opname na verwerking van de data weer verwijderd wordt.
- Ik weet dat wat ik in dit interview vertel, niet terug te leiden is naar mij, omdat de informatie volledig geanonimiseerd wordt.
- Ik begrijp dat de verzamelde gegevens mogelijk gebruikt kunnen worden voor vervolgonderzoek.
- Ik geef de onderzoekers toestemming om mijn gegevens te verzamelen en te gebruiken.

Datum: _/_/_

Naam respondent: _____

Handtekening: _____

Voor de onderzoeker:

Ik verklaar dat ik deze deelnemer volledig geïnformeerd heb over het genoemde onderzoek.

Datum: _/_/_

Naam onderzoeker: _____

Handtekening: _____

Bijlage IV:

Interviewguide

Doel 1: Meer inzicht krijgen in de geleefde ervaring van mannelijkheid en de betekenisgeving hieraan.

Doel 2: Meer inzicht krijgen in de individuele visie omtrent mannelijkheid in relatie tot mannelijkheid van publieke figuren, specifiek Jordan Peterson.

Als interviewer:

- Laat stiltes vallen.
- Geef de ruimte voor verhaal-emoties
- Luisteren is prioriteit nummer één: vertel is wat meer, hoe heb je dat beleefd, waar was je bang voor?

Als onderzoeker:

- Vraag door op ervaringen en situaties.
- Vraag door op hoe iemand iets beschrijft, vraag door op wat woorden voor hen betekenen.
- Vraag door op verhoudingen tot omgeving, familie, vrienden, vroeger en nu.
- Let op de balans van het gesprek, is vraag/antwoord balans evenwichtig?
- Aan het einde van het interview *go beyond the comfort zone*, vraag dingen die je verbazen.

Belangrijke topics:

- Mannelijkheid
- Crisis in mannelijkheid
- Publieke figuren zoals Jordan Peterson
- Zin- en betekenisgeving

Deze topics zijn op de achtergrond meegenomen door de onderzoeker, en komen in het interview aanbod. Bij aanvang van het interview worden de topics nog niet besproken.

Intro:

- Verwijs naar Dagboek
- Praktische zaken benoemen

Wat leuk dat je mee wil doen aan mijn onderzoek naar de geleefde ervaring van mannelijkheid!

	<p>Voorafgaand aan dit gesprek heb je vijf dagen een dagboek bijgehouden over jouw ervaringen met mannelijkheid</p> <p>Bedankt daarvoor.</p> <p>Ik heb deze voorafgaand doorgelezen en ik zal er tijdens het interview een aantal keren naar verwijzen.</p> <p>Allereerst zal ik kort vertellen over mijn afstudeeronderzoek en het daarbij horende onderwerp.</p> <p>Daarna wil ik nog wat praktische zaken met je bespreken voor we kunnen beginnen.</p>
Anonimiteit bij deelname aan dit onderzoek benoemen.	Je mag tijdens het interview op ieder moment aangeven dat je liever wil stoppen. Het interview stopt dan ook.
Aangeven dat de respondent vrij is om zijn deelname aan dit onderzoek te beëindigen.	Je mag ten alle tijden je deelname aan dit onderzoek beëindigen.
Duur van het interview	Dit interview zal ongeveer een uur tot anderhalf uur duren
Aangeven dat dit gesprek wordt opgenomen	<p>Dit interview zal opgenomen worden met mijn telefoon. Dit doe ik om het gesprek later te kunnen transcriberen en nauwkeuriger te kunnen analyseren. Ik heb een informed consentformulier waarop je hier toestemming voor kan geven.</p> <p><i>Start met opnemen.</i></p>
Introducerende vragen/ makkelijkere vragen	Vertel is iets over jezelf, wie ben jij?
Kernvragen:	<ul style="list-style-type: none"> - Wat betekent mannelijkheid voor jou? - Relatie met vader, met moeder? - Hoe ben jij opgegroeid/opgevoed? - Zie je je zelf als mannelijk?

	<ul style="list-style-type: none"> - Is dit altijd al zo geweest? - Hoe verhoud je je tot vrouwen? - Hoe verhoud je je tot andere mannen? - En hoe was je omgang met jongens en meisjes vroeger? - Is er volgens jou sprake van een masculiniteitscrisis? - Welke rol spelen publieke figuren voor jou in jouw ervaring van mannelijkheid? - Welke rol speelt Sociale Media voor jou bij de ervaring van mannelijkheid? - Hoe kijk je tegen het feminisme aan? - Welke waarden zijn voor jou belangrijk?
Hulpvragen:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Je noemt (...), kun je dat toelichten? ▪ Kun je een voorbeeld geven van een situatie waarin dat speelde? ▪ Je hebt net (...) gezegd. Kun je dat verduidelijken? ▪ Wat gebeurde er toen? ▪ Je zei net (...). Wat bedoel je daarmee? ▪ Wat zijn je ervaringen daarbij? ▪ Wat voor gevoel had je daarbij? ▪ Hoe denk je daarover? ▪ Wat vind je daarvan? ▪ Heb ik het goed begrepen dat.... ?
Afsluiting Interview	<p>Dat was het van mijn kant, zijn er nog dingen blijven liggen waar we het nog niet over hebben gehad en die naar jouws inziens belangrijk zijn om te noemen?</p> <p>Heb je nog toevoegingen aan het gesprek?</p> <p>Hoe vond je het om met mij hierover in gesprek te gaan?</p>
Bedankt	Hartelijk dank voor je deelname!
Telefoonnummer/email achterlaten voor als er nog vragen zijn	Naam: Telefoonnummer: Emailadres:

